

**TÜRKİYE'NİN 1983-2007 TARİHLERİ ARASI
SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ:
KLASİK DARBEDEN E-MUHTIRAYA**

(Yüksek Lisans Tezi)

Mehmet Enes Salkın

Kütahya - 2010

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRKİYE’NİN 1983-2007 TARİHLERİ ARASI SİVİL-ASKER
İLİŞKİLERİ: KLASİK DARBEDEN E-MUHTIRAYA**

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Hasan Duran

Hazırlayan:
Mehmet Enes Salkın

Kütahya-2010

Kabul ve Onay

Mehmet Enes Salkın'ın hazırladığı "Türkiye'nin 1983-2007 Tarihleri Arası Asker Sivil İlişkileri: Klasik Darbeden E-muhtıraya" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2010

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Yrd. Doç. Dr. Hasan Duran (Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM		
Yrd. Doç. Dr. Fatih DEMİRCİ		

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’nin 1983-2007 Tarihleri Arası Asker Sivil İlişkileri: Klasik Darbeden E-muhtıraya” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2010

Mehmet Enes Salkın

ÖZGEÇMİŞ

28.07.1985 Ankara'da doğdu. İlkokulu Sivrihisar Atatürk İlkokulunda, Orta Okulu Sivrihisar Anadolu Lisesinde, liseyi ise Eskişehir Fatih Anadolu Lisesinde tamamladı. Lisans öğrenimine 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde başlayarak 2007 yılında bu bölümden mezun oldu. 2007 yılında Dumlupınar Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümüne yüksek lisans öğrencisi olarak kabul edildi. Mezun durumdadır.

ÖZET

TÜRKİYE’NİN 1983-2007 TARİHLERİ ARASI ASKER SİVİL İLİŞKİLERİ: KLASİK DARBEDEN E-MUHTIRAYA

SALKIN, Mehmet Enes
Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hasan DURAN
Kasım, 2010, 160 sayfa

Türkiye’de demokratik yaşam sık sık yapılan darbeler ve verilen muhtıralarla kesintiye uğramıştır. İlk olarak 27 Mayıs 1960 darbesi ile başlayan askeri müdahaleler geçen zaman içinde klasik darbeden “post-modern” müdahaleye doğru evrilmiştir. Türkiye, asker-sivil ilişkilerini demokratik ve sağlıklı bir şekilde üretmeyi başaramamış, Türk Silahlı Kuvvetleri doğrudan ve “post-modern” müdahalelerinin yanında siyasetin aktif bir aktörü olarak yer almıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde asker-sivil ilişkilerinin kalıpları çıkarılmaya çalışılmış ve teorik çerçeve bu yönde çizilmiştir. İkinci bölümde, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra geliştirilen asker-sivil ilişkileri ve 28 Şubat 1997 Muhtırası açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise 28 Şubat 1997 Muhtırası ile 27 Nisan 2007 E-Muhtırası arasında gelişen asker-sivil ilişkileri AB’ye uyum süreciyle birlikte yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Silahlı Kuvvetleri, Sivil-asker ilişkileri, 28 Şubat Muhtırası, 27 Nisan E-Muhtırası

ABSTRACT**TURKEY’S CIVIL AND MILITARY RELATIONS BETWEEN 1983 AND 2007:
FROM CLASSIC COUP TO E-MEMORANDUM**

SALKIN, Mehmet Enes
M.A. Thesis, Department of Public Administration
Supervisor : Asst. Prof. Dr. Hasan DURAN
November, 2010, 160 pages

In Turkey, democratic life has been very often interrupted by memorandum coups. Military interference beginning with 27 May 1960 coup transformed the classic coup into “post modern” interference in course of time. Turkey did not achieve healthy, stable and democratic civil-military relation. Beyond the direct and “post-modern” interferences, TMS has always had an active role in politics.

The thesis is composed of three parts. In the first part, model of military-civil relation is tried to be shown and frame of theory is written according to this model. In the second part, military- civil relation after 12 September 1980 coup and memorandum done in 28 February 1997 is tried to be explained. In the last part, the development of military-civil relation between 28 February 1997 diplomatic note and 27 April 2007 e-memorandum is mentioned with EU adaptation process.

Keywords: Turkish Military Service, Civil-Military Relations, 28 February Diplomatic Note, 27 April E-Memorandum

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	Vii
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ’NİN SİYASAL HAYATTAKİ ROLÜ	7
1.1.1. Sivil-Asker İlişkilerinin Demokratik Yapısı.....	8
1.1.1.1. Milli Güvenlik ve Milli Güvenlik Siyaseti.....	10
1.1.2. TSK’nin Örgüt Yapısı.....	16
1.1.2.1. Genelkurmay Başkanlığı.....	18
1.1.2.2. Türkiye’de Milli Güvenlik Kurulu.....	22
1.2. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ VE AYRICALIKLI BÜROKRASİ	28
1.2.1. TSK Bürokrasinin Siyasi Ayrıcalıkları.....	30
1.2.1.1. Genelkurmay Başkanlığı’nın Ayrıcalıkları.....	33
1.2.1.2. Milli Güvenlik Kurulu’nun Ayrıcalıkları	34
1.2.2. TSK Bürokrasinin İdari Ayrıcalıkları	36
1.2.2.1. Sayıştay Denetimi	36
1.2.2.2. Yüksek Askeri Şura: Atama ve Terfi.....	38
1.3. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ’NDE İDEOLOJİ VE DEĞİŞİM	39
1.3.1. Kemalizm ve Türk Silahlı Kuvvetleri	40
1.3.1.1. Kemalizm’in Oluşumu	44
1.3.1.2. TSK’nin Pozitivist Kemalizm Yorumu	46
1.3.2. TSK’nin 1980 Sonrası İdeolojisi.....	49
1.3.3. Türkiye’de Siyasal Kültür ve İdeoloji.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

1983 – 1997 TARİHLERİ ARASINDA TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ İLE HÜKÜMET İLİŞKİLERİ

2.1. 1980 DARBESİNDEN SONRA SİVİL HAYATA GERİ DÖNÜŞ	57
2.1.1. 1982 Anayasası'nın Kabulünden Sonra Siyasal Partiler	60
2.1.2. 6 Kasım 1983 Seçimleri	64
2.2. ASKERİ REJİM SONRASI SİVİL HÜKÜMETLER VE TURGUT ÖZAL ...	68
2.2.1. I.Özal Hükümeti ve Sivil-Asker İlişkileri	70
2.2.2. II. Özal Hükümeti ve Özal'ın Cumhurbaşkanlığı	75
2.3. DEMİREL'İN CUMHURBAŞKANLIĞI VE 28 ŞUBAT'A GİDEN YOL	82
2.3.1. Tansu Çiller Hükümetleri	82
2.3.2. Refah Partisi'nin Yükselmesi ve Askerlerin Buna Karşı Tepkileri	85
2.3.3. 28 Şubat Müdahalesi	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1997 – 2007 TARİHLERİ ARASINDA TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ İLE HÜKÜMET İLİŞKİLERİ

3.1. 28 ŞUBAT SONRASI GEÇİŞ DÖNEMİ: III. YILMAZ HÜKÜMETİ.....	102
3.2. AHMET NECDET SEZER'İN CUMHURBAŞKANLIĞI VE ECEVİT HÜKÜMETLERİ	107
3.2.1. Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı.....	109
3.2.2. V. Ecevit Hükümeti ve AB'ye Üyelik Süreci.....	111
3.3. AK PARTİ HÜKÜMETLERİ VE SİVİL ASKER İLİŞKİLERİ.....	115
3.3.1. Gül Hükümeti.....	116
3.3.2. Erdoğan Hükümeti	117
3.3.2.1. Erdoğan Hükümeti ve AB'ye Üyelik Süreci.....	119
3.4. 27 NİSAN 2007 E-MUHTIRASI.....	121
3.4.1. E-Muhtıra	123
3.5. ABDULLAH GÜL'ÜN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİ.....	125

SONUÇ	129
DİZİN	144

KISALTMALAR

<u>Kısaltma</u>	<u>Acıklama</u>
AB	Avrupa Birliği
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
BÇG	Batı Çalışma Grubu
BTP	Büyük Türkiye Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DEP	Demokrasi Partisi
DM	Danışma Meclisi
DYP	Doğru Yol Partisi
FP	Fazilet Partisi
HP	Halk Partisi
ISP	Islahatçı Demokrasi Partisi
IMF	International Monetary Fund
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	National Atlantic Treaty Organization
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
SP	Sosyalist Parti
TBKP	Türkiye Birleşik Komünist Parti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKP	Türkiye Komünist Partisi

TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
YAŞ	Yüksek Askeri Şura

TEZ METNİ

GİRİŞ

Türkiye’de, ordunun siyasete müdahaleleri Osmanlı İmparatorluğunun son döneminden itibaren görülmektedir. Bu müdahaleci anlayış Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra da devam etmiş ve ordu, Türkiye demokrasi tarihini yaptığı müdahaleler ile sık sık kesintiye uğratmıştır. İmparatorluk rejiminden Cumhuriyet rejimine geçilmesinde etkin “kurucu rol” oynayan ordu malasef Cumhuriyet rejiminin temeli olan “demokrasi”nin gelişmesi ve yerleşikleşmesinde engelleyici bir rol oynamıştır.

Çok partili siyasal hayata geçilmesinin ardından demokrasinin iyi işlediği söylenemese de ordunun 27 Mayıs 1960 klasik darbesi ile komple rafa kalktığı söylenebilir. Klasik darbelerin başlangıcı olan 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından, anayasa ve hükümet ordunun istediği doğrultuda değiştirilmesine rağmen, ordu 12 Mart 1971 muhtırasını vererek, yaklaşık on yıl sonra tekrar siyasete müdahalede bulunmuştur. Bu muhtıranın ardından, yine yaklaşık on yıl sonra 12 Eylül 1980 klasik darbesi gelmiştir. 12 Eylül 1980 darbesinde ordu kendi yaptığı anayasayı tekrar değiştirmiş ve siyasi faaliyetlere son vererek yasama, yürütme, yargı organlarını kendi elinde toplamıştır. 1980 darbesinin ardından 1983’te ordu kışlasına çekilmişse de demokrasinin tekrar işlerlik kazanması ve siyasi faaliyetlerin ordunun kontrolünden çıkması hemen olmamıştır.

12 Eylül 1980 klasik darbesinin ardından 28 Şubat 1997’de ordunun “post-modern” bir müdahalesi gerçekleşmiştir. 28 Şubat post-modern müdahalesi ile ordu 1971 muhtırasında olduğu gibi hükümeti değiştirerek, aktif siyasetin içinde yer almıştır. 28 Şubat post-modern müdahalesinin ardından ise ordu, 27 Nisan 2007 tarihinde kendi internet sitesinden e-muhtıra vererek hükümete uyarılarda bulunmuş ve bu muhtıra ile sadece hükümetin emrindeki bürokratik bir kurum olmadığını, siyasete müdahale geleneğinin devam ettiğini göstermiştir.

Sıklıkla söylenegeldiği üzere Türkiye’de ordu, yaklaşık 10 yılda bir siyasete müdahale ederek demokrasiyi kesintiye uğratmıştır. Ordunun 27 Mayıs 1960 klasik darbesi ile başlayan müdahalelerinden sonuncusu 2010 tarihi itibarıyla 27 Nisan 2007 e-muhtıradır. Ordu, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde toplamda iki tane klasik darbe, üç tanede post-modern müdahale ile her zaman siyasetin aktif bir unsuru olarak yer

almıştır. Ayrıca klasik darbe veya muhtıraların dışında ordunun siyasi pek çok açıklama ve beyanatları vardır.

Ordu, yaptığı müdahalelerden sonra sürekli yönetim mekanizmasını elinde tutmak istememiş belli bir zaman sonra kışlasına geri çekilmiştir. Ancak yönetimde kaldığı zaman özellikle de klasik darbe zamanlarında oluşturduğu kurumlarla ve yasalarla kendine ayrıcalıklı bir konum edinmiştir. Yani ordunun kışlasına çekilmesi kendi başına, demokrasinin Türkiye'ye tekrar geri geldiğinin göstergesi olarak kabul edilemez.

Görüldüğü üzere ordu, Türkiye siyasetinin her zaman aktif bir oyuncusu olarak yer almıştır. Ancak Türkiye'deki sivil asker ilişkilerinin temel sorunu bazı kesimler tarafından ordunun siyasete müdahalelerinin desteklenmesidir. Özellikle siyasi partilerin orduyu aktif siyasete müdahale etmeye çağrılmaları kaygı vericidir. Ancak siyasi partilerin dahi orduya destek vermesi, orduların siyasete müdahale etmesi için "temsil" sorununu aşmasına olanak tanımamaktadır. Çünkü parlamentoların dahi halkı temsil edip etmediğinin tartışıldığı günümüz siyasal arenasında, ordu yanlısı bir partinin orduyu siyasete çağırması, ordunun siyaset yapması için yeterli değildir.

Tezin hazırlanmaya başlandığı 2009 yılında da Türkiye'de emekli ve muvazzaf askerlerinde yer aldığı bir dava sonucu iktidar ve ana muhalefet partilerinin "ordu karşıtı" veya "ordu yanlısı" olma şeklinde kutuplaşmaları tezin konusunun seçilmesinde belirleyici olmuştur. Türkiye'de sivil asker ilişkileri incelendiğinde ise bu konunun Türkiye siyasi tarihindeki önemine rağmen, yeterince akademik çalışmalara konu olmadığı görülmüştür. Literatürde 1960 ve 1980 darbesi sıklıkla çalışılmış olmasına rağmen özellikle son dönemde bir boşluk olduğu gözlemlenmiştir. Tez araştırmasının önemi de bu boşluğu doldurmak için yapılacak olan katkıdır.

Diğer taraftan sivil asker ilişkileri akademik çalışmalara fazlaca konu olmasa da, günlük gazete ve televizyon haberlerinde sıklıkla yer bulmuştur. Fakat günlük tartışmalar kısır ve düzensiz yapılmaktadır. Bu nedenle, Türkiye sivil asker ilişkilerinin akademik bağlamda sağlıklı analize ihtiyacı vardır. Bu tez çalışması düşünce olarak bu noktada ortaya çıkmış olsa da, sivil asker ilişkilerinin tam bir analizini yapmak iddiasında değildir. Çünkü sivil asker ilişkileri, çok boyutlu bir konudur ve zorunlu olarak kısıtlamalar yapılması gerekmektedir.

Bu kısıtlamalardan ilki sivil asker ilişkilerinin boyutları üzerinedir. Sivil asker ilişkileri siyasal, ekonomik, kültürel, sosyal, psikolojik, bürokratik, eğitimsel gibi pek çok alanda incelenebilecek kadar geniş bir yer tutmaktadır. Özellikle Türkiye’de, Türk Silahlı Kuvvetleri mecburi askerlik hizmeti ile toplumun hemen her kademesini içinde barındıran, askeri işlevleri kadar sivil işlevleri de olan, barış zamanında da pek çok görevle donatılmış büyük bir organizasyondur. İç içe geçen tüm bu ilişkileri birbirinden ayırmanın zorluğuna karşın, tezin çerçevesi siyasi olarak nitelenebilecek olaylar etrafında çizilmiştir.

Tezin sınırlanmasında ikinci kıstas zamandır. Türkiye, sivil asker ilişkilerinin analizini yapmak için Osmanlı İmparatorluğu son dönemi ile birlikte bütün Cumhuriyet tarihini incelemek gerekmektedir. Bu nedenle tezin zaman boyutunda sınırlama yapmak gerekmiştir. Bu sınırlama sonucu tezin konusunu belirleyen tarihler, 12 Eylül 1980 klasik darbesi sonrası yapılan 6 Kasım 1983 seçimleri ile 27 Nisan 2007 e-muhtırası olmuştur. Yani tez Türkiye sivil-asker ilişkilerinde yirmi dört yıllık bir zaman aralığını kapsamaktadır. 27 Nisan 2007 tarihinden sonra Türkiye sivil-asker ilişkilerinde “Ergenekon davası” ile anılan çok önemli gelişmeler olmasına karşın, dava süreci sona ermediğinden zaman sınırlanması bu sürecin önüne çekilmiştir.

Tezin yazımında ilk olarak literatür taraması yapılmıştır ve sivil asker ilişkileri üzerine yazılı yerli ve yabancı kaynaklar toplanmıştır. Verilerin toplanmasında sivil asker ilişkileri konusunun, Türkiye’de ki hassasiyetinden dolayı mülakat yapma yoluna gidilememiştir. Veriler genel olarak kitaplar, dergiler, gazeteler ile televizyon programlarında ve internet sitelerinde ki beyanatlardan toplanmıştır. Veri toplamak için gazete arşivlerine sıklıkla başvurulmuştur çünkü bazı dönemlere ait kaynak temini ancak gazetelerden yapılabilir. Dikkat çekici bir diğer nokta ise özellikle 27 Nisan 2007 e-muhtırası üzerine Türkiye’de eser verilmemiş olmasıdır. Bu sürecin açıklanmasında yardımcı olabilecek birkaç kitap da tez çalışmasının bitiminden hemen sonra yayınlanmıştır. Bu nedenle son dönem ele alınırken sıklıkla gazete arşivleri kullanılmıştır. Türkiye gündeminin çok hızlı değişmesi ise özellikle gazete yazarlarının derin analizler yapmasını engellemiştir.

Sivil asker ilişkileri hemen her demokratik ülkede tartışılan bir konudur. Çünkü demokrasinin sağlıklı işlemesi için yasama, yürütme, yargı fonksiyonları görevlerini kendi alanları dışına taşmadan ve sadece demokratik bir kontrol mekanizması ile yerine getirebilmelidir. Yasama, yürütme, yargı fonksiyonlarından her birinin kendine özgü etkin bir gücü vardır. Örneğin yasama fonksiyonu gücünü milletten alırken, yargı fonksiyonu gücünü hukuk kurallarından alır. Bu fonksiyonların beslendiği kaynak ise hukuki, meşru kaynaklardır. Oysa orduların gücü, sahip oldukları silah, teknolojik donanım ve insan kaynağından gelir ve böyle bir kaynak demokratik bir sistemde meşru sayılamaz.

Diğer taraftan günümüz modern devletinin ön plana çıkardığı önemli olgulardan birisi vatandaşların korunup kollanmasıdır ki ordularda bu amaca hizmet etmek için vardır. Dolayısıyla vatandaşlar kendi iradeleri ile iş başına getirdiği temsilcilerine kendilerini koruyup kollamak için de yetki vermektedir. Bu da ordunun siyasetin emri altına girmesi gerekliliğini doğurur ve siyaset orduyu kendi direktifleri doğrultusunda kullanamazsa vatandaşlardan alınan yetki kullanılamaz. Ayrıca güvenlik ve savunma işlevleri politikalar dahilinde yürütülür ve bu politikaların belirleyicisi olan organlar, yetkinin yanında sorumluluk ve hesap verebilirlik ilkelerine de sahip olmalıdır. Politika yapan, yetkinin yanında sorumluluk taşıyan ve hesap veren bir organ ise ancak politik olabilir.

Bir ulus devletin sahip olduğu ordu, o ülkenin güvenliği için temel bir gereksinimdir. Uluslararası arenada birbirleriyle rekabet halindeki ulus devletlerin güvenlik ve caydırıcılık anlamındaki güçleri büyük ölçüde ordularına bağlıdır. Bu nedenle birkaç istisna dışında günümüzde ordusu olmayan bir devlet düşünülemez. Ordular uluslararası ilişkilerin temel araçlarındandır. Uluslararası yani dış güvenlik alanının temeli olan ordular, devletleri tehdit eden terörizm ile birlikte iç güvenlik alanında da etkin bir güç haline gelmiştir. Devletlerin devamlılığını sağlamasında güvenlik vazgeçilemez bir unsur olduğundan, ordular en azından güvenliği sağlamanın başka bir etkin yolu bulunana kadar var olmaya devam edeceklerdir.

Fakat orduların varlığı, ülkenin demokrasisini tehdit etmemelidir. Orduların kullanıldığı temel alan olan savaşların bile nedenleri siyasiyken, orduların özerk bir yapı gibi hareket ederek, kurumsal yapıları içinde millet adına karar vermesi düşünülemez.

Bu yüzde orduların, hükümetlerin kontrolünde demokratik bir yapıya kavuşturulmaları gerekir. Türkiye’de henüz bu yapı sağlıklı Şekilde Őilememektedir.

Bu çerçevede tezin Birinci Bölümünde, TSK’nin siyasal rolü açıklanmaya çalışılmaktadır. TSK’nin siyasal rolünün yanı sıra, sahip olduğu bürokratik ayrıcalıklar ve etkin siyasal rolünün dayanağı olan kurumsal ideoloji anlatılmaya çalışılmıştır.

Tezin İkinci Bölümü, 1980 klasik darbesinden sonraki siyasal Őartlar ile dönemin sivil asker ilişkilerine odaklanmaktadır. 1980 klasik darbesinden sonra ise, bir sonraki müdahale olan, 28 Şubat’a kadar geçen zaman incelenmiştir. Bu bölümün 1997’de kesilmesinin sebebi ise, 1983-1997 tarihsel süreci içindeki müdahale sayısı, cumhurbaşkanı değişimi sayısı, genelkurmay başkanı sayısı ve zaman aralığının 1997-2007 tarihsel süreci ile yakın olmasıdır.

Tezin nc Bölümü ise, 28 Şubat müdahalesi ile 2007 e-muhtıra arasındaki zaman aralığını kapsamaktadır. Bu zaman aralığında bahsi geçen son hükümet, bugün hala iktidarını sürdürmektedir. Bu yüzden, nc Bölüm daha yakın bir tarihi konu almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN SİYASAL HAYATTAKİ ROLÜ

10 Haziran 1935 tarih ve 2771 sayılı kanun ile Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri ve Jandarma Genel Komutanlığını oluşturan silahlı kuvvetler gücünü “ordu” kavramı karşılarken, 4 Ocak 1961 tarihinde 211 sayılı T.S.K. İç Hizmet Kanununun kabulü ile “ordu” kavramının yerini Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) almıştır¹.

12 Eylül 1980 darbesinin ardından Türk Silahlı Kuvvetleri sahip olduğu anayasal kurumlarla, köklü gelenekleriyle, hiyerarşik bürokratik yapısıyla ve toplum üzerinde psikolojik moral etkileriyle güçlü bir yapı arz etmektedir. TSK'nin özellikle Milli Güvenlik Kurulu (MGK) değişen yapısına karşın aracılığı ile iç politikadan dış politikaya pek çok konuda fikir beyanı görülmektedir. MGK toplantıları sonrası yapılan basın açıklamalarına bakıldığında, hükümetin yetkisi dahilindeki pek çok konunun “güvenlik” ile ilişkilendirilerek, MGK tarafından alındığı görülmektedir. Hatta MGK'nın “güvenlik” ile ilişkilendirilemeyecek pek çok konuda da fikir beyanı vardır².

1983 yılından 2007 yılına kadar geçen sürede hükümetlerin, gerek yapılan darbelerden gerekse yapılması muhtemel darbelerden korkmaları sonucu, TSK'nin tavsiye ettiği/bildirdiği görüşleri hayata geçirdiği veya geçirmek zorunda kaldığı görülmüştür³. TSK'nin bu psikolojik etkisinin de ötesinde MGK kararlarının niteliği 12 Mart 1971 muhtırasından sonra alınan ve 1982 Anayasası ile tekrarlanan “tavsiye eder” ifadesi ile 2003 Anayasa değişikliklerine kadar Bakanlar Kurulunun, anayasal olarak öncelikle dikkate alacağı bir hükme dönüştürülmüştür⁴. TSK bu yapısı ile Türkiye’de en azından uzun bir dönem siyaset üstü aktör olarak rol oynamıştır. Sakallıoğlu’na göre,⁵ TSK'nin seçilmiş hükümetlerin anayasal yetkisinin üzerinde ve üstünde yeteneğe sahip olması, onun siyasi özerkliğini göstermektedir.

¹ O. Metin Öztürk, (1993), *Ordu ve Politika*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara: s. 26.

² Ümit Cizre Sakallıoğlu, (1999), *Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık*, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: s. 70. ; Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Basın Bildirileri, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildirileri.html>, (15.08.2010)

³ İlhan Uzgel, (2004), *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, 1. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara: s. 143.

⁴ Rıza Arslan, (2008), *Laik Türkiye Cumhuriyeti, Ordu ve Burjuva Sınıfı, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 3, Ankara: ss. 33-44.

⁵ Ümit Cizre Sakallıoğlu, (1997), *The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy, Comparative Politics*, Cilt: 29, Sayı: 2, New York: ss. 151-166

Akay'a göre ise ⁶ Türkiye'de "siyasi otorite ile güvenliğe ilişkin bürokratik yapı arasındaki karar alma, yürütme ve denetlemeyi içeren ilişki terstir; devlet alanı ile siyasi alanın keskin bir hatla birbirinden ayrıldığı, ilkinin alanının ikincisi aleyhine genişletildiği bir idare modeli mevcuttur".

1.1.1. Sivil-Asker İlişkilerinin Demokratik Yapısı

Huntington'a göre;⁷ "Askerlik mesleğinin varlığı, insanlar arasında çatışan çıkarların mevcut olduğunu ve bu çıkarların elde edilebilmesi için şiddet kullanımını öngörür". Tüm insanların birbirleriyle çıkar ilişkisinin var olduğu göz önüne alındığında ve her insanın kendi çıkarını korumak veya yeni çıkarlar elde etmek amacıyla askeri bir birliğe gereksinim duyması halinde, bir kargaşanın meydana gelmesi kaçınılmazdır. Bu ancak ilkel kabile düzenlerinde ve bu düzenin bir nevi devamı sayılabilecek devlet sistemlerinde olabilecek bir yapıdır. Günümüz modern yaşamında ise askerlik mesleği, devlet aygıtının içinde kurumlaşarak hukuki bir zemine oturtulmuştur. Ancak yine de bu, mesleğin varlık nedeninin çıkar çatışmaları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Askerlik mesleğine duyulan ihtiyacın temelini güvenlik kavramı oluşturur. Bir devletin ulusal güvenliğini sağlamanın yanında, uluslararası arenada caydırıcı olması ve isteklerini diğer bağımsız devletlere kabul ettirebilmesi için silahlı kuvvetler önemli bir güçtür. Çünkü silahlı kuvvetlerin olası bir savaşa hazırlıklı ve bu savaşta başarılı askeri harekât kabiliyetine sahip olması; o devletin caydırıcılık unsurunun da temelini oluşturur. Devletler savaşa girmek istemese dahi, iç ve dış tehdit algılamaları dahilinde gerektiğinde kullanabileceği bir orduya sahip olmak isterler. Olası bir savaş ihtimalinde de devletler ancak kendi ulusal ordularına güvenebilirler. Çünkü Clausewitz'in de belirttiği üzere, ⁸ "başka bir devletin davasına sahip çıkan bir devletin, onu kendi davası gibi ciddiye aldığı asla görülmez". Bu nedenle en azından ulus devletler var olduğu sürece ordularda var olacaktır.

⁶ Hale Akay, (2009), *Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler*, Tesev Yayınları, İstanbul: s. 6.

⁷ Samuel P. Huntington, (2006), *Asker ve Devlet*, K. Uğur K. (Çev), 2. Baskı, Salyangoz Yayınları, İstanbul: s. 68.

⁸ Carl von Clausewitz, (1991), *Harp Üzerine*, H. Fahri Ç. (Çev), 2. Baskı, Genelkurmay Basım Evi, Ankara: s. 569.

Güvenlik gereksinimi ve güvenliğin sağlanmasında askerlerin rolü devam ettiği sürece sivil-asker ilişkileri var olmaya devam edecektir. Sivil-asker ilişkileri ulusal güvenlik politikasının bir boyutudur. Ulusal güvenlik politikasının amacı ise, bir ulusun toplumsal, iktisadi ve siyasi kurumlarının güvenliğini, diğer bir bağımsız devletten kaynaklanan tehditlere karşı arttırmaktır.⁹

Modern devlet yapılarında askerlerin varlığından çok sorgulanan unsur sivil-asker ilişkileridir. Güçlü ordular, devletlerin diğer bağımsız devletlere karşı dış politikada caydırıcılığını artırırken, iç politikada müdahaleci bir rol oynayabilirler. Askerlerin iç politika yapım sürecine karışması ise demokrasi ile yönetilen bir devletin yönetim sistemine ciddi bir müdahaledir. Bu nedenle bir devletin demokrasiyle yönetildiğini söyleyebilmek için bakılan temel kriterlerden birisi, silahlı kuvvetlerin sivillerin kontrolünde olup olmadığıdır¹⁰.

Siyasi tarihe bakıldığında, sivillerin silahlı kuvvetlerin kontrolünü tamamen kaybettiği, ülkenin askerlerin kontrolünde otoriter bir yönetime dönüştüğü durumlar olduğu gibi; sivillerin silahlı kuvvetlerin iç işlerine karışmadığı veya bazı konularda silahlı kuvvetlerin isteklerinin sivil isteklerden öncelikli olduğu gibi durumlarda vardır. Arjantin, Brezilya, Peru, Nijerya ve Türkiye gibi pek çok ülke, silahlı kuvvetlerini tamamen sivil denetime geçirmekte zorlanarak silahlı kuvvetlerinin yaptıkları ihtilaller sonucu demokrasi ile otokrasi arasında gidip gelmiştir¹¹.

Demokrasi ile yönetilen bir devletin askeri bir müdahale ile rejiminin değiştirilmesinde ekonomik, sosyal faktörler rol oynayabildiği gibi artan şiddet, terör, yolsuzluk ve düzensizlik gibi faktörlerde rol oynayabilir. Silahlı kuvvetlerin müdahale koşulları ve şekilleri devletlere göre çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenle her devletin sivil-asker ilişkilerini de kendi özgün koşullarında değerlendirmek gerekmektedir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki demokrasinin pekişmesi ve silahlı kuvvetlerin artan kurumsallaşma düzeyi silahlı kuvvetlerin, sivil denetimini kolaylaştırmaktadır¹².

⁹ Huntington, (2006), *a.g.e.*, s. 3.

¹⁰ Samuel P. Huntington, (2007), *Üçüncü Dalga*, Ergun Ö. (Çev), 1. Baskı, Kıta Yayınları, Ankara: s. 43.

¹¹ Huntington, (2007), *a.g.e.*, s. 43.

¹² Samuel E. Finer, (1962), *The Man on Horseback*, 1. Baskı, Pall Mall Press, London and Dunmow: s. 89.

Demokratik devletlerde silahlı kuvvetlerin görevi genellikle dış güvenlikle ilgilidir. Silahlı kuvvetler siyasi otoritenin öngördüğü politika dahilinde aldığı emirleri yerine getirir. Ancak bunun yanında Huntington,¹³ askerın devlete karşı üç görevinin olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi; temsili işlevidir. Askeri güvenliğe ilişkin taleplerin devlet mekanizmasında temsilini ifade eder. İkincisi; danışmanlık işlevidir ve devletin alternatif hareket tarzlarının sonuçlarının askeri açıdan incelenip, bu konuda devlet yetkililerine rapor sunulmasını ifade eder. Üçüncü ve son sorumluluğu ise; yürütme işlevidir ve kendi askeri kanaatinin tam aksi yönünde olsa dahi, devletin askeri güvenliği ilgilendiren kararlarının uygulanmasını ifade eder.

Sivil hükümetlerin ve silahlı kuvvetlerin demokrasi içinde, en yoğun karşılaştığı konu milli güvenlik ve milli güvenlik siyasetinin belirlenmesidir. Milli güvenlik ve milli güvenlik siyaseti günümüz demokrasilerinde sivillerin belirlediği bir konu olmasına karşın silahlı kuvvetlerin ilgi alanına giren ülkenin ulusal güvenliğinin sağlanması ile yakından ilgilidir.

1.1.1.1. Milli Güvenlik ve Milli Güvenlik Siyaseti

Milli güvenlik kavramı, bir ülkenin iç ve dış siyaseti ile yakından ilgilidir. Güvenlik ihtiyacının giderilmesi genel olarak silahlı kuvvetlerin görev alanına girse de bu kavramın iinin neyle doldurulacağı ve kimin doldurması gerektiği sorunu tartışma yaratmaktadır. Milli güvenlik kavramına dahil edilebilecek konuların çeşitliliği ise kavramı, siyasal iktidarların ve resmi güvenlik kurumlarının genellikle yasalarca korunan, bir takım kurum, kuruluş ve bireylere müdahale etmek için sık sık öne sürdükleri bir söylem haline getirmiştir. Bu yüzden milli güvenlik kavramı tüm dünya devletlerinde sıklıkla tartışılmaktadır.

Aybay'a göre,¹⁴ kavramın bilimsel tanımını yapmak zordur çünkü en başta kavram teknik olarak hukuki değildir ancak "siyasal-hukuki" bir nitelik taşıdığından bahsedilebilir. Akgüner'e göre ise;¹⁵ milli güvenlik kavramının, tanımını yapmanın iki güçlüğü vardır. Bunlardan birincisi, kavramın siyasal, ekonomik ve hukuki gibi çeşitli yönleri olması diğeri ise kavramın zaman içinde kapsamının değişmesidir. Milli

¹³ Huntington, (2006), *a.g.e.* , ss. 77-78

¹⁴ Rona Aybay, (1978), Milli Güvenlik ve Milli Güvenlik Kurulu, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 1, Ankara: s. 60.

¹⁵ Tayfun Akgüner, (1983), *1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu*, Gür-Ay Matbaası, İstanbul: ss. 9-10.

güvenlik kavramının akademik hayata girmesi ise özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur.

Milli güvenlik kavramı I. Dünya Savaşı'na kadar "milli savunma" kavramı ile birlikte askeri stratejiler içerisinde yorumlanmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya konjonktüründe güvenlik anlayışının çeşitlenmesine bağlı olarak milli güvenlik kavramının da muhtevası genişlemiştir¹⁶.

II. Dünya Savaşı'nın güvenlik anlayışına getirdiği yeni olgulardan biri olan kavram, teknolojinin gelişmesine bağlı olarak yeni silahların üretilmesi ve bunlardan korunma yolu olarak savaşın çok boyutluluğu ile yakından ilgilidir. Çünkü II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşlar, sadece askeri mücadele olmaktan çıkmış ve psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutları olan çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır. Milli güvenlikte buna bağlı olarak savaş etkileyen veya savaştan etkilenme riski taşıyan tüm boyutları kapsayacak şekilde genişlemiştir. "Böylece milli güvenlik, milli güç faktörleri'ni doğrudan etkileyen alt etki alanlarına yönelmiş; bu suretle milli güvenlik, devlet teşkilatının ve konularının tümünde hakim unsur olmuştur"¹⁷.

ABD'de 1947 yılında çıkarılan Milli Güvenlik Kanunu (National Security Act) genişleyen milli güvenlik politikaları yolunda atılan adımların ilk örneği olmuştur. Bu kanunun amacı 'Milli güvenlikle ilgili olarak, devletin çeşitli örgüt ve birimleri için bütünleştirilmiş (integrated) politikalar ve usuller sağlamak' biçiminde özetlenebilir¹⁸. Görüldüğü üzere güvenliğin sağlanması klasik orduların rolünden taşarak, ülkenin pek çok kurumunun ortak çalışma yürütmesi gereken boyuta ulaşmıştır. Bu yeni kapsamıyla milli güvenlik, bir ülkenin nüfus yapısından, göçe, kentsel dönüşümden çevre politikalarına kadar pek çok konuyu kapsar niteliktedir.

Milli Güvenlik kısaca bir ülkenin iç ve dış tehlikelerden korunabilmesi şeklinde tanımlanabilir. Ancak böyle bir tanım doğrultusunda Akgüner'in¹⁹ belirttiği üzere ülkelerin ulusal çıkarlarını saptamak gerekliliği ortaya çıkmaktadır çünkü bir ülkenin milli güvenliği, o ülkenin ulusal çıkarı ile eş değerdir ve ulusal çıkarlar ülkelere ve

¹⁶ Şaban İba, (1999), *Milli Güvenlik Devleti*, 1. Baskı, Çiviyazıları, İstanbul: s. 13.

¹⁷ Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları, (1990), *Devletin Kavram ve Kapsamı*, Büro-Tek Ofset Matbacılık, Ankara: s. 41.

¹⁸ Aybay, a. g. m. , s. 61.

¹⁹ Akgüner, a.g.e. , s. 11.

zamana göre çeşitlilik göstermektedir. Dar anlamda karşılaşılan bu güçlükler, milli güvenlik kavramının geniş anlamda tanımlanması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Milli güvenliğin geniş anlamda tanımı ise; “Devlet bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü ile ulus egemenliğinin, ulusal ya da uluslararası alanda gerçek ve yakın bir tehlikeye düştüğü zamanlarda, Anayasanın gösterdiği yetkili organ ya da organlar tarafından, devlet tüzel kişiliğinin korunması ve güvenlik altına alınmasıdır”²⁰. Bu tanımda milli güvenlik kavramını tam anlamıyla ifade etmek için yeterli değildir. Akgüner, milli güvenlik kavramını tanımlamak doğrultusunda anayasaları, kanunları, mahkeme kararlarını, uluslararası sözleşmeleri ve siyasal doktrini ayrı ayrı incelemenin gerekliliğine vurgu yapmıştır²¹.

Ayrıca milli güvenliğin “tehdit” kavramıyla yakından ilgili olduğu da belirtilmelidir. Günümüzde dünya devletlerini tehdit eden faktörler, Öke’nin belirttiği üzere;²² etnik çatışmalar, ülkelerin iç istikrarsızlıkları, ekolojik faktörler, göç, insan hakları, kökten dincilik, kaçakçılık ve terörizm konulardır. Milli güvenlik kavramının bu konulara yönelmesi ise devletlerin bir milli güvenlik siyaseti takip etmesi doğrultusunda gerçekleşir. Dolayısıyla milli güvenlik siyaseti de milli güvenlik kavramında tanımlanan iç ve dış tehditler ve bu tehditlerin algılamaları doğrultusunda oluşturulacaktır. Türkiye Milli Güvenlik Kurulu internet sayfasında iç ve dış tehdit;

İç tehdit; “kökü ve kışkırtıcı kaynakları içerde ve/veya dışarıda olan, yurt içinde açık veya gizli olarak yürütülen Devletin anayasal düzeni, ülkenin bölünmez bütünlüğü ile milletin refahına yönelik örgütlü suç ve şiddet hareketlerini de kapsayan bir tehlike algılamasıdır”²³.

Dış tehdit; “diğer bir ülkenin veya uluslararası terör örgütlerinin niyetlerinin, imkan ve kabiliyetleri ile hareketlerinin asimetrik tehdidi de kapsayan değerlendirilmesine dayanan tehlike algılamasıdır”²⁴.

şeklinde tanımlanmıştır.

Milli Güvenlik Siyaseti, bir ülkenin milli güvenliği ile yakından ilgilidir ve milli güvenlik doğrultusunda risk ve tehditler belirlendikten sonra alınması gereken tedbirlerin genel bir çerçevesini çizer. Milli Güvenlik Siyasetinin değişen şartlardan etkilenmesi doğaldır. Bu nedenle devletler, Milli Güvenlik Siyasetlerini oluşturma

²⁰ Nüket Güz, (1998), *Ulusal Savunma ve Ulusal Güvenlik Yapılanmasında İletişim Stratejileri*, AD Yayıncılık, İstanbul: s. 10.

²¹ Akgüner, *a.g.e.*, ss. 12-52.

²² Mim Kemal Öke, (2001), *Küresel Toplum*, Asam Yayınları, Ankara: s. 54.

²³ İç tehdit, http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_11, (10.04.2009)

²⁴ Dış tehdit, http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_11, (10.04.2009)

sürecinde, tehdit algılamaları doğrultusunda genel bir siyasi çerçeve çizmek zorundadırlar. Bu çerçeve genel hususları belirleyici ve değişikliğe açık olmalıdır. Çünkü milli güvenlik, algılanan tehditler üzerine kuruludur ve bu tehditlerin yerini başkalarına bırakması veya önceliklerinin değişmesi çok tabiidir. Diğer türlü Milli Güvenlik Siyaseti, yeni güvenlik anlayışları doğrultusunda pek çok konu içerdiğinden yeni gelen hükümetin sınırlarını dar bir çerçeveye hapsederek adeta elini kolunu bağlamış olur. Bu da demokrasi açısından bir sorun oluşturmakla beraber değişen şartlarında göz ardı edilmesi demektir.

Akgüner'e göre;

“Milli Güvenlik yurt savunmasını kapsayan bir kavram olduğu için, bu savunmanın siyasetini saptamak için ve dış tehlikelerden korunması için, Milli Güvenlikle ilgili olmak üzere ileriye yönelik genel içerikli plan ve programların yapılması hep bir ‘Milli Güvenlik Siyaseti’ izlemekle olanaklıdır”²⁵.

Akgüner, ayrıca Milli Güvenlik siyasetini saptama ve değişen koşullara göre gerekli düzeltme ve değiştirmenin nasıl yapılacağına bir siyasi tercih veya siyasi tercihler dizisinin kabulü ile olanaklı olacağını belirtir²⁶.

Milli güvenlik siyasetinin günümüz güvenlik kavramının çok boyutluluğu düşünülerek, asker ve hükümet üyeleri tarafından birlikte belirlenmesi durumunda ortaya çıkan sonuçlardan birincisi, güvenliğin sağlanması ile görevlendirilen askerlerin faaliyet alanını genişleterek pek çok alanda -güvenlik başlığı altında- fikir geliştirmesidir. İkincisi ise, hükümet üyelerinin güvenlik alanında da düşünce geliştirerek güvenlik tedbirleri ile demokrasi arasında denge kurmaları gerekliliğidir. Askerleri sürecin dışında bırakarak güvenlik siyasetinin sivillere teslim edilmesi ise güvenlik tedbirleri bakımından bir zaafiyet doğurabilir çünkü Balkan'a göre; Milli Güvenlik kavramı doğal kaynaklar, çevre ve demografi konularına kadar genişlese de; askeri güvenlik her zaman milli güvenliğin en kilit ölçütlerinden birisidir²⁷.

Anlaşıldığı üzere güvenlik kavramının sadece askeri güvenlik boyutuna sahip olması halinde veya askeri güvenliğin bir kilit ölçüt olmaması halinde bu sorunun çözümü için asker veya sivil üyeler arasında çok daha kolay bir paylaşım oluşturulabilir. Ancak asıl problem, güvenlik kavramının çok boyutlu olmasıdır. Bu nedenle devletler,

²⁵ Akgüner, *a.g.e.*, s. 53.

²⁶ *A.g.e.*, s. 53.

²⁷ Celil Balkan, (2006), *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikaları*, 1. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul: ss. 24-25.

güvenlik olgusunun yöneldiği pek çok alanın varlığı ve yeni gelişen tehdit algılamaları doğrultusunda alınacak tedbirlerin belirlenmesi için “Güvenlik Konseyleri” tasarlama yoluna gitmişlerdir. Ayrıca bu konseyler ayrıca asker ve hükümetin birlikte Milli Güvenlik Siyasetini belirleyici olarak katılması durumunda da işlevsel olmasının yanında, hukuki ve idari bir boşluğu da doldurmakla görevlendirilmiştir.

Güvenlik Konseylerinin hukuki ve siyasal yapısı ülkelerin sahip olduğu demokratik kültüre ve güvenlik politikalarının öncülüğüne göre değişmektedir. Her ülkenin Güvenlik Konseyine olan ihtiyacı özgün yapısı ile ilgili olsa da bu konudaki temel saik, güvenlik ile ilgili olarak ülkenin iç, dış ve askeri kurumları arasında bütünlük oluşturarak güvenlik hizmetlerinin daha etkin yürütülmesidir.

Ancak, dünyada güvenlik konseylerinin oluşumundan sonraki genel yapıya bakıldığında, güvenliğin yeni yapısı ve kapsamı askerlerin faaliyet alanının genişlemesiyle sonuçlanmıştır. Güvenlik politikalarının, iç ve dış politikada insan hak ve özgürlüklerinin önüne geçmesi, askerlerin politika yapım sürecine daha etkin katılmalarını sağlamıştır. Buna örnek olarak özellikle Soğuk Savaş sonrası milli güvenlik anlayışlarını şekillendiren konseyler kurma yoluna giden devletlerin, bu konseylere askeri kanadın temsilcisi olan Genelkurmay başkanlarına da daimi üyelik vermeleri gösterilebilir.

Bu her devlette görülen bir uygulama olmasa da, ABD, Bulgaristan, Estonya, İspanya, İtalya, Litvanya, Macaristan, Portekiz, Romanya, Slovakya, Yunanistan, Hırvatistan ve Türkiye gibi pek çok ülke bu yolu seçmiştir. Güvenlik konseyi olan fakat genelkurmay başkanına konseyde görev vermeyen ülkelere örnek olarak Almanya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, Letonya, Polonya ve Slovenya verilebilir. Görüldüğü üzere Genelkurmay Başkanları'na güvenlik konseyinde yer veren ülkeler azımsanacak sayıda değildir²⁸. Güvenlik konseyine, işi güvenliğin sağlanması olan askeri kanadın en üst düzey temsilcisi genelkurmay başkanının katılması normal olarak karşılanabilir.

Ancak bu noktada tartışılması gereken konular; konseyin yetkilendirildiği görev alanının siyasal politikaların belirlenmesindeki hukuksal çerçevesi ve konsey içindeki askerler ile sivillerin karar alma sürecindeki etkilerinin ağırlığıdır. Bu tartışma ise her

²⁸ Milli Güvenlik Kurulları, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/benzerkuruluslar.html>, (12.04.2009)

ülkenin güvenlik konseylerini ve konseylerde alınan kararların hukuksal veya siyasal niteliklerini ayrı ayrı incelemeyi gerektirmektedir. Bu çalışma içinde bunu yapmak mümkün olmadığından ancak Güvenlik Konseylerinin genel yapısı üzerinde sınırlı açıklamalar yapılacaktır.

Güvenlik konseyleri genel olarak, bir ülkenin karşılaştığı veya karşılaşması muhtemel olan güvenlik problemleri karşısında hızlı, etkili ve doğru politikalar uygulanabilmesi için danışma rolü oynayacak bir kuruma duyulan ihtiyaç doğrultusunda oluşturulmuştur. Özellikle bu konuda öncü olan ABD'nin Milli Güvenlik Konseyi, ABD başkanına milli güvenlikle ilgili konularda yardımcı olmak için tasarlanmıştır²⁹. Yani güvenlik konseylerinin görevi ülkede meydana gelen veya gelmesi muhtemel olan bir güvenlik zafiyetinin tespitini yapmak, herhangi bir güvenlik gereksinimi doğduğunda bunun giderilmesi için alınacak önlemleri bulmak olabilir. Ancak bu konuda eyleme geçilmesi kararını vermek, güvenlik konseyinin görevi değildir.

Güvenlik Konseyleri sadece gerekli politikaların veya tedbirlerin uygulayıcısı organlara yol gösterici bir nitelik taşırlar, bu nedenle konseylerin rolü de hukuki olarak bu şekilde çizilmelidir. Bu noktada akla gelen sorun konseylerin daimi üyelerinin zaten ülkenin en yetkin siyasal aktörlerinin olduğu ve bu aktörlerin konseylerin verdiği kararlara katıldığı, dolayısıyla konseylerin kararlarının ülke yönetiminde ki en üst düzey sivil (ve asker) kimseler tarafından alındığı için bağlayıcı olduğudur.

Ancak güvenlik konseylerinden çıkacak kararların uygulayıcısı olan hükümet üyeleri, gerçek demokrasilerde uygulama eylemi için tek başına güvenlik konseyi kararlarını gösteremezler. En başta demokrasilerde hükümetin yetki alanını çizen ve sınırlayan hukuk kuralları vardır. Bunun yanında diğer siyasal aktörlerin ve sivil toplum kuruluşlarının da fikirlerini almak yine demokratik uzlaşma kültürünün bir gereğidir.

Bu noktada Milli Güvenlik Siyasetinin gizliliği söz konusu olabilir ki genelde bu siyaset gizli olarak yürütülmektedir. Milli Güvenlik Siyasetinin gizli olarak yürütülmesi de uygulayıcısının hükümet olacağı gerçeğini değiştirmemektedir yani sorumluluk yine de hükümetindir. Sonuç olarak güvenlik konseyinin kararları hükümet için bağlayıcı olmamalıdır. Çünkü başkan veya başbakan konumundaki bir siyasal temsilci aldığı kararları bu rol ile vermeli ve sorumluluğu da yine bu rol ile üstlenmelidir. Bu

²⁹ Akgüner, *a.g.e.* , s. 181.

nedenlerden ötürü de güvenlik konseylerinde siyasal aktörler eğer varsa askeri aktörlerin baskısı altında olmamalıdır.

Güvenlik konusuna daha geniş bir çerçeveden bakıldığında ise temel olarak güvenliğin sağlanması konusunda askerler yetkilendirilmiş ise de güvenlik politikalarının oluşturulması siyasilerin görev alanına girmektedir. Bu politikaların yapım sürecine askerlerin dahil edilmesi, onların fikirlerinin alınması ve politikaların askeri alanda değerlendirilmesi bakımından önem taşır ancak son sözü söyleme yetkisi her zaman seçilmiş siyasilerin işi olmalıdır. Çünkü Clausewitz'in³⁰ söylediği üzere savaşlar dahi politikanın bir devamıdır ve politika yapmak askerlerin değil siyasilerin görevidir. Agüero'ya göre³¹; Demokratik yollarla seçilen sivil hükümetlerin yeteneği, genel politikaları askeri engellemeler olmadan yürütmek, ulusal savunmanın amaçlarını tanımlayarak, savunma politikalarının formülünü belirleyip yürütmek ve askeri politikaların uygulanmasını göstermektir.

Huntington'a göre ise; Siyaset devlet politikasının hedefleri üzerine yoğunlaşır. Bu alanda yeterlilik, karar alma sürecine giren tüm unsur ve çıkarlar hakkında geniş bilgiye sahip olmayı ve de bu sürece dahil olmasını sağlayacak meşru bir yetkiyi gerektirir. Siyaset, askeri yetkinliğin kapsamı dışındadır ve askerlerin siyasete katılımı, mesleki yetkinliklerini gölgelemek, meslek içinde bölünmeler yaratmak ve mesleki değerlerin dışsal değerlerle ikame edilmesine yol açmak suretiyle profesyonelliklerini zedeler³².

Bu nedenle, askerlerin politika yapım sürecine katıldığı en etkin kurum olan güvenlik konseyleri mümkün olduğunca sadece güvenlik alanında politikalar belirlenen bir kurum olmalı ve diğer iç politika konuları güvenlik konseyinin konusu olmaktan çıkarılmalıdır. Fakat günümüz güvenlik politikalarının çok boyutluluğu bu süreci zorlaştırmaktadır.

1.1.2. TSK'nin Örgüt Yapısı

TSK, 1982 Anayasası'nın 72. Maddesi gereği zorunlu askerlik uygulaması sonucu askere alınan Türk vatandaşı asteğmen, er ve erbaşlar ile askerliği meslek olarak

³⁰ Clausewitz, *a.g.e.* s. 32.

³¹ Felipe Agüero, (1995), *Soldiers, Civilians, and Democracy, Post-Franco Spain in Comparative Perspective*, Johns Hopkins University Press, Baltimore: s. 19.

³² Huntington, (2006), *a.g.e.*, s. 77.

seçen astsubay ve subaylardan oluşmaktadır³³. Bunların yanında TSK, bürokratik işlerin yürütülmesi doğrultusunda sivil memurlar ve birtakım sanayi kollarında çalışan sivil işçileri de bünyesinde çalıştırmaktadır.

TSK'nin komuta kademesi olarak en üstünde Genelkurmay Başkanlığı bulunur. Genelkurmay Başkanlığı'nın başında TSK'nin en rütbeli komutanı olan ve 1982 Anayasasının 117. maddesine göre Bakanlar Kurulunun teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından atanan Genelkurmay Başkanı vardır³⁴. Genelkurmay Başkanının altında ise Genelkurmay II. Başkanı yer alır. Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak ise Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı olmak üzere üç adet kuvvet komutanlığı bulunur.

Kara, hava, deniz kuvvetlerinin her biri kuvvet komutanı tarafından sevk ve idare edilir. Kuvvet Komutanları, Genelkurmay Başkanı teklifi, Milli Savunma Bakanının inhası, Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararname ile atanırlar ve Genelkurmay Başkanına bağlıdırlar³⁵. Bunların yanında TSK'nin bünyesinde barındırdığı, barış döneminde İçişleri Bakanlığına bağlı olarak görev yapan ve sefer durumunda Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na dahil olan Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığı vardır³⁶. Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı komutanlarının atanmasında Kuvvet Komutanlarından farklı olarak inhayı, Milli Savunma Bakanı yerine İç İşleri Bakanı yapar³⁷.

TSK'nin en büyük gücünü, Kara Kuvvetleri Komutanlığı oluşturur. Kara Kuvvetleri; 1. Ordu Komutanlığı, 2. Ordu Komutanlığı, 3. Ordu Komutanlığı ve Ege Ordu Komutanlığı olmak üzere dört ordu komutanlığından oluşmaktadır. Bunların dışında Eğitim ve Doktrin Komutanlığı ile Lojistik Komutanlıkları vardır. Ayrıca seferberlik zamanlarında Jandarma Genel Komutanlığı da Kara Kuvvetleri bünyesinde

³³ Öztürk, *a.g.e.*, s. 107.

³⁴ Genelkurmay Başkanı'nın Atanması, (18.10.1982), Md. 117. , <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1113.html>, (03.04.2009)

³⁵ TSK Personel Kanunu, (27.07.1967), Md. 49. , <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/416.html>, (06.04.2009)

³⁶ TSK Kuvvet Yapısı, http://www.tsk.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_6_Kuvvet_Yapisi/kuvvet_yapisi.htm, (07.04.2009)

³⁷ Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu, (09.07.1982), Md. 8. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/592.html>, (07.04.2009); Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, (10.03.1983), Md. 14. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/603.html>, (07.04.2009)

çalışır. Ordu şeklinde örgütlenen tek komutanlık Kara Kuvvetleri Komutanlığıdır. Kara Kuvvetlerinin diğer bir özelliği Genelkurmay Başkanlarını bünyesinden çıkarmasıdır. TSK'nin bütün Genelkurmay Başkanları Kara Kuvvetlerinden atanmıştır. Yasalarca, Hava veya Deniz Kuvvetlerinden Genelkurmay Başkanının atanmasına bir engel olmamasına rağmen, Kışlalı'nın³⁸ da belirttiği üzere TSK'nin en üst düzey makamına Kara Kuvvetleri makamından gelmesi bir gelenektir. Bu geleneğin oluşmasında Kara Kuvvetleri Komutanlığının büyüklüğü dolayısıyla en çok Orgenerale sahip olmasının etkisi de vardır.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı; Kuzey Deniz Saha Komutanlığı, Güney Deniz Saha Komutanlığı, Donanma Komutanlığı, Deniz Eğitim ve Öğretim Komutanlığı olmak üzere dört komutanlıktan oluşmaktadır. Ayrıca seferberlik zamanlarında Sahil Güvenlik Komutanlığı da Deniz Kuvvetlerinin bir birimi olarak vazife görmektedir. Deniz Kuvvetleri'nde generallik rütbesi yerine amiral rütbesi kullanılır. Subaylar albay rütbesinden terfi ederlerse, tümgeneral değil tüm amiral olarak görevlerine devam eder.

Hava Kuvvetleri Komutanlığı 1. Hava Kuvvet Komutanlığı, 2. Hava kuvvet Komutanlığı, hava Eğitim Komutanlığı ve Hava Lojistik Komutanlığı olarak örgütlenmiştir.

1.1.2.1. Genelkurmay Başkanlığı

Genelkurmay Başkanlığı, TSK'nin tepe noktasıdır ve Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerinin özünü oluşturur. Genelkurmay Başkanlığının siyasal alanda tartışılan kısmı ise anayasal konudur. Genelkurmay Başkanlığının anayasal konumu, Cumhuriyetin ilanından itibaren sivil-asker ilişkileri açısından tartışılmış ve hala bir çözüme kavuşturulamamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde yani 1920-1923 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı görevini İsmet İnönü yürütmüştür. İsmet İnönü aynı zamanda Atatürk'ün isteği doğrultusunda geçici olarak kurulan Birinci Hükümet'te bakan olarak

³⁸ Mehmet Ali Kışlalı, Komutan Seçmek, *Radikal*, 24.12.2008, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=914097&Yazar=MEHMET%20AL%DD%20KI%DELALI&Date=20.04.2010&CategoryID=99>, (13.04.2009)

görev almıştır³⁹. Bir kabine üyesi olarak görev yapan Genelkurmay Başkanlığı, 3 Mart 1924'te çıkarılan bir kanun ile kabineden ayrılmış ve özerk bir statü elde etmiştir⁴⁰.

1924 Anayasası ilan edildiğinde ordunun mevcut yapısında bir değişiklik meydana getirmemiştir⁴¹. Yalnız 1924 Anayasasının 40. maddesi Başkomutanlık makamının temsilini Cumhurbaşkanına, silahlı kuvvetlerin barışta komutasını da Genelkurmay Başkanına vermiştir. Silahlı kuvvetlerin savaş zamanı komutası ise Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilmiştir⁴². Genelkurmay Başkanlığının statüsünde ilk önemli değişimi İsmet İnönü gerçekleştirmiş ve 1944 yılında önce Genelkurmay Başkanı olan Mareşal'ı emekli etmiş, ardından çıkarttığı kanun ile Genelkurmay Başkanlığının özerkliğine son vererek Başbakanlığa bağlamıştır⁴³.

Genelkurmay Başkanlığının statüsünde ikinci gelişme, birinciden beş yıl sonra gerçekleşmiş ve 1949 yılında çıkarılan üç kanunla Genelkurmay Başkanlığı, ilk defa Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır ve Yüksek Askeri Şura'da hükümetin ağırlığı arttırılmıştır⁴⁴. 1960 darbesi sonucu kabul edilen 1961 Anayasası ise Genelkurmay Başkanlığını, Milli Savunma bakanlığı bünyesinden çıkararak tekrar Başbakanlığa bağlı özerk bir yapıya dönüştürmüştür⁴⁵. Bunun yanında 1961 Anayasasının 111. Maddesi Milli Güvenlik Kurulu kurulmasını kabul etmiştir⁴⁶. İlk kez 1961 Anayasası ile anayasal bir kurum haline gelen Milli Güvenlik Kurulu; Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin o tarihten günümüze önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Genelkurmay Başkanlığının yapısını değiştiren diğer bir kanunda 1324 sayılı 07.08.1970 tarihli Resmi Gazete de yayınlanan "Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun"dur⁴⁷. Bu kanunla Genelkurmay Başkanının barışta ve savaşta Silahlı Kuvvetlerin komutanı olduğu kabul edilmiştir. Günümüzde de Genelkurmay Başkanlığının görev ve yetkileri bu kanun ile düzenlenir.

³⁹ Seydi Çelik, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Devlet*, 1. Baskı, Salyangoz Yayınları, İstanbul: s. 125.

⁴⁰ *a.g.e.* , s. 129.

⁴¹ Mustafa Erdoğan, (1990), Silahlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 45. , Sayı: 1, Ankara: s. 315.

⁴² 1924 Anayasası, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, (04.05.2009)

⁴³ Çelik, *a.g.e.* , ss. 142-143.

⁴⁴ *a.g.e.* , s. 144.

⁴⁵ *a.g.e.* , s. 154.

⁴⁶ 1961 Anayasası, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, (04.05.2009)

⁴⁷ 1324 Sayılı Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun, 31.07.1970, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/459.html>, (15.05.2009)

1324 Sayılı Kanunun II. Bölümü Genelkurmay Başkanının görev, yetki ve sorumluluğunu düzenler. II. Bölüm altı maddeden oluşmaktadır ve Genelkurmay Başkanının görev, yetki ve sorumluluklarını göstermek açısından aşağıya alınmıştır.

“Madde 2 – Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında; personel, istihbarat, hareket, teşkilat, eğitim, öğretim ve lojistik hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programlarını tespit eder.

Bunlardan;

a) İstihbarat, hareket, teşkilat, eğitim, öğretim ve tedarik dışındaki lojistik hizmetlerin Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri komutanlıkları ve Genelkurmay Başkanlığına bağlı kuruluşlar ile uygulanmasını sağlar.

b) Personel hizmetleri, özel kanunlarına göre yürütülür.

c) Lojistik tedarik hizmetleri için, tespit etmiş olduğu ilke, öncelik ve ana programları, bu hizmetleri yürütecek olan, Milli Savunma Bakanlığına bildirir.

Madde 3 – Uluslararası yapılacak anlaşma ve antlaşmaların askeri yönlerinin tayininde ve uygulama esaslarının tespitinde Genelkurmay Başkanının mütalaası alınır. Gerekteğinde bu toplantılara katılır veya temsilci gönderir.

Madde 4 – Genelkurmay Başkanı; şahsen veya yetkili kılacağı kişi ve kuruluşlarla, görev ve yetkilerine ait konularda ilgili bakanlıklar, daireler ve kurumlar ile doğrudan yazışma yapabilir ve temaslarda bulunabilir.

Madde 5 – Genelkurmay Başkanına özel kanunlar ile verilen görev ve yetkiler saklıdır.

Madde 6 – Genelkurmay Başkanı, hizmetlerin yürütülmesinde Milli Savunma Bakanlığı ile işbirliği yapar.

Madde 7 – Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakanı karşı sorumludur.”⁴⁸

Görüldüğü üzere Genelkurmay Başkanlığı’na askeri alanı kapsayan hemen her alanda son derece geniş bir yetki alanı oluştururken Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı karşısında etkisiz kılınmıştır.

Genelkurmay başkanının atanması ise yine 1324 Sayılı kanunun 8. Maddesinde gösterilmiştir. Buna göre; “Genelkurmay Başkanı; Kara, Deniz veya Hava Kuvvetleri Komutanlığını yapmış general ve amiraller arasından, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca atanır”. Kanunen bu hüküm kabul edilmiş olmasına rağmen TSK genelkurmay başkanı atamasına sivilleri karıştırmak istememektedir. Bazı asker kökenli yazarların,⁴⁹ belirttiği üzere TSK’de kıdem ve geleneğin esas olması ve çiğnenemeyeceği tezine, “askeri teamül” adıyla sıklıkla karşılaşılmaktadır.

⁴⁸ Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun, 31.07.1970, Md. 2-7, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/459.html>, (15.05.2009)

⁴⁹ Hüseyin Mümtaz, (2003), *Askerin Koordinatları*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1. Baskı, İstanbul: s. 118.

Bu teze göre, Genelkurmay başkanı olarak atanacak komutan, TSK iç disiplin hiyerarşisi içinde yükselerek kıdem esasıyla göreve gelmektedir. Yani TSK, kimin genelkurmay başkanı olacağı konusunda bir tasarrufa sahip olmamakla beraber terfi ve yükselmeler tarafsızca yapılmaktadır. Ancak bu görüş gerçeği yansıtmamaktadır. Uygulamalara bakıldığı zaman, mevcut genelkurmay başkanı bazen görev süresi dolmadan emekliye ayrılarak yerine, kıdem esasına göre geçecek kişiyi belirleme noktasında etkin olabilmektedir.

Genelkurmay başkanı görüş, fikir ve eleştirilerini Milli Güvenlik Kurulu aracılığı ile devletin en üst noktasında belirtebildiği gibi, çeşitli kaynaklarla milletle veya basınla da paylaşmaktadır. Hangi yolun seçileceği ise genelkurmay başkanı olan komutanın inisiyatifindedir. Günümüzde genelkurmay başkanlığı, teknolojinin sunduğu olanaklardan faydalanmakta ve özellikle Yaşar Büyükanıt döneminde açıklama yapmak için kendi internet sitesini kullanılmaktadır. Bu yolla genelkurmay başkanlığı basında çıkan ve kendisini ilgilendiren bir habere anında cevap verebilmekte, yapacağı toplantılar, törenler ve organizasyonlardan basını bilgilendirebilmekte veya 27 Nisan Bildirisi'nde olduğu gibi hükümete gönderme yapabilmektedir. Çelik, genelkurmayın kontrol yöntemleri olarak sekiz madde saymıştır⁵⁰. Bunlar sırasıyla;

- (i) Basın Toplantısı, Basın Açıklaması ve Brifingler
- (ii) Basın ve Gazeteciler Aracılığıyla
- (iii) Törenlerde Konuşmak Yoluyla
- (iv) Ziyaretler Yoluyla
- (v) Gövde Gösterisi Yoluyla
- (vi) İstifa Etmek Yoluyla
- (vii) TBMM'de Oturumlara Katılma
- (viii) MGK Aracılığıyla Siyasi Sisteme Müdahale

Genelkurmay başkanlığının siyasal sürece müdahaleleri sadece söylem veya bildirimle olmamaktadır. Askerler tepkilerini çok farklı yollarla gösterebilmektedirler. Örneğin 28 Şubat sürecinde tankların yürümesi, hükümeti devirmiştir. Tepedelenlioğlu'nun⁵¹ ifadesi ile;

⁵⁰ Çelik, *a.g.e.*, ss. 282-287.

⁵¹ Nazif Tepedelenlioğlu, (1967), *Ordu ve Politika*, Bedir Yayınevi, İstanbul: ss. 7-8.

“Askerlerin harb edişi de politikadır, sulhü devam ettirişi de. Ve yalnız tanklarını, toplarını, uçaklarını konuşurduğu günlerde değil, bandoları ile meydanları inletip geçit resimleri yaptığı günlerde de politika yapmış sayılırlar. Küçük, büyük manevraları bir başka politikadır, geçit resimleri bir başka politikadır, kışlalarına kapanıp koğuşlarında tambura sesleri duyuruşu gene bir başka politika”.

Bu nedenle askerlerin herhangi bir konuda ne düşündüğünün anlaşılması için sadece söylem ve demeçlerine bakılmaz, her hareketleri dikkatle izlenir ve yorumlanır.

1.1.2.2. Türkiye’de Milli Güvenlik Kurulu

Milli Güvenlik kavramı daha önce açıklandığı için bu başlıkta sadece Türkiye’de ki Milli Güvenlik Kurulu’nun yapısı ve işleyişi verilecektir. Yine de kısaca belirtmek gerekirse; Türkiye’de Milli Güvenlik, 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanununun 2. maddesinde tanımlanmıştır. Bu maddeye göre Milli Güvenlik; “Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının ve bütünlüğünün milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını ifade eder”⁵². Milli güvenlik kavramı, sivil-asker ilişkileri açısından çok önemlidir. Hatta Türkiye’de, asker-sivil ilişkilerinin kavramsal boyutunu milli güvenlik politikalarının tespit, tayin ve uygulamalarında ağırlıklı rolün kimde olacağı ve bu rol için gerekli hukuksal, ekonomik, siyasi, enformatik donanımın ne olduğu bilgisi oluşturur.

Milli Güvenlik Kurulu (MGK); yapısı, işleyişi, hukuksal dayanakları ve uygulamaları ile her dönemin tartışma konusudur. MGK’nın tarihsel gelişimi anlatılırken özellikle vurgulanması gereken nitelikleri, üyelerinin kimler olduğu ve kararlarının kanuni hükmüdür. Çünkü sivil-asker ilişkilerinin Milli Güvenlik Kurulu boyutu bu iki nitelik doğrultusunda çizilmektedir.

MGK’nın ilk ortaya çıkışı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaş olgusunun sadece askerleri değil bütün toplumu etkilediğinin görülmesi üzerine; güvenlik anlayışlarının da bütün toplumu kapsayacak şekilde genişletilmesi politikasına dayanır. Bu doğrultuda Türkiye’de de 30 Mayıs 1949 tarih ve 5399 sayılı kanun ile Milli Savunma Yüksek Kurulu kurulmuştur⁵³. Başbakanın başkanlığında genelkurmay başkanı ve çeşitli bakanlardan oluşan Milli Savunma Yüksek Kurulu, özellikle savunma

⁵² Milli Güvenlik Kurulu Kanunu, (09.11.1983), Md.2, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/kanun.html>, (17.05.2009)

⁵³ Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği Dönemi (1949-1962), http://www.mgk.gov.tr/Turkce/Yazdirilabilir%20Surum/Tarihce/Tarihce_2.pdf, (22.05.2009)

politikalarının belirlenmesi hususunu hükümet tasarrufundan çıkararak, kendisi üstlenmiştir⁵⁴.

Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun verdiği kararlar, Bakanlar Kuruluna "bildiri" niteliği taşımaktadır. Milli Savunma Yüksek Kurulu 5399 Sayılı Kanunun 5. Maddesi "Yurt savunmasıyla ilgili işlerden, Başbakanın lüzum gösterdiklerini inceleyerek mütalaasını bildirmek"⁵⁵ şeklindedir. Daha sonra 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası hazırlanan 1961 Anayasası'nda Milli Savunma Yüksek Kurulu yerine Milli Güvenlik Kurulu kurulmuş böylece "Milli Savunma" kavramından "Milli Güvenlik" kavramına geçilmiştir⁵⁶. Ahmad'a göre "milli güvenlik" kavramı, askerlerin daha farklı konu ve sorunlar hakkında görüş bildirilmesinin önünü açmıştır. Askerler Milli Güvenlik Kurulu ile hemen her konuda kabineden önce söz söyleme hakkı kazanmışlardır⁵⁷.

MGK, 1961 Anayasası'nın 111. maddesi ile düzenlenmiş ve böylece Anayasal bir statü elde etmiştir⁵⁸. 1961 Anayasasının 111. maddesi şu şekildedir;

Madde 111- Milli Güvenlik Kurulu kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur.

Milli Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar.

Milli Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir⁵⁹.

Görüldüğü üzere 1961 Anayasası, MGK'nın başkanını Cumhurbaşkanı olarak göstermiş ve Başbakana, kurulda sadece Cumhurbaşkanı olmadığı zamanlar yer vermiştir. Ancak bu durum 11 Aralık 1962 ve 129 sayılı kanun ile düzeltilmiştir. Bu kanuna göre;

"Milli Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının, hazır bulunmadığı zaman Başbakanın başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Ulaştırma ve Çalışma Bakanları ile Kuvvet Komutanlarından teşekkül eder. Lüzumu halinde Başbakanın daveti üzerine diğer Bakanlar

⁵⁴ Çelik, *a.g.e.*, ss. 235-236.

⁵⁵ Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği Dönemi (1949-1962), http://www.mgk.gov.tr/Turkce/Yazdirilabilir%20Surum/Tarihce/Tarihce_2.pdf, (22.05.2009)

⁵⁶ Zeynep Şarlak, (2009), Milli Güvenlik Kurulu, *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel (Der.), Tesev Yayınları, İstanbul: s. 99.

⁵⁷ Feroz Ahmad, (1993), *The Making of Modern Turkey*, Routledge, London: s. 130.

⁵⁸ 1961 Anayasası, Md. 111. <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, (04.05.2009)

⁵⁹ 1961 Anayasası, Md. 111. <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, (04.05.2009)

ve Kuruluşların uzman kişileri toplantıya katılırlar, fakat oylamaya iştirak edemezler. Milli Güvenlik Kurulu genel Sekreteri toplantılara katılır, fakat oylamaya katılamaz”⁶⁰.

129 Sayılı Kanun kurula katılacak bakanları tek tek saymıştır. Çelik’e⁶¹ göre bu durum sivil idarenin üstünlüğü anlayışına bağlı kalındığının da bir göstergesidir. Sivil idarenin üstünlüğü olarak anlaşılabilir diğeri bir husus da kurulun verdiği hükümlerin Bakanlar Kuruluna bir “bildiri” niteliği taşımasıdır. 129 Sayılı Kanun ayrıca Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterinin de kurula katılmasını düzenlemiştir. Kanun koyucu tarafından oy kullanma hakkı tanınmasa dahi Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri’ne kurula katılma hakkı verilmesi en azından siyaseten Genel Sekreterin önemini arttırdığını düşündürmektedir. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği de başlangıçta,

“Millî güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında bakanlar Kuruluna yardımcı olmak üzere tasarlanmış olmakla beraber, ileriki zamanlarda, durum neredeyse tersine dönmüş ve Bakanlar Kurulunun, MGK’da alınan kararları uygulayan bir alt birim haline dönüştüğü zamanlar olmuştur”⁶².

Millî Güvenlik Kurulu’nun yapısını değiştiren diğeri bir olay ise 1971 muhtırasıdır. 1971 muhtırası sonrası anayasada bir takım değişikliklere gidilmiştir. Konumuz açısından önem teşkil eden değişiklik ise, Millî Güvenlik Kurulu’nun gösterildiği 111. maddedir. 111. maddenin düzenlenmiş hali şu şekildedir;

“Millî Güvenlik Kurulu, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve kanunun gösterdiği Bakanlar ile Kuvvet Komutanlarından kuruludur.

Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar.

Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna tavsiye eder”⁶³.

Görüldüğü üzere 111. maddenin yeni halinin en dikkat çekici tarafı; “kuvvet temsilcileri” ifadesinin “kuvvet komutanlarına”, “bildirir” ifadesinin de “tavsiye eder” ifadesine dönüşmesidir. “Tavsiye etmek” ifadesi, MGK’nın bakanlar Kuruluna karşı rolünü güçlendirmiştir⁶⁴. Erdoğan, tavsiye etmenin görüş bildirmeden daha etkili bir

⁶⁰1961 Anayasasına Göre Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Dönemi (1962-1983), Md.1, http://www.mgk.gov.tr/Turkce/Yazdirilabilir%20Surum/Tarihce/Tarihce_3.pdf, (10.06.2009)

⁶¹ Çelik, *a.g.e.*, s. 242.

⁶² *a.g.e.*, s. 243.

⁶³ 1961 Anayasası, Md. 111. <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, (04.04.2009)

⁶⁴ Yusuf Şevki Hakyemez, (2003), Demokratik Ülkelerde Millî Güvenlik Politikasının Belirlenmesi ve Türkiye, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: VII, Sayı:2, Erzincan: ss. 300-301.

ifade olduğunu belirtir⁶⁵. Akgüner'e göre ise "tavsiye etmek" "eşitlerin birbirlerine verdiği direktif veya muhatabının serbestliğini kısıtlayan bir kelimedir"⁶⁶.

1980 darbesi sonrasında kabul edilen 1982 Anayasası, MGK'yı yeniden tasarlayarak, kurulda askeri organları daha da güçlendirmiştir. 1982 Anayasası'nın 118. Maddesine göre;

"Milli Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.

Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüşleri alınabilir.

Milli Güvenlik Kurulu; devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.

Milli Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir.

Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır"⁶⁷.

Görüldüğü üzere 1982 Anayasasında öncelikle kurula katılacak üyeler arasında, sivil üyeler tek tek sayılarak, sayıları sabitlenmiştir. Bunun yanında kurula katılacak üyelere ilk defa Jandarma Genel Komutanı eklenmek suretiyle askeri üyelerin sayısında önceki düzenlemelere göre bir artış meydana getirilmiştir. Askeri üyelerde ki artış ile beraber kurul üyeleri beş asker ve beş sivil üye olarak eşitlenmiştir. Ancak o dönemde Cumhurbaşkanı da asker kökenli olduğundan askeri üyelerin, sivil üyelere oranla sayıca çoğunlukta olduğu söylenebilir"⁶⁸. 1982 Anayasası ile tanımlanan MGK'da bir başka yenilik olarak ilk defa "Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır" ifadesi yer almıştır. Bu ifade ile MGK'nın, Bakanlar Kurulu karşısındaki etkisi güçlendirilmeye çalışılmıştır⁶⁹. Ayrıca 1982 Anayasası; "Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliği" gibi son derece geniş ve belirsiz toplumsal alanlarda MGK'yı yetkilendirmiştir. 1982 Anayasası 118. Maddesi doğrultusunda 01.11.1983 tarihinde 2945 Sayılı Kanun kabul edilmiştir. Kanunun MGK'nın görevlerinin sayıldığı 4. Maddenin ilk beş fıkrası şu şekildedir.

⁶⁵ Erdoğan, *a.g.m.*, s.327.

⁶⁶ Akgüner, *a.g.e.*, s.220.

⁶⁷ 1982 Anayasası, Md. 118., *Resmi Gazete*, 09.11.1982

⁶⁸ Çelik, *a.g.e.*, s. 247.; Şarlak, *a.g.m.*, ss. 100-101.

⁶⁹ Çelik, *a.g.e.*, s. 247.

Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusunda görüş tespit eder,

Devletin milli güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen milli hedeflerin ve hazırlanan milli plan ve programların gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri belirler.

Devletin milli güvenlik siyasetini etkileyebilecek milli güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmelerini sürekli takip ederek değerlendirir. Milli hedefleri yönünde güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder.

Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder.

Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk Milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirecek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehdide karşı koymak, bu tehdidi etkisiz kılmak için gerekli strateji ve temel esaslar ile birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve ele alınması lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder⁷⁰.

Görüldüğü üzere 2945 sayılı kanunda 1982 Anayasasının 118. maddesini destekler nitelikte olup, MGK'yı Türkiye'deki hemen her konuda yetkilendirilmiştir. Cook'a göre; "Herhangi bir politik yapının siyasi ve sosyal kurumları, kurucu elitleri ve ardıllarının çıkarlarını yansıtmaya eğilimindedir"⁷¹ TSK'nin de MGK'yı kendi görüş ve anlayışları doğrultusunda tasarlaması buna örnek olarak gösterilebilir. Şarlak'a⁷² göre MGK'nın bu yapısı; MGK'da alınan tüm kararların devlet politikası olarak resmileşeceği şeklinde yorumlanabilir.

Gerçekten de MGK'nın bu hukuksal ve siyasal yapısı, sivil-asker ilişkilerinin demokratikliği açısından sivil yönetimin dayanağı olan demokrasiye tehdit oluşturabilecek bir niteliktedir. TSK, ülke idaresini sivillere devretmesine rağmen hazırladığı anayasa ile kendi anlayışlarının sivil hükümetler tarafından sürdürülmesini sağlamak istemiştir. Bununla da yetinmeyerek, MGK'yı yürütme erki içinde güçlendirmiş ve MGK ile aktif politika içinde yer almaya devam etmiştir. Artık kamu

⁷⁰ 2945 Sayılı Kanun, Md. 4. , *Resmi Gazete*, 11.11.1983

⁷¹ Steven Cook, (2008), *Yönetmeden Hükmeden Ordular*, Bahar Ş. (Çev), 1. Baskı, Hayyikitap, İstanbul: s. 241.

⁷² Şarlak, *a.g.e.* , s. 101.

düzenini ve iktisadi sektörü ilgilendiren problemler dahi ulusal güvenlik sorunu olarak sınıflandırılmakta ve siyasal yetkililerin sorumluluk alanları daraltılmaktadır⁷³.

MGK'nın yapısı, 3 Ekim 2001 tarihli 4709 sayılı bir kanun ile bazı değişikliklere uğrayarak, biraz daha sivil bir görüntüye kavuşturulmuştur. 4709 sayılı kanunun 32. Maddesi şu şekildedir;

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 118. maddesinin birinci fıkrası ile üçüncü fıkrasının ilk cümlesi aşağıdaki şekilde ve üçüncü fıkrasının son cümlesinde geçen "öncelikle dikkate alınır" ibaresi "değerlendirilir" olarak değiştirilmiştir.

Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur⁷⁴.

4709 sayılı kanun ile Anayasanın 118. maddesinde MGK üyelerine Başbakan yardımcıları ve Adalet Bakanı da eklenerek, sivil asker üyeler arasındaki eşitlik, siviller lehine bozulmuştur. "Öncelikle dikkate alınır" ibaresi de "değerlendirilir" şeklinde yumuşatılmıştır. Ancak asıl düzenleme 2003 yılında 2945 sayılı kanunda yapılmıştır. 4789 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun adıyla 2945 sayılı kanun değiştirilmiştir. 4789 Sayılı Kanun;

Madde 1 - 09/11/1983 tarihli ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Milli Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri bakanları, Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşur.

Madde 2 - 2945 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi ve ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

a) Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması konularında görüş tespit eder;

Milli Güvenlik Kurulu, tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esaslar ile tavsiye kararlarını Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir⁷⁵.

Diğer bir önemli değişiklik ise Milli Güvenlik Kurulunun görevlerinin düzenlendiği, 4. Maddede gerçekleştirilmiştir. 4. Madde şöyle düzenlenmiştir;

⁷³ Gencer Özcan ve Şule Kut, (1998), *En Uzun Onyıl*, (Der), Gencer Özcan, Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi, Boyut Kitapları, s.68.

⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, (03.10.2001), Md.32., <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4709.html>, (07.06.2009)

⁷⁵ 4789 Sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (15.01.2003), <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1208.html>, (16.06.2009)

Millî Güvenlik Kurulu, 2. maddede belirtilen millî güvenlik ve Devletin millî güvenlik siyasetine ilişkin tanımlar çerçevesinde Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder; bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir. Başbakan, Millî Güvenlik Kurulunun tavsiye kararlarının ve görüşlerinin değerlendirilmek üzere Bakanlar Kuruluna sunulması ve Bakanlar Kurulunda kabulü halinde bu tavsiye kararlarının uygulanmasının koordinasyonu ve izlenmesi için bir Başbakan yardımcısını görevlendirebilir⁷⁶.

Yapılan değişiklikle Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin görevi olan MGK'daki kararların uygulanması ve koordinasyonunun izlenmesi işi, başbakan yardımcısına devredilerek, MGK'nın sivilleşmesi adına önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkileri önemli ölçüde daraltılmıştır⁷⁷.

1.2. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ VE AYRICALIKLI BÜROKRASİ

Türkiye uzun sayılabilecek bir demokrasi tecrübesine sahip olmasına rağmen, henüz demokrasisini derinleştirememiş ve pekiştirememiştir. Türkiye'de demokrasinin gelişmesini engelleyen önemli yapılardan biride sahip olduğu güçlü bürokratik yapıdır. Demirci'ye göre,

Cumhuriyet döneminde bürokrasi, özellikle Türk tarihindeki en üstün konumuna ulaşmış ve ülke yönetiminde en etkin bir konuma gelmiştir. Çok partili hayatla birlikte bu güç seçilmişlere belli oranda verilse bile, bürokrasi hiçbir zaman Weberyen anlamda, verilen kararları yerine getiren idari bir mekanizma değil, bizatihi karar alan konumuna gelmiştir⁷⁸.

Karpat'a göre,⁷⁹ Türkiye'de “devleti temsil eden sivil ve askeri bürokrasi, değişmeyi ve modernleşmeyi, devleti güçlendirmeyi ve halkı devlete hizmet eden bir grup haline getirmeyi amaçlayan bir unsur olarak görmüştür. TSK, sahip olduğu köklü gelenekleriyle, bünyesinde barındırdığı araç gereç, insan ve silah gücüyle ve kendi ideolojisi doğrultusunda sıklıkla, halktan yetki alarak görev başına gelen hükümetlere müdahalelerde bulunmaktadır. Oysa demokrasi teorisinde ‘karar’ alma, egemenlikle ilgili en önemli haktır ve bu hakka sahip olanların halktan yetki almış olan seçilmişler olması zorunludur⁸⁰.

⁷⁶ Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Genel Sekreterliği Kanunu, (0911.1983), Md.4, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspix?MevzuatKod=1.5.2945&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, (04.07.2009)

⁷⁷ Akay, *a.g.e.*, s. 12.

⁷⁸ Fatih Demirci, (2008), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Bürokrasinin Gelişim Seyri ve Demokrasi*, *Demokrasi Platformu*, Yıl: 4., Sayı: 14., Ankara: s. 142.

⁷⁹ Kemal Karpat, (2010), *Asker ve Siyaset*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul: s. 8.

⁸⁰ Demirci, *a.g.m.*, s. 142.

Ordunun siyasallaştığı, siyasal sisteme sık sık ideolojik ve değer yüklü müdahalelerde bulunduğu sistemlerde demokrasinin meşruiyet temelleri zayıflar. Ordu yeni bir meşruiyet kaynağı olma yolunda ilerler.⁸¹ TSK'de özellikle yaptığı klasik darbelerden sonra kendini adeta devletin tamamıyla özdeşleştirmiş, 1982 Anayasası ile kendisine ayrıcalıklı bir rol vermiş ve bu rol ile adeta özerk bir kurum haline gelmiştir.

Bu rolün ortaya çıkardığı, bürokratik yapının özerkliğinin, meşruluk kaynağı ise Sakallıoğlu'na göre Kemalizmin türevi olan "muhafızlık" anlayışıdır⁸².

"Ancak, bu durum TSK'nin siyasal ağırlığını tek başına tayin edici koşulları sağlayamaz. Siyasal özerkliği açıklayabilmek için bir anda dört yeni parametrenin çerçeveye dahil edilmesi gerekir: 1. Sivil siyasetin sivilleşme düzeyi, yapısal aktörsel ve konjonktürel durumu, siyaset, demokrasi ve Kemalizm anlayışı; 2. Ordunun kendi kurumsal ve yaşamsal çıkarları; 3. Dünya'daki (global) trendlerin tayin ettiği güvenlik, savaş, barış anlayışlarının bu coğrafyadaki yansımaları ve ülkenin bölgesel ve stratejik önemi; 4. Silahlı Kuvvetler'in toplumla kurduğu iktidar ilişkisi modeli"⁸³.

Ayrıca; demokrasinin sağlıklı işlemesi için sadece anayasal demokratik kurumlar yeterli olmamakta, toplumun sahip olduğu siyasal kültür de demokratik siyasal sistemin işleyişi ve performansı üzerinde önemli ölçüde belirleyici olabilmektedir⁸⁴. Bu doğrultuda TSK'nin, Türk siyasetinde ayrıcalıklı olan konumunu açıklayan nedenlere bakıldığında genellikle: Cumhuriyetin kurulmasında oynanan rol, kurulan Cumhuriyetin bekçiliğini de yapma görevini içselleştirme, TSK'nin kendini modernliğin ve batılılığın öncüsü sayması, sivil ve siyasal kurumların zayıflığı olarak gösterilebilir⁸⁵.

Bu nedenler birbirlerine bağlı değildir ve her biri ayrı inceleme alanı bulunan genel çıkarımlardır. Bu tez çalışmasında ise bu nedenleri açıklamak yerine TSK'nin; siyasi, idari ve hukuki ayrıcalıkları açıklanmaya çalışılacaktır. Siyasi, idari ve hukuki ayrımını yapmanın zorluğuna karşın, TSK'nin hükümet ve seçilmiş siyasilerle olan bağları siyasi, kendi iç işleriyle ilgili olan konular idari olarak tasnif edilmiştir. Hukuki

⁸¹ Ahmet Karadağ, (2006), Sürdürülebilir Demokrasi, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, Sivas: s. 89.

⁸² Ümit Cizre Sakallıoğlu, (2004), Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri, *Bir Parti, Bir Zümre Türkiye'de Ordu*, Ahmet İnsel vd. (Der.), Birikim Yayınları, İstanbul: s. 141.

⁸³ Sakallıoğlu, (2004), *a.g.e.*, s. 141.

⁸⁴ Birol Akgün, (2008), Türkiye'de Devletçi Siyasal Kültür ve Demokratik Konsolidasyon Sorunu, *Demokrasi Platformu*, Yıl: 4., Sayı: 14., Ankara: s. 11.

⁸⁵ Tanel Demirel, (2004), Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine, *Bir Parti, Bir Zümre Türkiye'de Ordu*, Ahmet İnsel vd. (Der.), Birikim Yayınları, İstanbul: s. 346.; F. Stephen Larrabee ve Ian O. Lesser, (2003), *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, Rand Press, Santa Monica: s. 27.; William Hale, (1996), *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Ahmet F. (Çev.), 1. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul: s. 14.

ayrıcalıklar kısmında ise TSK'nin sahip olduğu askeri yargı sistemi üzerinde durulacaktır.

1.2.1. TSK Bürokrasinin Siyasi Ayrıcalıkları

TSK'nin siyasi hatta siyaset üstü ayrıcalıkları, en temelde bağlı olduğu ideolojinin “bekçiliğini” yapmaya dayanmaktadır. TSK'nin ideolojik yapısı ayrı bir bölümde açıklanacağı için burada derinlemesine incelenmeyecektir. Ancak kısaca belirtmek gerekirse TSK,

(...) Kemalizmin asli taşıyıcısı olarak kabul edile gelmiştir. Bu, hem TSK'nin kendisini böyle algılaması, rejim içindeki konumunu ve işlevini böyle anlamlandırması bakımından; hem de Kemalizmi bir politik ideoloji olarak benimseyen ya da ona eklenen düşünsel akımlar için böyledir⁸⁶.

TSK, Kemalizm ideolojisi doğrultusunda siyasete yön vermeyi amaç edinerek; sahip olduğu hukuki, askeri ve idari donanımıyla hükümetlerin kendi ideolojilerinin dışına çıkmasına izin vermemekte, hükümetleri değiştirebilmekte ve yaptığı klasik darbeler ile bütün siyasi faaliyetlere son verebilmektedir.

TSK'nin bu siyasi gücü İnsel'e⁸⁷ göre, üç temel kaynaktan beslenmektedir. Bunlardan birincisi, TSK'nin son elli yılda gerçekleştirdiği silahlı müdahalelerdir. Silahlı müdahaleler aynı zamanda sadece kağıt üzerinde yer alan bir tehdit unsuru olmakla kalmamış pek çok kez fiili hayata geçirilmiştir. İkincisi, “(...) bir resmi ideoloji rejimine sahip olan Türkiye Cumhuriyeti demokrasisinde, bu ideolojinin halen bir Kurtuluş Savaşı tahayyülünden beslenmeye devam etmesi ve bunun TSK'nin hakim konumunu doğallaştırmasıdır”. Üçüncüsü ise “Türkiye toplumuna hakim olan ataerkil toplumsal normların ordunun merkezî toplumsal ve siyasal konumuyla uyum içinde olması, bu ikisinin birbirlerini karşılıklı beslemeleriyle ilintilidir”.

Demirel⁸⁸ ise, TSK'nin ayrıcalıklı rolünün anlaşılmasında, Türk subayına eğitim ve meslek içi sosyalizasyon sürecinde verilen “Türkiye Cumhuriyeti Devletini koruma ve kollama misyonunu” vurgulanması gereken önemli bir faktör olarak değerlendirir.

⁸⁶ Sakallıoğlu, (2004), *a.g.e.*, s. 135.

⁸⁷ Ahmet İnsel, (2004), *Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri, Bir Parti, Bir Zümre Türkiye'de Ordu*, Ahmet İnsel vd. (Der.), Birikim Yayınları, İstanbul: ss. 42-43.

⁸⁸ Demirel, (2004), *a.g.e.* ss. 347-348.

Demirel'e⁸⁹ göre, ordu tehdit ve şantajla dönüştürmedikçe diğer bürokratik örgütler gibi kendi kullanımına sunulan kaynakları arttırmak ve ulusal güvenliğe ilişkin sorunlarda kendi görüşlerini siyasi iktidar nezdinde kabul ettirmeye çalışabilir. Ancak Sakallıoğlu'na göre, "siyasi özerklik hem bir ideoloji hem de davranış boyutu içerir; ordunun siyasi özerkliği, kurumsal sınırları aşan bir saldırı stratejisi olup, sivil egemenliğe karşı tahammülsüzlüğü, hatta direnmeyi temsil eder"⁹⁰.

Bayramoğlu ise,⁹¹ Türkiye'de askerlerin siyasete olan ilgisini şu modellerle göstermiştir: Silahlı kuvvetler,

- (i) Siyasi işlerle doğrudan ve kurumsal olarak ilgili;
- (ii) Siyasi kararlara ilişkin ilkeleri tespit eden, karar ve uygulamaları denetleyen;
- (iii) Bu yolla, bazı siyasi sorunlar üzerinden siyasi alanın önemli bir bölümünü devletleştiren, yani bu sorunları ve siyasi alanı tartışmaya ve toplumsal taleplere, siyasi görüşmelerle kapatarak toplumsal-siyasal niteliğinden arındıran;
- (iv) Bu çerçevede "siyaset-devlet ayrımı"nı devreye sokan (bu ayrıma göre askerinin siyaset dışılığı partiler karşısındaki tutumunu ifade ederken milli meseleler, milli çıkarlar, devlet politikaları adı altında tanımlanan temel siyasi kararlar devlet işleri ve siyaset dışı işler olarak tanımlanmakta, askerinin görüş bildirme, müdahale etme sahasına girmektedir);
- (v) Bu işleri yerine getirebilmesi için devlet alanı içinde özerk, kendi içinde aşırı merkezi bir yapıda, siyasi etkiye kapalı, ancak bu siyasi karar süreçlerini etkileyebilecek oranda siyasallaşmış bir gelenekle donatılmıştır.

TSK'nin siyasetten ayırttığı ve kendiyile özdeşleştirdiği devlet anlayışı: Milli güvenlik, milli çıkarlar gibi tanımlanması son derece güç ve sınırları genişlemeye müsait kavramlar içermektedir. Şen'e⁹² göre,

Ulusal devletin kuruluş sürecinde aktif rol üstlenen ve resmi ideolojinin önce inşasına katkıda bulunan ardından onun meşrulaştırıcı zemini üzerinde zor aygıtı işlevlerini yerine

⁸⁹ Demirel, (2004), *a.g.e.* s. 347.

⁹⁰ Sakallıoğlu, (1999), *a.g.e.* , s. 59.

⁹¹ Ali Bayramoğlu, (2004), *Asker ve Siyaset, Bir Parti, Bir Zümre Türkiye'de Ordu*, Ahmet İnel vd. (Der.), Birikim Yayınları, İstanbul: ss. 73-74.

⁹² Serdar Şen, (2000), *Geçmişten Geleceğe Ordu*, 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul: s. 11.

getiren Silahlı Kuvvetler, faaliyet alanını zorunluluklar sonucunda genişleterek, askeri alanla doğrudan bağlantısı bulunmayan işlerle uğraşmıştır.

TSK'nin ayrıcalıklı konumunun açıklanmasında Osmanlıdan alınan geleneksel miras önemlidir. Çünkü Osmanlı toplumu, iki ayrı kategoriden oluşmaktadır. Hiyerarşik bir yapılanmaya sahip bu kategorilerden sultan, askerler ve ulema üst katmanı oluştururken, köylüler ve köylerle ilgili diğerleri ikinci katmanı oluşturmakta ve aşağıda yer almaktadır. Askeri ve sivil bürokrasi ise bu iki katmanın arasında rol almaktadır. İmparatorluğun parçalanmasından sonra kısa sürede kurulan Cumhuriyet'te üstteki katman ortadan kaybolunca, bürokrasi hiyerarşik olarak çok önem kazanmıştır. Askeri bürokrasi bu yükselişle birlikte sadece Cumhuriyet'in savunuculuğunu üstlenmemiş aynı zamanda Kemalist ideolojinin milliyetçilik, laiklik, cumhuriyetçilik, halkçılık, devletçilik ve inkılapçılık ilkelerinin de koruyuculuğunu üstlenmiştir. Kahraman ordu durumu, dışarı algılaması, bölgedeki askeri tehditler, toprak bütünlüğünü kaybetme korkusu, Sevr sendromu ve medyada ile okullarda yapılan olumlu tasvirler ise ordunun güçlü varlığını kolaylaştırmıştır⁹³.

Akgün'e⁹⁴ göre, Cumhuriyeti kuran siyasal elitler de 'mutlak otoriter' devlet felsefesini devralmıştır (...) ve bürokrasinin otoriter yönetim anlayışı değişmeden günümüze kadar ulaşmıştır".

Ünsaldı⁹⁵ ise,

Silahlı Kuvvetler'in siyasi sistem içindeki ayrıcalıklı konumu ne Kemalist değerlere aşırı değer yüklenmesine, ne siyasi kültürün ve 'sivil toplum'un az gelişmişliğine, ne de 'dış güçler'in manipülasyonuna bağlıdır. Buna karşın, askerlerin siyasal yaşama handiyse kurumsallaşmış müdahalesi doğrudan doğruya ülkede elli yıldan fazla bir süredir gözlemlenen kronik siyasi istikrarsızlıkla ilişkili olduğunu belirtir.

Görüldüğü üzere, TSK'nin siyasi ayrıcalıklarının nedenleri arasında bir uzlaş sağlanamamıştır. Ancak kabul edilen gerçeklik, TSK'nin siyaseten ayrıcalıklı bir konumu olduğudur. TSK'nin ayrıcalıklı konumunu, en başta siyasete doğrudan bir darbe ile veya muhtıralarla müdahale edebilirliği göstermektedir. Nitekim TSK, bu yolu pek çok kez kullanmıştır.

⁹³ Nilüfer Narlı, (2000), Civil-Military Relations in Turkey, *Journal for Turkish Studies*, Cilt:1, Sayı:1, London, s. 230.

⁹⁴ Akgün, *a.g.m.*, s. 14.

⁹⁵ Levent Ünsaldı, (2008), *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, 1. Baskı, Orçun T. (Çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul: s. 257.

1.2.1.1. Genelkurmay Başkanlığı'nın Ayrıcalıkları

TSK'nin siyasi ayrıcalıklarını, genelkurmay başkanının hukuki statüsü ile görmekte mümkündür. Anayasanın 117. Maddesi, “Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakanı karşı sorumludur”⁹⁶ şeklindedir. Görüldüğü üzere 1982 Anayasası genelkurmay başkanını başbakanı karşı sorumlu kılmıştır. Bu doğrultuda kanun, genelkurmay başkanına adeta bir bakan gibi rol vermesine karşın, genelkurmayın bağlı olduğu Milli Savunma Bakanlığına yardımcı bir rol vererek, koordinasyondan sorumlu kılmıştır⁹⁷.

Akay'a⁹⁸ göre, Başbakanı karşı sorumluluk, savunma işleri siyasi olarak bakanlık tarafında yürütüldüğü ve örgütlendiği oranda bakanlık karşısında Genelkurmay Başkanlığına özerk, eşit ve yönlendirici bir statü vermekte, bağımlılık-sorumluluk sistemi sembolik düzeyde kalmaktadır.

Oysa temel görevi ülkenin savunması olan ordunun başındaki genelkurmay başkanlığı birimi, savunma bakanlığının bir bürokratıdır ve doğal olarak ona tabi olması beklenir. Karatepe de⁹⁹ uzlaşmacı ve sivil bir anayasa için sunduğu öneriler arasında genelkurmay başkanının Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması gerektiğini belirtir.

Genelkurmay başkanının başbakanı bağlı olmasının pratikte de olumsuz sonuçları vardır. Örneğin bütün NATO ülkelerinde genelkurmay başkanı savunma bakanlarına bağlı olduğu için, protokol sıralamasında savunma bakanları, genelkurmay başkanlarından önce gelmektedir. Bu nedenle NATO toplantılarında Türkiye sıkıntı yaşamaktadır. 4-5 Şubat 2010 tarihinde İstanbul'da yapılan NATO Gayri Resmi Savunma Bakanları Toplantısı'na Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ katılamamıştır. Çünkü Türkiye'de genelkurmay başkanının protokoldeki yeri başbakandan sonra

⁹⁶ 1982 Anayasası, Md. 117.

⁹⁷ Hale Akay,(2006), Türk Silahlı Kuvvetleri: Kurumsal ve Askeri Boyut, *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel Ed., Tesev Yayınları, İstanbul: s. 114.

⁹⁸ Akay, (2006), *a.g.e.*, s. 118.

⁹⁹ Şükrü Karatepe, (1993), *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul: s. 312.

dördüncü sıradayken NATO kriterlerine göre yapılan protokol sıralamasında çok daha aşağılardadır ve savunma bakanlarından sonra gelmektedir¹⁰⁰.

Türkiye, demokratik başka ülkelerle karşılaştırıldığında genelkurmayın hükümet üzerinde ki rolü en fazla olan ülkedir.

“Batı ülkeleri askeri kurumların elinde yetki toplanmasını ve sistemlerin askerileşmesini engellemek için çeşitli önlemler almışlardır. Bu önlemlerin en önde gideni genelkurmay başkanlıklarına ilişkin düzenlemelerdir. Yani Türkiye’den farklı ordu teşkilatlanma yapılarıdır. Önlem çerçevesinde özellikle silahlı kuvvetlerin idari açıdan, hatta komuta açısından merkezi yapıları esnetilmiş, genelkurmay başkanları sadece koordinasyonla görevlendirilmiş, ordu birimleri ayrı ayrı savunma bakanlıklarına ya da ABD’de olduğu gibi, başkana bağlanmıştır”¹⁰¹.

1.2.1.2. Milli Güvenlik Kurulu’nun Ayrıcalıkları

MGK’nın hukuksal yapısı ve kanunundaki değişiklikler önceki bölümde açıklandığından burada detaylı tekrar verilmeyecektir ve MGK daha siyasi bir biçimde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ancak MGK’nın hukuki yapısının siyasi ayrıcalıklarının da temeli olduğu belirtilmelidir. Bunun yanında 28 Şubat sürecinde görüldüğü gibi MGK’nın hukuksal sınırlarını dahi aşacak biçimde, hükümet üzerinde baskı kurabildiği durumlar olmuştur. MGK, 2003 tarihinde yapılan anayasal düzenlemeler ile siyaset üzerinde güç kaybına uğratılmıştır ancak bu tarihten önce Türk siyasetinde güçlü bir aktör olarak yer almıştır.

MGK, Türk siyasi hayatına ilk defa 1961 Anayasası ile girmiştir. 1961 Anayasasında, “Yürütme organı Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu’ndan oluşmuştur. Bu kurul idare üst başlığı altında gösterilmemiş; Anayasanın yürütme bölümündeki Bakanlar Kurulu’na ilişkin alt başlıkta yer alarak eş düzeyde tutulmuştur”¹⁰². Böylece yürütmeye bağlı olması ve genel idare içinde yer alması gereken askeri bürokrasi, sivil otoriteye karşı özerklik hatta ağırlık kazanmıştır¹⁰³.

¹⁰⁰ NATO toplantısı Türkiye’deki protokol sıkıntısını ortaya çıkardı, *Zaman Gazetesi*, 12.02.2010, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=950784>, (14.08.2010); İstanbul’da Başbuğ’suz NATO zirvesi, *Akşam Gazetesi*, 05.02.2010, http://www.aksam.com.tr/2010/02/05/haber/siyaset/4739/istanbul_da_basbug_suz_nato_zirvesi.html, (14.08.2010)

¹⁰¹ Ali Bayramoğlu, (2009), Genelkurmay: Aşırı Merkezîyetçilik, *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel (Der.), Tesev Yayınları, İstanbul: s. 119.

¹⁰² Ümit Kardeş, (2004), Askeri Gücün Anayasal Bir Yargı Alanı Yaratması ve Yürütme Erkini Etkin Bir Şekilde Kullanması, *Bir Parti, Bir Zümre Türkiye’de Ordu*, Ahmet İnel vd. (Der.), Birikim Yayınları, İstanbul: s. 296.

¹⁰³ a.g.e. , s. 296.

MGK'nın kararlarının, 1971 muhtırasından sonra 1973 deęişiklikleri¹⁰⁴ ile tavsiye niteliği kazanması kurumu hükümet karşısında güçlendirmiştir. Hatta Tanör,¹⁰⁵ bu geniş ilgi ve etkinlikler alanı ile mevcut yetkiler, kullanıldıkları takdirde, MGK'yı adeta Bakanlar Kurulu ile eşdeğer bir konuma yükseltildiğini belirtir.

1982 Anayasası da MGK'yı siyasiler karşısında güçlü bir organ olarak tasarlamıştır. 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nda MGK'nın görevi şöyle tanımlanır: "Anayasal düzeni koruyucu, millî birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke inkılapları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirerek millî hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler".¹⁰⁶ Kardaş'a¹⁰⁷ göre, Bu düzenleme MGK'ya Anayasa üstü, ideolojik tanımı olan bir yetki yüklemesi yapmakta, MGK adeta bir velayet kurumuna dönüşmektedir.

MGK'nın gündemine aldığı konulara bakıldığında, güvenlik boyutundan ne kadar taşıdığı görülebilir. Sıkıyönetim ve olağanüstü hal kararlarının alınması, kaldırılması veya süresinin uzatılması, televizyonların yayın saatleri, Avrupa Birliği (AB) ile olan gelişmeler, kalkınmada öncelikli olan illerin durumu, İstanbul'un sorunları, milletvekilleri dokunulmazlıklarının kaldırılması, siyasi partilerin ittifakları MGK'da gündeme gelen konulardan sadece birkaçıdır¹⁰⁸.

TSK'nin MGK'ya verdiği önemi ve MGK kararlarının etkililiğini görmek için, 1990-1994 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı yapan Doğan Güreş'in şu sözleri önemlidir: "Anayasamızda tanımlandığı gibi MGK, Millî Güvenlik Siyaseti'ni tayin eder ki, bu bütün politikaların tanrısıdır, anayasasıdır. Buna aykırı davranılması düşünülemez".¹⁰⁹ Görüldüğü üzere askeri bakış açısından, milli güvenlik siyasetinin diğer bütün politikalardan üstünlüğü vardır. Bunun sonucu ise MGK en temel siyaseti yapmakla görevli kılınmıştır çünkü milli güvenlik siyaseti burada yapılır.

¹⁰⁴ 20.09.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun

¹⁰⁵ Bülent Tanör, (1997), *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri*, TÜSİAD Yayını, İstanbul: s. 67.

¹⁰⁶ MGK Genel Sekreterliği Kanunu, http://www.mgk.gov.tr/Turkce/tarihce_4.html, (24.08.2010)

¹⁰⁷ Kardaş, *a.g.e.*, s. 301.

¹⁰⁸ Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Basın Bildirileri, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildirileri.html>, (15.08.2010)

¹⁰⁹ Güreş: Uymazlarsa Bozulur, *Milliyet Gazetesi*, 04.03.1997, s. 16.

1.2.2. TSK Bürokrasinin İdari Ayrıcalıkları

TSK bürokrasinin idari ayrıcalıkları kısaca kendi kurumsal yapısı ile ilgili konulara dışarıdan müdahale yapılamaması temeline dayanır. TSK bütçe, mali harcamalar, terfi ve atamalar konusunda idari bir ayrıcalığa sahiptir ve bu alana sivillerin karışmasını istememektedir.

1.2.2.1. Sayıştay Denetimi

Devletlerin yasama organları, halktan elde edilen gelirleri yine halk için harcayabilmek için önceden bütçe hesapları yapar ve yürütme organlarına bu hesaplamalar doğrultusunda kaynak aktarır. Yasama organı aktardığı kaynağın verimli ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak zorundadır. Bu doğrultuda yasama organı bütçe aracılığıyla yürütme organına verdikleri yetkilerin kendi koydukları ilke ve sınırlar içinde uygulanıp uygulanmadığını bütün ayrıntılarıyla denetlemek ihtiyacı içinde olmuşlardır. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak parlamento adına görev yapan uzman ve tarafsız kurumların kurulması düşüncesi doğmuştur¹¹⁰. Bu doğrultuda ortaya çıkan Sayıştaylar yürütme organlarının bütçelerini, yasama organı yani onunda temsil ettiği millet adına denetleme görevini üstlenmiştir.

Sayıştay 1982 Anayasası'nın 160. Maddesinde şöyle tanımlanmıştır:

Sayıştay, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir¹¹¹.

Anayasayla Sayıştay'a merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idarelerini denetleme yetkisi verilirken, merkezi yönetim bütçesinden pay alan ve kamu kurumu olman TSK; bu denetimden muafır. "1967 tarihli Sayıştay Kanunu'nda 1971'de yapılan değişiklikle TSK'nin elinde bulunan devlet mallarının denetlenmesi sona erdirilmiş ve bu denetlemenin usullerinin 'milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenmesi' öngörülmüştür"¹¹².

¹¹⁰ Sayıştaylara Toplu Bakış, <http://www.sayistay.gov.tr/tc/brosurhtm.asp>, (02.09.2010)

¹¹¹ 1982 Anayasası, 160. Md.

¹¹² Akay, (2009), *a.g.e.*, s. 14.

Daha sonra Sayıştay kanununda 2003'te yapılan değişiklikle uygulamaya geçirilen Ek 12. Madde şöyledir:

Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının denetlenmesi, millî savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak yapılır. Bu denetimin yapılmasına ilişkin esas ve usuller, Genelkurmay Başkanlığının ve Sayıştayın görüşü alınmak suretiyle Millî Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulunca kabul edilen "GİZLİ" gizlilik dereceli bir yönetmelikle düzenlenir¹¹³.

Akyeşilmen¹¹⁴ gizli bir yönetmelikle gizli bir şekilde yapılan denetimin, demokratikliğinin tartışmalı olduğunu iddia eder. 2010 yılında gündeme gelen Sayıştay'ın askeri harcamaları denetlemesi kanun tasarısına Genelkurmay projelerin gizliliği, istihbarat açısından sakıncalı olması gibi nedenlerle karşı çıkmıştır¹¹⁵. Nitekim yasa tasarı gündemden çıkarılmış ve Sayıştay'ın askeri harcamalar üzerindeki denetimsizliği halen devam etmektedir. Göksu'ya¹¹⁶ göre, meclisin savunma harcamalarını denetlemesi; milli güvenlik siyasetinin denetleyicisi olmasından kaynaklanan bir yetki ve aynı zamanda topluma karşıda bir görevdir. Bu nedenle savunma harcamalarının bağımsız bir kuruluş olan Sayıştay tarafından denetlenmesi bir zorunluluk olarak görülmelidir.

Sayıştay denetiminden muaf olan TSK'nin aynı zamanda bütçesinin belirlenmesinde de bir ayrıcalığı olduğu söylenebilir. Pek çok Batı demokrasisinde ordunun kendine ayrılan bütçeyi nasıl kullanacağı parlamento tarafından ayrıntılı olarak belirlenirken, Türkiye'de aksine savunma bütçesi asla Meclis tartışmalarına konu olmamıştır. Hiçbir zaman basında tartışılmadığı gibi eleştirilmemiştir de¹¹⁷. Sakallıoğlu'na¹¹⁸ göre, ordunun bütçesinin tartışılmaması sivillerin orduyla iyi geçinmeye çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Akyeşilmen¹¹⁹ ise,

Meclis Genel Kurulu ile Plan ve Bütçe Komisyonu askeri bütçeyi sadece genel olarak gözden geçirmekte, programları ve projeleri incelememektedir. Hem Genel Kurul hem de Komisyon tutanakları incelendiğinde, gerek iktidar gerekse muhalefet temsilcilerinin her

¹¹³ Sayıştay Kanunu, Ek 12. Md.

¹¹⁴ Nezir Akyeşilmen, (2006), Yasama: Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel (Der.), Tesev Yayınları, İstanbul: s.15.

¹¹⁵ Sayıştay denetimine askeri itiraz, 11.03.2010, *Radikal Gazetesi*, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=985009&Date=11.03.2010&CategoryID=77>, (04.09.2010)

¹¹⁶ Hasan Tuna Göksu, (2010), Savunma Harcamalarının Denetimi: Teorik Gerekeç ve Türk Sayıştayının Normatif Konumu, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 76, Ankara: s. 60.

¹¹⁷ Sakallıoğlu, (1999), *a.g.e.*, ss. 73-74.

¹¹⁸ *a.g.e.*, s. 74.

¹¹⁹ Akyeşilmen, *a.g.e.*, s. 16.

defasında iyi niyet dileklerini ilettikleri ve aslında TSK bütçesinin daha büyük olması gerektiğini ifade ettiklerini belirtir.

TSK görüldüğü üzere kendi bütçesini belirleyebilmekte ve bütçeyi güçlü bir denetimden uzak şekilde harcayabilmektedir. Bu denetimsizlik, TSK'nin idari ayrıcalıklarından biridir.

1.2.2.2. Yüksek Askeri Şura: Atama ve Terfi

TSK personelinin terfi, tayin ve atanma kuralları, 1967 tarihli Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'nda gösterilmiştir. Kanun, TSK personeli için her bir rütbede bekleme süreleri tespit etmiştir. Bu sürelerin sonunda her yılın 30 Ağustos günü muvazzaf subayların terfisi,

(...) ilgili kuvvet komutanının (Jandarma subayları için Jandarma Genel Komutanının, Sahil Güvenlik subayları için Sahil Güvenlik Komutanının) teklifi ve Genelkurmay Başkanının lüzum göstermesi üzerine, Milli Savunma Bakanı (Jandarma ve Sahil Güvenlik subayları için İçişleri Bakanı) ile Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararname ile yapılır¹²⁰.

Alt rütbeli subayların terfi ve atamalarında bir tartışma yokken üst düzey rütbelerin atanma ve terfisi Türkiye sivil-asker ilişkilerinin sorunlu bir alanını oluşturmaktadır. Çünkü üst düzey rütbelerin atanması ve terfisi Yüksek Askeri Şura'da (YAŞ) kabul edilmekte ve onaylanmaktadır.

YAŞ, anayasayla düzenlenmemekle birlikte, Anayasanın 125. Maddesi hükmünde Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile birlikte yargı alanının kapalı olduğu istisnalar içinde sayılmaktadır. Yani anayasa YAŞ kararlarına karşı yargı yolunu kapatmıştır¹²¹.

YAŞ'ın üyeleri; Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Donanma Komutanı ile Silahlı Kuvvetler kadrolarında bulunan orgeneral ve oramirallerdir¹²². Görüldüğü üzere YAŞ'ta sadece iki sivil üye bulunmaktadır. Kurulun kararlarını da salt çoğunlukla aldığı düşünülürse askerlerin kurul içindeki egemenliği net olarak görülür. TSK Personel Kanunu TSK bünyesinde bulunacak olan, general ve amiral miktarlarını belirlemiştir. TSK Personel Kanunu'nun 49. Maddesine göre bu miktarlar şu şekildedir¹²³:

¹²⁰ TSK Personel Kanunu, (1967), Md.34.

¹²¹ 1982 Anayasası, Md.125.

¹²² Yüksek Askeri Şura'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, (1972), Md. 2.

¹²³ TSK Personel Kanunu, (1967), Md.34.

Rütbeler	K.K.K	Dz.K.K	Hv.K.K	J.Gn.K.
Orgeneral - Oramiral	9 (J. Dahil)	2	2	-
Korgeneral - Koramiral	20	5	8	3
Tümgeneral – Tümamiral	44	12	16	6
Tuğgeneral - Tuğamiral	96	28	32	18
TOPLAM:	169	47	58	27

YAŞ bu miktarlar doğrultusunda üst rütbeli subayların emeklilik kararını verebilmekte ve emekli edilen subayların yerine terfiler yapabilmektedir. Diğer taraftan görev süresinin uzatılmasına hükmedebilmekte bu yolla terfi edecek kadro bulamayan askerler emekli edilebilmektedir. Şura, bu noktada oynadığı rolle TSK'nin tepe noktalarının oluşturulmasında etkin bir rol almaktadır.

Diğer taraftan YAŞ, muvazzaf askerlerin ordudan ihracına da karar veren organdır. YAŞ, 1990 yılından 2010 yılına kadar toplam 1657 personelin TSK ilişkisini kesmiştir. YAŞ'ın ihraç kararı vermediği tek toplantı ise 2010 yılında olmuştur¹²⁴.

Yılda iki kez toplanan YAŞ; kararlarının gizliliği, atamalar, ihraçlar ve terfilerdeki keyfiliği ile TSK'nin idari alandaki ayrıcalıklarının temel göstergelerinden biridir. YAŞ'ın kararlarına yargı yolunun açılması 12 Eylül 2010 anayasa değişikliği referandumunda yer almış ve halkın değişikliklerin kabul edilmesi yönünde kullandığı irade ile kabul edilmiştir. Ancak henüz yasalaşmamıştır.

1.3. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NDE İDEOLOJİ VE DEĞİŞİM

Şen'e¹²⁵ göre, Türkiye Cumhuriyeti içinde geçmişteki köklerine en çok atıf yapılan ve Kemalist ideolojiye sıkı sıkıya bağlı olan TSK'nin genelde siyasetle olan ilgisine odaklanıldığı için kurumun var oluşundaki özgün nitelikler gözden kaçırılmıştır. Bu eksik bakış açısıyla bakıldığı zaman ise TSK'nin durağan bir yapıya sahip olduğu sanılır. Halbuki TSK, amaçları ve işlevleri bakımından dinamik bir yapıya sahiptir.

¹²⁴ Tarihte ihraç kararı olmayan tek YAŞ, 05.08.2010, *haber7*, <http://www.haber7.com/haber/20100805/YAS-tarihinde-ilk-kez-ihrac-karari-yok.php>, (20.08.2010)

¹²⁵ Şen, *a.g.e.*, s. 22.

TSK ideolojisi genel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında belirgin hale gelen Kemalizm'dir. Cumhuriyetin de kurucu ideolojisi olan Kemalizm, Türkiye'nin kuruluş döneminde yeni icat edilen ve pratik olarak Türkiye'ye uygulanan bir ideoloji değildir¹²⁶. En başta Kemalizm'in kökleri Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan Batılılaşma hareketleriyle atılmıştır ve kuruluş döneminden günümüz modern Türkiye'sine kadar pek çok aşamadan geçmiştir.

Kemalizmi konumuz açısından asıl önemli kılan nokta ise: TSK'nin siyasete yaptığı müdahaleleri Kemalist ideolojiyi korumak için yaptığı, şeklindeki algılamadır. Müdahalelerin Kemalizmi korumak için mi yapıldığı yoksa Kemalizmle müdahalelere meşruluk mu kazandırılmaya çalışıldığı tartışmalıdır. Ancak TSK, siyasi partiler, hükümet veya herhangi bir grubun Kemalizme zarar verdiğini düşündüğünde müdahale etmekten geri kalmamıştır. Müdahale biçimlerindeki farklılık ise dönemin koşulları ile beraber TSK'nin Kemalizme zarar vereceğini düşündüğü gücün büyüklüğü ile de ilgilidir.

TSK'nin siyasi müdahalelerini anlayabilmek için öncelikle Kemalizm'in açıklanması gerekmektedir. Ancak, TSK müdahalelerinin her biri aynı Kemalist ideolojiyle yapılmamıştır. Demirel'in de belirttiği gibi 1960 Darbesi kuvvetli icraya karşı iken 1980 Darbesi kuvvetli icra aramaktadır¹²⁷. Yapılan her bir müdahalenin farklı olması, müdahalenin altındaki ideolojinin de değiştiğinin göstergesi olmakla birlikte, tezin konu aralığı, 1980 darbesi sonrası seçildiği için: Tek Parti Dönemi ile başlayarak, 1980 klasik darbesine kadar olan tarihsel zaman aralığı kapsam dışında bırakılmıştır. Bu bölümdeki veriler, Kemalizm ideolojisinin gelişim ve oluşumu ile beraber 1980 sonrası dönüşümünü kapsamaktadır.

1.3.1. Kemalizm ve Türk Silahlı Kuvvetleri

TSK ideolojisinin derin tarihsel kökleri bulunmaktadır. Bu köklerin açıklanması için 18. Yüzyıla kadar gidilmesi ve Osmanlı İmparatorluğunun son dönemi ile Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminin detaylı analizi yapılmalıdır. Bu çalışmanın içinde bu mümkün görünmemekle birlikte Kemalizm'in köklerinin bulunduğu tarihsel arka plan

¹²⁶ Ali Yaşar Sarıbay, (1986), Kemalist İdeolojide Modernleşmenin Anlamı: Sosyo-Ekonomik Bir Çözümleme Denemesi, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), 1. Baskı, Beta Basın Yayım, İstanbul: s. 196.

¹²⁷ Cüneyt Arcayürek, (1990), *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara: s. 431.

daha dar kapsamlı sunulacak ve bu arka plan dahilinde Kemalizm'in gelişim ve oluşum safhaları açıklanacaktır.

TSK'nin ideolojisini açıklayabilmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemine bakmak gerekmektedir. Klasik Osmanlı döneminde devleti idare eden bürokratlar, asker kökenlidir ancak sivil görevler üstlenen bu küçük bürokratlar, militarist bir anlayışa sahip değillerdir. Sancak beyi, beylerbeyi gibi makamları idare etmektedirler¹²⁸. Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesi ile birlikte askerler devleti kurtarma kaygısı ile hareket ederek gizli şekilde örgütlenmeye başlamışlardır. Askerlerin önderliğinde devlet yönetiminden hoşnut olmayan grup İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) adı altında birleşerek 1908 yılında ilk defa bir devrim ile isteklerini kabul ettirmiş ve II. Abdülhamit kapatılan meclisi tekrar açmak zorunda kalmıştır¹²⁹.

1908 devrimi, askerlerin yönetimi ilk defa eline aldığı ve Türkiye sivil-asker ilişkilerinde darbelerin başlangıç tarihi olması bakımından önemlidir. Askerler 1908'de yönetimi ele geçirmiştir ancak Karpat'a¹³⁰ göre, İTC'nin hürriyet istekleri, yani anayasanın vaat ettiği hakların verilmesi, kanun hakimiyetinin ön plana çıkarılması mebusan meclisinin kararlarıyla yurdun idare edilmesinin ötesinde uzun vadeli planları yoktu. Bu nedenle 1908 devrimini gerçekleştiren askerlerin, devrimden sonra tam bir fikir birliğine sahip olmadıkları anlaşılmıştır. Hale,¹³¹ askerler arasındaki eğilimlerin muhafazakar, İttihatçı, liberal ve tarafsız olmak üzere kabaca dört bağlama ayrılabileceğini belirtmiştir. Zürcher¹³² ise Jön Türklerin hepsi, belli ölçüde modernleşme ve Batılılaşmanın gerekli olduğunda hemfikirdirler; ancak bu gerekliliğin boyutları konusundaki görüşlerin farklılık gösterdiğini belirtir.

Devrimcilerin ideolojik bir birliktelikten yoksun oluşları yeni bir meclis sisteminin oluşumu sırasında kendini daha derinden hissettirmiştir.

Eli kulağındaki seçimlerden hemen önce rekabet halinde iki siyasal akım ortaya çıkmıştır: Bunlardan biri, büyük ölçüde imparatorluğun birlik ve beraberliğinin yeniden oluşturulması, merkezi yönetimin güçlendirilmesi, devletin laikleşmesi ve toplumsal yapıların Batılılaşması yanlısı aktif subayların hakim olduğu İTC'ydi; diğeri ise 14 Eylül 1908'de Abdülhamid'in yeğeni Prens Sabahattin tarafından kurulan, dini ve etnik

¹²⁸ Karpat, *a.g.e.*, s. 9.

¹²⁹ Ünsaldı, *a.g.e.*, ss. 30-32. ; Karpat, *a.g.e.*, ss. 104-106.

¹³⁰ Karpat, *a.g.e.*, s. 111.

¹³¹ Hale, *a.g.e.* s, 43.

¹³² Erik Jan Zürcher, (2009), *Savaş, Devrim ve Uluslaşma*, 2. Baskı, Ergun Aydınoglu (Çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: s. 52.

azınlıklara bazı özerklikler verilmesini isteyen, ademi merkezîyetçilik yanlısı Osmanlı Ahrar Fıkrası'dır¹³³.

İTC, 1908 seçimlerini kazanmıştır ancak İTC'ye karşı alaylı subaylarında katılımıyla, "31 Mart Olayı" olarak tarihe geçen bir ayaklanma başlamıştır. Bu ayaklanma ancak 24 Nisan 1909'da yani başladıktan 11 gün sonra, Mahmut Şevket Paşa'nın yönetimindeki 3. Ordu'nun İstanbul'a ulaşmasıyla son bulmuştur¹³⁴. 31 Mart olayı gericilikle sembolleştirilen bir olay olarak tarihe geçmiştir ve bugün dahi bu olaydan siyasi söylem içinde bahsedilebilmektedir¹³⁵.

1908 devrimini yapan askerlerin sahip olduğu net bir ideoloji yoktur ancak bu devrim içinde en önemli rolü oynayan İTC'de ulusalcığın izlerini görmek mümkündür. Mardin'e göre,¹³⁶ 1908 devrimini yapanlar ulusalcı bir bürokratik kesimdir ve ulusçu bürokratların modern devlet kurma konusunda sabırsızlanmalarının nedeni, ulusalcı ideolojilerin Osmanlı imparatorluğu içinde yayılmasıdır. Ulusalcı fikirler aynı zamanda resmi Osmanlı düşünce dünyasının bir bölümünü de etkilemiştir.

Karpat göre ise, 1856-76 tarihleri arasındaki sosyal değişim ortaya yeni bir Osmanlı toplumu çıkarmıştır. Bir yeni Türk kimliği oluşturmuştur¹³⁷. 1856 yılında Islahat Fermanı imzalanmış ve 1876 yılında da ilk anayasa olan Kanuni Esasi kabul edilmiştir. Bu iki tarih aralığı Osmanlıda reform hareketlerine işaret etmektedir. Batılılaşma bağlamında Osmanlı pek çok reform gerçekleştirmiştir ve Karpat'a¹³⁸ göre, bürokratik idari alanda yapılan reformlar başarısızlıkla sonuçlansa dahi (...) yine de 1908-18'de Jön Türklerin, daha sonra da Mustafa Kemal'in bir milli devlet kurarak modernleşmeye dönük reformları hayata geçirmelerine imkan sağlayan bürokratik temel olmuşlardır.

31 Mart ayaklanmasının bastırılmasının ardından İTC, devlet üzerinde otoriter bir yönetim kurmuş ve 1918 yılına kadar yönetimde kalmaya devam etmiştir. İTC her

¹³³ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 32.

¹³⁴ Erik Jan Zürcher, (1999), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 4. Baskı, Yasemin Saner Gönen (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul: ss. 143-148. ; Ünsaldı, *a.g.e.*, ss. 33-34.

¹³⁵ Neşe Düzel, Cemil Koçak: En Sivil, Abdülhamit Dönemiydi, *Taraf*, 09.11.2009, <http://www.taraf.com.tr/nese-duzel/makale-cemil-kocak-en-sivil-abdulhamit-donemiydi.htm>,(20.09.2010)

¹³⁶ Şerif Mardin, (2007), *Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri, Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul: s. 114.

¹³⁷ Karpat, *a.g.e.*, s. 112.

¹³⁸ *a.g.e.*, s. 59.

ne kadar Osmanlılığı ve İslam'ı birleştirici bir ilke olarak şeklen korumuşsa da aslında ileriye dönük yeni bir ideolojiyi -Türk milliyetçiliğini- siyasi kılavuz olarak seçmiştir¹³⁹.

Bunun yanında Baydur¹⁴⁰, Kemalizmi önceleyen Jön Türk ideolojisinin önemli yönlerini şöyle ortaya koyar:

Siyasal ve toplumsal örgütlenme konusunda, Jön Türkler'in düşüncelerine egemen olan öğeler, pozitivist bir akılcılık, anayasal bir rejim (Meşrutiyet) isteği ve halkçılık olarak görünmektedir: Toplumu ilerletmek ve 'devleti kurtarmak' için, batı bilim ve teknolojisini örnek alan bu bilim ve teknolojiye ifade edilen akılcı esaslara göre belirlenmiş yeni bir düzenlemenin gerekliliği; bu düzenleme içinde anayasal ve parlamenter bir siyasal örgütlenmenin yerleştirilmesi ve 'iyi'nin ne olduğunu bilen eğitilmiş 'aydınlar'ın 'halka doğru' giderek halkı aydınlatması.

Zürcher¹⁴¹ ise, Jön Türk hareketinin ideolojisi, en başta milliyetçilik daha sonra laiklik ve pozitivism üzerine kurulduğunu belirtir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki eski devletçi gelenek ve Jön Türklerin asker/bürokrat kökenleri, onları otomatik olarak devletin modernleşme ve ilerlemenin motoru olarak kullanılabilmesi anlayışına götürmüştür¹⁴².

Osmanlıda yenilikçi hareketlerin en önemli özelliği, Berkes'e göre, Osmanlı Devleti'nin geleneksel kuruluşlarını diriltmeye dönme yerine çağdaş Batıya yönelme eğiliminin varlığıdır¹⁴³. Yine Berkes'e¹⁴⁴ göre, bu eğilim doğrultusunda ortaya çıkan iki fikir vardır: Bunların biri, devlet gücünü modern yöntemlere göre yetiştirilmiş bir ordu ile desteklemek; ötekisi bunun gerçekleşmesi için teknolojik ve ekonomik kalkınmanın zorunlu olduğu fikriydi. Köker'e¹⁴⁵ göre, gerek modern bir ordu ile gerek bu modern orduya ek olarak teknolojik ve ekonomik kalkınmanın da sağlanmasıyla varılmak istenen hedef, "devletin güçlendirilmesidir". Köker¹⁴⁶, bu doğrultuda "Devleti güçlendirmek amacıyla alınan Batı kurumları, devletin temelini oluşturan en önemli öğe olarak din ile çatışmakta mıdır? Sorusunu sorar ve Osmanlı yenileşme hareketlerinin yarattığı tartışma ortamına bakılarak sorunun olumlu yanıtlanabildiğini belirtir.

¹³⁹ Karpat, *a.g.e.* s. 118.

¹⁴⁰ Mithat Baydur, (2004), *Kemalizm ve Değişen Paradigma*, 1. Baskı, İlk yayınları, İstanbul: s. 33.

¹⁴¹ Zürcher, (1999), *a.g.e.* , ss. 52-56.

¹⁴² *a.g.e.* , ss. 54-55.

¹⁴³ Niyazi Berkes, (2006), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 10. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: s. 69.

¹⁴⁴ *a.g.e.* , s. 69.

¹⁴⁵ Levent Köker, (1995), *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: s. 126.

¹⁴⁶ *a.g.e.* , s. 30.

Ortaylı'ya¹⁴⁷ göre, Tanzimat ile birlikte Batılılaşmanın başladığı kurumlarda düalist bir yapı ortaya çıkmış ve bu yapı, özellikle hukuksal alanda trajik problemler doğurmuştur. Osmanlı modernleşmenin gelenek ve din ile olan çatışmasına da değinildikten sonra Kemalizm'in temel kavramları olan: Milliyetçilik, halkçılık, batıcılık, pozitivist bilim anlayışı, güçlü devlet, muhasır medeniyet ve laiklik gibi kavramlarının temellerinin Türkiye kuruluş döneminden önce Osmanlıda atıldığı görülmektedir. Bu fikir akımlarından ilk görüldüğü yerin ordu olmasının sebebi ise: Savaşlarda galip gelemeyerek, toprak kaybetmeye başlayan Osmanlı'nın, ilk yenilikçi hareketleri orduda başlatmasıdır. Bu nedenle de Batılılaşmanın ilk başladığı yer ordu olmakla birlikte daha sonra Batılılaşma hareketleri idari alana kaydırılmıştır¹⁴⁸. Karpat bu çerçevede askeri teknolojideki değişimin, beraberinde keskin bir toplumsal ve siyasal değişim de getirdiğini belirtir¹⁴⁹.

Jön Türk hareketinin günümüze bıraktığı miraslardan biri de askerlerin siyasete müdahale geleneği olmuştur. Harris'e¹⁵⁰ göre, Jön Türk döneminin ideolojisi cumhuriyetin arka planını oluştururken aynı zamanda cumhuriyet dönemi askerlerinin takip edeceği siyasete müdahale geleneğini de oluşturmuştur.

1.3.1.1. Kemalizm'in Oluşumu

I. Dünya Savaşı'ndan sonra dağılan Osmanlı yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Yeni Türkiye, Mustafa Kemal önderliğindeki askerlerin ulusal Kurtuluş Savaşı'nı kazanmaları sonucunda bağımsız bir devlet olarak kurulmuştur. Kemalizm ideolojisi kısaca Mustafa Kemal'in yeni kurulan devleti, geleneksel Osmanlı yapısından kurtararak; batılı bir formda yaptığı radikal devrimleri gerçekleştirmesi ile oluşmuştur. Bunun yanında Kemalizm'i pozitivist bilimle ulaşılması gereken "muasır medeniyet seviyesi" olarak gören bir ikinci yaklaşım vardır¹⁵¹. Bu yaklaşımlardan önce Kemalizm'in tarihsel bir sürecin devamı olduğu belirtilmelidir.

¹⁴⁷ İlber Ortaylı, (2007), Osmanlı Devleti'nde Laiklik Hareketleri Üzerine, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul: ss. 164-169.

¹⁴⁸ Sarıbay, (1986), *a.g.e.*, s. 194.

¹⁴⁹ Kemal H. Karpat, (2002), *Osmanlı Modernleşmesi*, 1. Baskı, Akile zorlu Durukan ve Kaan Durukan (Çev), İmge Kitapevi, İstanbul: s. 57.

¹⁵⁰ George S. Harris, (1988), *The Role of the Military in Turkey in the 1980s, State, Democracy and the Military Turkey in the 1980s*, Metin Hepar and Ahmet Evin (Ed.), Walter de Gruyter Yayıncılık, Berlin: s. 180.

¹⁵¹ Köker, *a.g.e.*, ss. 221-229

Lewis'e¹⁵² göre, Kemalist Cumhuriyet yönetimdeki elit kesimin kendisinin değiştiği, devleti ve özetle ülkeyi değiştirdiği uzun bir sürecin sonucudur. Ünsaldı'ya¹⁵³ göre, Kemalizm'in -özellikle Mustafa Kemal'i yüceltmek için söylenen- geçmişle köklü şekilde bağların koparılması olduğu savı yanlıştır. Her şeyden önce Mustafa Kemal'in kendisi 1905'ten sonraki aktivist siyasal yaşamında reformcu Jön Türk hareketine katılmış, 1907'den sonra İTC üyesi olmuştur. Ayrıca o dönemdeki tüm laikleşme/batılılaşma reformları her türlü etnik, siyasal ya da dinsel muhalefete karşı daha da büyük bir dikkat sergileyen otoriter bir güdümcülüğün izlerini taşır¹⁵⁴. Kazancıgil'e göre ise, "(...) Kemalizm'in eski ile yeni arasında tam bir kesinti teşkil ettiği genellikle ileri sürülür"¹⁵⁵. Ancak,

"Kopma" olgusu yapısal, fikrîsel ve davranışsal devamlılıkların tümden yok olmaları demek değildir. Kemalizm'in düşünsel kökenlerini oluşturan akımlar, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, toplumsal evrimler, eğitim sistemine getirilen yenilikler, vs., gibi Osmanlı dünyasından gelmişlerdir.

Kemalizm'in ilk tanımlanmasıyla yani Köker'in "vesayet kavramı" dediği yaklaşımla: "Kemalizm, kökleri Tanzimat'a dek uzanan Batılılaşma hareketlerinin Kurtuluş Savaşı sonrasında aldığı 'radikal' bir biçimdir"¹⁵⁶.

Kurtuluş Savaşı sonrasında yapılan ilk iş Saltanatın kaldırılarak (1 Kasım 1922), milli egemenlik ve milli devlet fikirleri üzerine kurulan Türkiye'nin yönetim şeklinin Cumhuriyet olarak belirlenmesi (29 Ekim 1923) olmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nın baskın özelliği olan milliyetçilik kaynağını halkçı fikirlerden ve dini bağlılıklardan alıyordu ve bu form içinde Türkiye'nin ülkesel sınırlarını tarif etmekte faydalı bir araçtı. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ortaya çıkan milliyetçilik ise devleti ve kurumları Batıdan örnek alınan bir modern laik modele göre yeniden şekillendirmeyi amaçlıyordu¹⁵⁷.

Bu doğrultuda gerçekleştirilen devrimlerden ilki Hilafetin Kaldırılması ve tarikatların yasaklanması (3 Mart 1924) olmuştur. Bunu takiben; Şeriye Mahkemelerinin Kapatılması (8 Nisan 1924), Kılık kıyafet devrimiyle şapka kanunu (25 Kasım 1925), Medeni hukukun kabul edilmesi (17 Şubat 1926), Anayasadan İslam

¹⁵² Bernard Lewis, (1988), *İslam et lacite, la naissance de la Turquie moderne*, Fayard, Paris: s. 425, (Akt) Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁵³ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁵⁴ *a.g.e.*, s. 43.

¹⁵⁵ Ali Kazancıgil, (2007), *Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm, Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul: s. 171.

¹⁵⁶ Köker, *a.g.e.*, s. 211.

¹⁵⁷ Karpat, *a.g.e.*, s. 187.

dinini ibaresinin çıkarılması (10 Nisan 1925), Latin alfabesinin kabul edilmesi (1 Kasım 1928), Soyadı kanununun kabul edilmesi (21 Haziran 1934), Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi (5 Aralık 1934) gibi peş peşe devrim niteliğinde kanunlara imza atılmıştır.

Bunlara ilave olarak konumuz açısından önemli diğer bir kanun, 19 Aralık 1923'te askerlerin siyasete girmelerinin önüne geçen, askerlere siyaset yasağı getiren kanundur. Bu kanunda: Askerlerin milletvekili seçilmeleri için ordudan istifa etmelerinin gerektiği ve o sırada mecliste bulunan kuvvet komutanlarının da komutanlık görevlerinden istifa etmedikleri sürece meclis görüşmelerine katılamayacakları düzenlenmiştir¹⁵⁸.

Tüm bu devrimlerle birlikte, Kemalizm'in altı ilkesi belirlenmiştir. Bu ilkelerden Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik ve Laiklik 1927 yılında dönemin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) tek partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın temel ilkeleri olarak kabul edilmiş ve benimsenmiştir. 1935 yılında bu ilkelere Devletçilik ve Devrimcilik de eklenerek Kemalizm özü olan altı ilkeye ulaşılmıştır¹⁵⁹. Keyman,¹⁶⁰ bu ilkelerin, Kemalist modernite projesine siyasal, kurumsal ve kültürel bir 'bütünsellik' niteliği verme işlevini gördüğünü belirtir.

Ancak Kemalist devrimlerin belirlediği ilkeler, köklerini Jön Türk döneminden alsa da ondan farklılaşmıştır. Örneğin, Jön Türk dönemindeki milliyetçilik anlayışı Orta Asya'daki Türk halklarını Türkiye'nin önderliği altında birleştirmeyi hedefleyen yayılmacı milliyetçilik iken Cumhuriyet döneminde bu, marjinal bir akımdan başka bir şey değildi¹⁶¹.

1.3.1.2. TSK'nin Pozitivist Kemalizm Yorumu

Kemalizm'in açıklanmasında kullanılan ikinci bir yaklaşım ise akıl ve bilime dayanan pozitivist yaklaşımdır. Pozitivizm, araştırmalarını olgulara, gerçeklere dayayan, fizikötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız, kılıklı olarak yararsız gören; deneyle denetlenmeyen soruları sözde soru olarak niteleyen felsefe doğrultusu şeklinde

¹⁵⁸ Hale, *a.g.e.*, ss-72-73.

¹⁵⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Tarihi, <http://www.chp.org.tr/Zaman-Tuneli.aspx>, (28.09.2010)

¹⁶⁰ Fuat Keyman, (1999), *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul s. 183.

¹⁶¹ Zürcher, (2009), *a.g.e.*, s. 53.

açıklanmıştır¹⁶². Pozitivizmi bu kadar kolay tanımlamak mümkün değildir ancak TSK'nin pozitivizme olan ilgisi “pozitif bilim” ve “pozitif akıl” kavramlarıyla ilişkilidir.

Kemalist ideolojinin pozitivist yönüne dönülürse, Keyman'a göre, Kemalist ideoloji toplumun çağdaşlaşma istemine endeksli 'eğitilmesi' ve bu temelde bir 'ulusal kimlik' yaratılması amacını gütmüştür¹⁶³. Baydur'a¹⁶⁴ göre ise, Kemalist ideoloji, Cumhuriyet döneminin pozitivist uzanımlarından yola çıkıp pozitivist kaynaktan beslenerek, o felsefenin temel omurgası olan, nizam ve terakki düsturuyla, medeniyet arzusu için yol almak istemiştir. Bütün toplumu kucaklayan ulusal bir kimlik yaratılmak ve Batı'nın bir hedef olarak görülerek, ona ulaşılmak istenmesi, pozitivist bir düşünce ürünüdür.

Timur'a göre, Genç Osmanlılar'la başlayan ve Jön-Türkler İkinci Meşrutiyet-İttihat ve Terakki çizgisini takip eden reform süreci içinde, pozitivizm Batılı bir ideoloji olarak özellikle önem kazanmıştır¹⁶⁵. Köker'e¹⁶⁶ göre, Jön Türk ideolojisinin Kemalizm tarafından devralınan düşünsel mirasının en önemli ilk ögesi bu pozitivist anlayıştır.

Kemalizm'in 'muasır medeniyet' idealinin asli ögesi olarak karşımıza çıkan bilim ve teknoloji, Comte'un etkisindeki bu pozitivist boyutuyla, genel ve özel bazı sonuçlar yaratmıştır. Genel sonuçlardan en önemlisi, pozitivizmin sosyal düşünce bakımından gösterdiği içerikte yatmaktadır. Pozitivizm, İnsanın dışında varolan ve elverişli (bilimsel) yöntemlerle bilinebilecek nitelikte olan bir 'nesnel gerçeklik' alanının varlığını kabul eder. Dolayısıyla, nesnel dünyayı elverişli bilimsel yöntemlerle bilebilme olanağına kavuşmuş 'eğitilmiş' insanların toplum yönetiminde egemen olmalarını arzulamak, pozitivizmin doğal uzantısı olmaktadır¹⁶⁷.

Bu doğrultuda Kazancıgil'e göre, Kemalist Devlet, seçkinlerinin değerler sistemi ve merkezîyetçi yapısı itibarıyla Jakobin diye nitelenebilir¹⁶⁸. TSK-siyaset ilişkilerinde görüldüğü üzere TSK'nin de bu anlayışı devam ettirdiği söylenebilir.

Kemalizm'in inşa etmek istediği ulus, Schmitt'in demokrasinin uygulanması için gerekli gördüğü toplum modeline benzemektedir. Schmitt demokrasiyi, eşit olana eşit, eşit olmayana da farklı davranmak olarak görmektedir. Bu nedenle de demokrasinin

¹⁶² Bedia Akarsu, (1988), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 4. Baskı, İnkılap Kitapevi, İstanbul: ss. 131-132.

¹⁶³ Keyman, *a.g.e.*, s. 183.

¹⁶⁴ Baydur, *a.g.e.*, s. 107.

¹⁶⁵ Taner Timur, (1997), *Türk Devrimi Sonrası*, 4. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul: s. 132.

¹⁶⁶ Köker, *a.g.e.*, s. 223.

¹⁶⁷ *a.g.e.*, ss. 222-223.

¹⁶⁸ Kazancıgül, *a.g.e.*, s. 187.

şartı öncelikle toplumsal homojenitenin sağlanmasıdır¹⁶⁹. Kemalizm ideolojisi de bir toplum mühendisliği ile homojen bir Türk toplumu yaratmak istemiştir. Keyman'a göre, Kemalizm olmayan bir modern toplum imgesini bir 'benzetme' olarak 'sanki varmış gibi' varsayarak hareket eder ve bu varsayım üzerinde modern toplum-ulus devlet entegrasyonuna dayalı organik bir toplum inşa etmeyi amaçlar¹⁷⁰. 1980 darbesinde TSK'nin oluşturduğu eğitim sistemi ve zorunlu askerlik kapsamında ordu içinde verilen eğitime bakıldığında bu idealden vazgeçilmediği anlaşılmaktadır.

TSK, Türkiye Cumhuriyeti'ni tanımlarken; "Demokratik, sosyal, laik bir hukuk devleti" anayasal tanımını kullanmaktadır¹⁷¹. Kurucu Kemalist ideolojide, laik ve hukuk devleti tanımlarını bulmak mümkündür. Fakat demokratik ve sosyal devlet kavramları bulunmamaktadır. Ahmad'a¹⁷² göre de Kemalistler, eski düzene karşı bir devrim yapma süreci içindeydiler ve demokrasi belki de ancak bu sürecin sonunda ortaya çıkabilecek bir şeydi. Ancak Kemalistlerin 1923'te kurdukları rejim, sözcüğün kabul edilmiş hiçbir anlamıyla demokratik değildi. Yine Ahmad'a¹⁷³ göre, Kemalizm kuruluş döneminde demokratik olmasa dahi bir geçiş rejimidir ve bu rejim sonrasında demokrasiyi hedef almaktadır. Demokrasinin o dönem uygulanamamasının nedeni ise kurulan yeni Türkiye'de bir burjuva sınıfının eksikliğidir.

Zürcher ise bu çerçevede,

(...) reformcuların cevap aradıkları soru şuydu: Bu devlet nasıl kurtarılır? Verilen cevap ise şöyle formüle edilmekteydi: Temsili bir hükümetin kurulması ve toplumun modernleşme ve laikleşmesinin sağlanması ile. Ancak, yüzyılın ilk yarısındaki Türkiye ortamında Jön Türklerin milliyetçilik, laiklik ve pozitivistlikten oluşan burjuva ideolojisi, onun 'doğal' savunucusu tarafından, yani yerli burjuva tarafından desteklenmedi. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yükselen bir burjuvazi vardı. Ancak bu burjuvazi esas olarak Hristiyan'dı ve bu kesim 1914 ve 1923 yılları arasında yok oldu. İttihatçı rejim de Kemalist rejim de gerçek bir Türk burjuvasının yaratılmasını hedef aldı.¹⁷⁴

ifadesine yer vermektedir.

¹⁶⁹ Bünyamin Bezici, (2006), *Carl Schmitt'in Politik Felsefesi*, 1. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul: s. 126.

¹⁷⁰ Keyman, *a.g.e.*, s. 180.

¹⁷¹ İlker Başbuğ, (2008), Genelkurmay Başkanlığı Devir-Teslim Töreni Konuşması, http://www.tsk.tr/10_ARIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2008/org_ilkerbasbug_dvrtslkonusmasi_28082008.html, (25.04.2009)

¹⁷² Feroz Ahmad, (1996), *İttihatçılıktan Kemalizme*, 3. Baskı, Fatmagül Bertay (Çev.), Kaynak Yayınları, İstanbul: ss. 160-161.

¹⁷³ Ahmad, (1996), *a.g.e.*, ss. 162-163.

¹⁷⁴ Zürcher, (2009), *a.g.e.* s. 59.

TSK, ideolojisinin pozitivist yönü burada devreye girmiştir ve TSK ideolojisini Kemalist ideolojiyi (en azından söylemde) dönüştürerek “Atatürkçü Düşünce Sistemi” olarak tanımlamaktadır. TSK’ye göre pozitif bilime dayanan “Atatürkçü Düşünce Sistemi” Cumhuriyetin ve Türkiye’nin kurucu temel taşlarını oluşturmasının yanında geçerliliği ilelebet devam edecek ve vazgeçilmesi mümkün olmayan temel öğedir. Bu sistemin ilelebet devam etmesini sağlayacak olan kaynak ise bilim ve akıldır.¹⁷⁵ “Atatürkçü Düşünce Sistemi”nin temel ögesi ise laikliktir. Çünkü Başbuğ’a göre,¹⁷⁶ bilim ve akılcılığın rehber alınmasıyla ulaşılabilecek sonuç laik düşünce sistemidir.

1.3.2. TSK’nin 1980 Sonrası İdeolojisi

Sakallıoğlu’na göre TSK;

Devletin laiklik ve kimlik siyasetini, müzakere ve tartışma kapılarını kapatarak sıfır toplamlı bir oyunmuşçasına yeniden formüle etti. Siyaseti, bizzat bu tür yaşamsal konulara ilişkin hedefleri, kamusal arenada tartışma, ikna, diyalog yoluyla belirleme faaliyeti olmaktan çıkardı. Siyasal katılımı ve aktif vatandaşlık öğesini zedeleyerek, ‘kuvveti, aktörleri, faaliyet alanını’ yeniden tanımlanan bir kamu felsefesini yürürlüğe koydu. 1960, 1971, 1980 müdahalelerinde olduğu gibi, meşruluk kaynağı olarak bu kamu felsefesini işaret ederek, düşünce ve eylem planında bu felsefeye hizmet etmeye çalıştı. [...] Ancak birçok can alıcı noktada bu müdahaleler birbirinden farklılaştı. Resmi ideolojiye farklı anlamlar yükledikçe TSK-rejim bağlantısının tayin ettiği askeriyenin siyasal rolü, motivasyonları, stratejileri ve müttefikleri değişime uğradı. Bu değişim sonrasında da resmi ideoloji ve onun cisimlendiği kurumlar, alanlar ve araçlar farklılaştı.¹⁷⁷

TSK’nin ideolojik değişimine etki eden ilk olay Soğuk Savaşın bitmesidir. Soğuk Savaş’ın bitmesi, uluslararası arenada pek çok devletin güvenlik politikalarını ve tehdit algılamalarını değiştirmiştir. Bu değişimden en çok etkilenen devletlerden birisi de şüphesiz Türkiye’dir. Soğuk Savaş boyunca Türkiye’nin Sovyetler Birliği’nden gelecek tehditlere karşı kurduğu güvenlik algısı, Soğuk Savaş sonunda değişmek zorunda kalmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılması Türkiye’yi; mezhep çatışmalarının hakim olduğu, ayrılıkçı ve radikal örgütlerin bulunduğu istikrarsız bir Orta Doğu, nükleer silah çalışmalarıyla dikkat çeken bir İran, tarihsel kök ve kültürleriyle yakın bir Orta Asya ile komşu yapmıştır. Türkiye’nin güvenlik politikaları oluştururken artık

¹⁷⁵ İlker Başbuğ, (2005), Amerikan Türk Konseyinin 24’ncü Yıllık Toplantısı Öğle Yemeği Konuşması, http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2005/gnkurIncibsk_atckonusmasi_060605.html, (24.04.2009)

¹⁷⁶ Başbuğ’dan açıklama, *Sabah*, 19.05.2010

http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/05/19/basbugdan_aciklama, (02.09.2010)

¹⁷⁷ Sakallıoğlu, (2004), *a.g.e.*, ss. 136-137.

Sovyetler Birliği'nden (komünizmden) başka düşünmesi gereken yeni konuları vardır¹⁷⁸.

Türk dış politikası, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte kendini "yeni dünyaya" adapte etmek zorundadır ve dünya konjonktüründe yaşanan gelişmeler karşısında güvenlik politikaları belirlemenin tek başına ordunun üstleneceği bir görev olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın bitmesi, Türkiye de sivil asker ilişkileri açısından önemli bir gelişmedir.

Ordunun Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği (komünizm) olan tehdit algısı, 90'lı yıllar ile birlikte Kürt milliyetçiliği ile Kürdistan İşçi Partisi (PKK) adı ile bilinen terör örgütü ve bu örgütün yaptığı terörist eylemlere yönelmiştir¹⁷⁹. 90'lı yıllar PKK ile en şiddetli çatışmaların yaşandığı dönem olmuştur ve Türk Silahlı Kuvvetleri, PKK terörünü, Türkiye güvenliğini tehdit eden unsurlar arasında birinci sıraya yükseltmiştir. PKK teröründen ilk defa Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sorunlar adı altında, 31 Ağustos 1988 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısında bahsedilmiştir.¹⁸⁰ 28 Mart 1990 MGK toplantısında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sorunun adı terör olarak konulmuş¹⁸¹ ve bu tarihten itibaren PKK terörü MGK toplantılarının öncelikli sorunu haline gelmiştir.

TSK, 1995 seçimlerine kadar daha çok "perde gerisi" rol oynamıştır. 1995 seçimlerinde, Refah Partisi'nin yükselişi ile beraber TSK'nin de politikalarının değiştiği ve aktif siyaset sahnesine çıktığı gözlemlenir. Bu aktif siyasetin sonucunda ise 28 Şubat 1997 muhtırası yapılmıştır¹⁸². 2010 yılı itibariyle PKK terörü tekrardan, Türkiye'nin öncelikli güvenlik konularından biri olmasına karşın TSK, 28 Şubat 1997 muhtırası ile irtica tehdidini adeta terörden öncelikli hale getirmiştir¹⁸³. 28 Şubat 1997 ve sonrasındaki MGK toplantılarında sıklıkla Türkiye'nin özellikle anayasası ile Atatürk milliyetçiliğine bağlı demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu

¹⁷⁸ F. Stephen Larrabee, (2008), *Turkey As a U.S. Security Partner*, Rand Corporation Press, Santa Monica.; s. 4-6,

¹⁷⁹ Larrabee, *a.g.e.*, ss. 7-8. ; İlder Turan, (1997), *The Military in Turkish Politics*, *Mediterranean Politics*, Cilt: 2, Sayı:2, London: s. 375.

¹⁸⁰ Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Basın Bilgilendirme Toplantısı, (31.08.1988), <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri1988/31agustos1988.htm>, 15.07.2010.

¹⁸¹ *a.g.e.*

¹⁸² Sakallıoğlu, (2004), *a.g.e.* s, s. 140.

¹⁸³ Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Basın Bilgilendirme Toplantısı, (28 Şubat 1997), <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri1997/28subat1997.htm>, 16.07.2010.

hatırlatılmıştır. Anti laik uygulamalar ile cumhuriyet rejimine karşı olan uygulamaların, TSK tarafından gözden kaçırılmadığı ve buna izin verilmesinin söz konusu olmayacağı, TSK tarafından vurgulanan diğer bir konudur¹⁸⁴.

1997 muhtırasından sonra Refah Partisi (RP) lideri ve Başbakan Necmettin Erbakan'ın istifası ile birlikte Mesut Yılmaz Başbakanlığı'nda, 55. Hükümet kurulmuştur. Güral'a göre, bu dönem: Türk kamuoyunda, ordunun vesayetçi demokrasi anlayışına paralel olarak medyanın ve sivil toplum örgütlerinin de yönlendirmesi ile garip bir hal vardı¹⁸⁵. Bu dönemde Cemal'inde¹⁸⁶ belirttiği üzere, her siyasi konuşmada ve asker ne der? sorusu, sorulmaktadır. Yani tam bir asker vesayeti söz konusudur. Sakallıoğlu'na¹⁸⁷ göre,

1997 sonrası ordu-toplum ilişkisi modelini geçmişten farklı kılan yan şudur: TSK'nin yükselen siyasal özerkliğinin gerçek sırrı kontrol-merkezli stratejisinde değil, 'hegemonyaya rıza gösteren vatandaş üretme' projesine medya ve sivil toplum kuruluşları katarak eğilmesinde yatar. Ordu'nun kendine attığı 'siyaset üstü' sıfatı, toplum iktidar ilişkilerini değiştirmeden, sınıflar arası ittifaklar kurmadan, tüm çıkarları içinde toplayan 'daha yüksek bir sentez' yaratma çabasına girmeye cevaz vermiştir. Tekçi siyaset, birlik-bütünlük temaları ve törenlerle, toplantılarla, anma merasimleri, yandaş medyalar, bütün eğitim kurumları, geleneksel Kemalist bürokratik kuşakların aşkla yaydığı mesajlar, sermaye kuruluşları ve geleneksel-sol yapılar vasıtasıyla toplumun modern kesimlerinin dokusuna nüfuz ettirildi. Çoğulcu, özgürlükçü ya da alternatif demokrasi modelleri saçmalaştırılmaya çalışıldı.

Bürokrasinin özellikle medya ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte hareket ettiği bu dönemden sonra siyaset üzerinde yargının ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır. Mesut Yılmaz'ın istifasından sonra, Ecevit Başbakanlığı'nda 56. Azınlık hükümeti kurulmuştur. Günal'a¹⁸⁸ göre, bu dönem bürokrasinin, hukuku siyasallaştırdığı ve bu sayede partilerin kapatılmasında aktif olarak hukukun kullanıldığı bir dönem olmuştur. Zira 1995 seçimlerinin galibi Refah Partisi kapatılmıştır. Günal¹⁸⁹, RP hakkında verilen kapatma kararını, gerek önceki, gerekse sonraki parti kapatma kararları gibi konjonktürün bir ürünü olarak değerlendirir. Bürokrasi ve hukukun işbirliği süreci, bundan sonraki Türkiye siyasal hayatında da etkin olmaya devam edecektir. Özellikle 11. Cumhurbaşkanı seçimleri ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti) kapatılma davası hukukun siyasallaşması adına çok tartışılacaktır.

¹⁸⁴ Uyanık ve tetikteyiz, 30.10.1998, *Sabah*, s. 1.

¹⁸⁵ Erdoğan Günal, (2009), *Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni*, 1. Baskı, Karakutu Yayınları, İstanbul: s. 376.

¹⁸⁶ Hasan Cemal, (2010), *Türkiye'nin Asker Sorunu*, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul: s. 278.

¹⁸⁷ Sakallıoğlu, (2004), *a.g.e.*, s. 152.

¹⁸⁸ Günal, *a.g.e.*, ss. 379-380.

¹⁸⁹ *a.g.e.*, s. 379.

TSK ideolojisinin değişimde, Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra önemli rol oynayan ikinci etmen ise, Türkiye'nin AB'ye giriş sürecidir. Bilgiç¹⁹⁰, 1999 yılında başlayan Avrupa Birliğine giriş süreci ve Türkiye'ye "aday ülke" statüsü verilmesi, ordunun sivil hükümetler tarafından kontrol edilmesi için bir umut olduğunu belirtmiştir. Çünkü AB'ye tam üye olunabilmesi için gerekli ön şartlardan birisi, ordunun sivil kontrolünün sağlanmasıdır. Bu doğrultuda hükümetler yasaları, AB kriterlerine göre düzenleyecekler ve ordu üzerinde demokratik sivil denetim sağlanacaktır.

Narlı'ya¹⁹¹ göre, Türkiye'de ordunun üzerindeki parlamenter gözetimin eksikliği, 2001 yılından beri yapılan AB reformları sonucunda giderilmeye başlanmıştır. Reformlar öncesinde milletvekilleri ve genel olarak parlamento MGK'nın sınırlamaları doğrultusunda hareket ederek, askeri operasyonlar ve askeri konularda inisiyatifi Genelkurmay Bakanlığı ve MGK'ya vermekteydiler. AB reformlarıyla değişen MGK, MGK Genel Sekreterliği'nin yapısı ve Sayıştay Kanunu ordunun parlamenter denetiminin sağlanmasında büyük bir reformdur. Yapılan AB reformları TSK'nin hukuksal ayrıcalıklarını önemli ölçüde kısıtlamıştır.

Ordu da genel olarak bu süreci desteklemektedir. Yaşar Büyükanıt 2003 yılında yaptığı konuşmada, "Türk Silahlı Kuvvetleri, Avrupa Birliği (AB) karşıtı olamaz. Çünkü AB, Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk toplumuna gösterdiği çağdaşlaşma hedefinin, jeopolitik ve jeostratejik açıdan zorunluluğudur" demiştir¹⁹². Ancak, reformların başladığı 2001 yılından altı yıl sonra 2007'de TSK'nin, bir e-muhtıra vermesi, ordunun sivillerin kontrolüne geçmesinde sadece hukukunu değil aynı zamanda ideolojisini değiştirerek, modern anlamda demokrasiyi benimsemesi gerekliliğine işaret etmektedir. Sonuç olarak TSK, AB'ye karşı olmadığını belirtse de yapılan değişikliklerin kendi ayrıcalıklarını kısıtladığı ölçüde değişime direnç göstermektedir.

¹⁹⁰ Tuba Ünlü Bilgiç, (2009), The Military and Europeanization Reforms in Turkey, *Middle Eastern Studies*, Cilt: 45, Sayı: 5, London: s. 803.

¹⁹¹ Nilüfer Narlı, (2005), Aligning civil-military relations in Turkey: Transparency Building in Defense Sector and the EU Reforms, *Transforming National Armed Forces in South East Europe*, Ernst M. Felberbauer vd. (Ed.), Vienna: ss. 176-180.

¹⁹² Org. Büyükanıt: Ordu AB'ye karşı olamaz, *Radikal*, 29.05.2003, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=76648>, 28.09.2010.

1.3.3. Türkiye’de Siyasal Kültür ve İdeoloji

Türkiye sivil-asker ilişkileri içinde; TSK’nin ayrıcalıklı rolünün açıklanmasında değerlendirilmesi gereken diğer bir konu ise, Türkiye’nin siyasal kültürüdür. Günal’ın¹⁹³ belirttiği üzere, TSK’nin siyasi müdahaleleri, Türkiye’deki demokrasinin yerleşikleşmesine engel teşkil etmektedir. Fakat her şeyi bu tespite bağlayıp, sistemin bütün günahlarını ordu üzerine atmakta gerçekçi değildir.

Finer,¹⁹⁴ askeri müdahalelerin, demokrasi kültürü ve rejime bağlı kurumların zayıf olduğu ülkelerde görüldüğünü belirtir. Finer’e göre,¹⁹⁵ Türk siyasal kültürü de “zayıf siyasal kültürler” kategorisine girmektedir bu nedenle de askeri müdahalelere açıktır. Finer,¹⁹⁶ Sivil toplumun zayıf olduğu, siyasetin açıkça tanımlanmış kanallar vasıtasıyla işlemediği, kurumların meşruiyetinin hala sorgulandığı zayıf siyasal kültürlerde; halkın askeri yönetime karşı fazla direnişçi olmadığını belirtir. Sivil hükümetin yerini ordunun alması, özellikle başlangıçta popüler destek bulmaktadır. Finer¹⁹⁷ bunun üç nedenini şöyle sıralar: İlk olarak, mevcut kurumlar ya gözden düşmüştür ya da pek anlaşılır değildir. İkinci olarak, bu kurumlar genellikle değişimin anayasal olarak yapılamayacağı bir çıkmaz durum içindedir. Son olarak, böyle bir çıkmaz durum içinde askeri darbe kaçınılmazdır. Bu nedenle, hükümetin devrilerek yerini ordunun almasına, durumu düzeltici bir çare olarak bakılmaktadır.

Birsen¹⁹⁸ ise sivil toplumun gücüne dikkat çekerek,

Seçkin çatışmasının şiddetli olduğu, demokratik siyasetin kurumları ve işleme yöntemleri konusunda uzlaşmanın sağlanamadığı ve sivil toplumun güçlü olmadığı Türk toplumunda, sivil üstünlük prensibini oluşturmak ve ordunun sivil siyasete müdahalesini engellemek de mümkün olmamıştır.

Açıklamasını yapar.

Türkiye’de sivil toplumun gelişmesine engel olan ve siyasal kültürü zayıflatan etmenlerin başında güçlü devlet anlayışı gelir. Akgün’e¹⁹⁹ göre, aşkın devlet mitosu Türk siyasi kültürünün en merkezine yerleşmiştir. Devlete itaat edilir; devlet yüceltilir

¹⁹³ Günal, *a.g.e.* , s. 373.

¹⁹⁴ Samuel E. Finer, (1962), *The Man on Horseback*, 1. Baskı, Pall Mall Press, London and Dunmow: s. 89.

¹⁹⁵ *a.g.e.* ss. 78-79.

¹⁹⁶ *a.g.e.* , ss. 104.

¹⁹⁷ *a.g.e.* , ss. 104.

¹⁹⁸ Birsen Örs, (2006), *Uluslaşma, Orduların Değişen Rolü ve Sivil Kontrol, Atatürk Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, Erzurum: s. 74.

¹⁹⁹ Akgün, *a.g.m.* , s. 14.

ama eleştirilemez ve sorgulanamaz. Güçlü devlet olgusu, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türk siyasi kültüründe kabul edilmiştir. Ancak Türkiye’de güçlü devlet anlayışının tarihi binlerce yıla dayanmamaktadır. Yine Akgün’e²⁰⁰ göre, bu anlayışın arkasında binlerce yıl süren göçebelik yaşamında Türk boyları arasında birliğin, düzenliğin, dayanışmanın ve var olabilmenin yegane aracı olarak devleti gören bir geleneğin oluşması vardır.

Aynı şekilde Ünsaldı da sivil toplumu vurgular ve

Türk devleti (...) tek başına toplum yönetimine hakemlik eder, hatta bu işi bütünüyle üstüne alır ve hiçbir toplumsal gücün sağlayamayacağı değişimleri gerçekleştirir. Kalkınma, sanayi politikaları ve iş politikaları alanlarında, toplumsal yelpazede devlete borçlu olmayan pek az grup vardır. Burjuvazi gibi bazıları doğup gelişmelerini, işçi sınıfı gibi başkaları da örgütlerini ve kendi bilinçlerini ona borçludur. Bu yüzden, sivil toplum ancak devlet tarafından biçimlendirildiğinde var olur. Sivil toplum devlete sıkı sıkıya bağlıdır, devletle tanımlanır²⁰¹.

İfadelerine yer verir.

Sivil toplumun zayıflığı buna karşın devlet anlayışının üstünlüğü:

(...) siyasal merkezi, siyasal seçkinlerin çatıştığı bir alan haline getirerek partiler arası uzlaşma ve tolerans imkanını azaltmış; siyasal partiler ile seçmenler arasında patronaj ilişkilerinin kuvvetlenmesini sağlamış; farklı çıkarların dernekleşmesini ve sendikalaşma hareketini geciktirmiş, ‘ulusal çıkar’ fetişleştirilmiş; Türk siyasal kültürünün önemli bir özelliği olan gruba ve grup çıkarlarına bireyin ve bireysel çıkarların üzerinde bir değer verme eğilimini kuvvetlendirerek hem farklı olanı kabul etme anlayışının gelişmesini hem de ‘birey’in ortaya çıkmasını engellemiştir²⁰².

Türkiye siyasal kültürünün diğer bir sorunu: Seçimlerde siyasi partilerin birbirlerini, bir rakipten çok bir düşman olarak görmesidir²⁰³. Oysaki demokratik ilkelerin hayata geçmesine ve yerleşmesine zemin hazırlayan faktörlerin başında toplumsal hoşgörü gelmektedir. Demokrasinin temeli açık toplum düşüncesine; başka bir deyişle, her türlü fikrin serbest rekabet ortamında piyasada özgürce yarışmasına dayanır²⁰⁴.

²⁰⁰ A.g.m. , s. 13.

²⁰¹ Ünsaldı, a.g.e. , s. 134

²⁰² Örs, a.g.m. , s. 74.

²⁰³ Akgün, a.g.m. , ss. 11-12.

²⁰⁴ Akgün, a.g.m. , s. 12.

Turan, siyasal kültürün Türkiye’de yıllar içinde geliştiğini belirtmekle beraber,²⁰⁵ hala askeri müdahalelerin görülmesini politik partilerin iktidara gelmeye ve iktidardan gitmemeye verdikleri sınırsız öneme bağlamaktadır²⁰⁶. Özellikle, klasik askeri darbeler öncesine bakıldığında siyasi partilerin kısır bir çekişmesi olduğu görülür. Gerek 1960, gerekse 1980 darbesi böyle bir atmosfer içinde yapılmıştır. TBMM’nin Cumhurbaşkanı seçememesi ve siyasi partilerin ülkeyi yönetmekten çok birbirlerini suçlayarak karşılıklı çekişme içine girmeleri darbeleri getiren nedenler arasındadır.

²⁰⁵ İlter Turan, (2007), Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul: ss. 455-464.

²⁰⁶ A.g.m. , s. 464.

İKİNCİ BÖLÜM

1983 – 1997 TARİHLERİ ARASINDA TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ İLE HÜKÜMET İLİŞKİLERİ

2.1. 1980 DARBESİNDEN SONRA SİVİL HAYATA GERİ DÖNÜŞ

Türk Silahlı Kuvvetleri, 12 Eylül 1980’de gerçekleştirilen bir darbe ile yönetime el koymuştur. Türkiye Cumhuriyeti, üç yıl boyunca Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının oluşturduğu, Milli Güvenlik Konseyi tarafından yönetilmiştir.

Darbenin yapıldığı gün itibari ile Milli Güvenlik Konseyi Başkanı sıfatıyla, dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren bir konuşma yapmıştır. Yapılan konuşmada, Anayasa, Seçim Kanunu, Partiler Kanunu ve bunlara paralel düzenlemeler yapıldıktan sonra ülkenin tekrar sivil idareye bırakılacağı ve bu hazırlıklar tamamlanıncaya kadar siyasi faaliyetlerin her kademede durdurulacağı belirtilmiştir²⁰⁷.

Askeri yönetim döneminde bütün hukuksal, idari ve yasama faaliyetleri Milli Güvenlik Konseyi’nde toplanmıştır. Milli Güvenlik Konseyi Orgeneral Kenan Evren başkanlığında, Hava, Kara, Deniz ve Jandarma Genel Komutanlarından oluşmaktadır. Bu konsey tüm sözü söyleme yetkisini kendisinde toplamasına karşın yapılacak Anayasa ve çıkarılacak kanunların hazırlanması için hukuki olarak bir Kurucu Meclise ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacın giderilmesi için de 29.06.1981 tarihli ve 2485 numaralı bir kanun ile Kurucu Meclis kurulmuştur²⁰⁸. 2485 numaralı kanunun 1. maddesine göre; Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisi’nden oluşmaktadır. 2. maddeye göre Kurucu Meclis’in görevleri; Anayasanın Halkoyuna Sunulması Kanunu’nu hazırlamak, Anayasa’nın ilkelerine uygun Siyasi Partiler Kanunu’nu hazırlamak, Seçim Kanunu’nu hazırlamak, TBMM kurulup göreve başlayana kadar kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle yasama görevlerini yerine getirmektir. Bunlar dışındaki tüm hususlarda Milli Güvenlik Konseyi yetkili kılınmıştır²⁰⁹.

Kurucu Meclis’in asıl görevi, adından da anlaşıldığı gibi, yeni bir anayasa hazırlamaktır. Yasalar için olduğu gibi, Anayasa taslağını ve metnini oluşturmada da hazırlık görevi DM’ye (Danışma Meclisi), kesinleştirme yetkisi MGK’ya (Milli Güvenlik Konseyi) aitti²¹⁰. 12 Eylül 1980’de yönetimi devralan TSK, yaklaşık iki yıl sonra 19.10.1982 tarihinde Anayasa Tasarısı’nı kamuoyuna açıklamıştır²¹¹. Yeni Anayasa’nın kabul edilmesi için halkoyuna sunulması gerekmektedir. Anayasa’nın

²⁰⁷ Kenan Evren’in Konuşma Metni, *Resmi Gazete*, 12.09.1980

²⁰⁸ *Kurucu Meclis Hakkında Kanun*, a.g.g., 29.06.1981

²⁰⁹ A.g.g., 29.06.1981

²¹⁰ Bülent Tanör vd., (2007), *Türkiye Tarihi 5*, Cem Yayınevi, 7. Baskı, İstanbul: s. 43.

²¹¹ Halk Oyuna Sunulacak Anayasa Açıklandı, *Milliyet*, 20.10.1982, s. 1.

halkoyuna sunulmasını 2707 sayılı ve 24 Eylül 1982 tarihli Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun düzenlemiştir. Bu kanunun 2. maddesine göre: Anayasanın halkoyuna sunulması 7 Kasım 1982 günü yapılacaktır²¹². Yeni Anayasa'nın kamuoyuna duyurulması ile halkoyuna sunulması arasında 18 günlük bir süre vardır. Bu süre, Kenan Evren'in yeni Anayasa'yı halka tanıtmaya için kullanılmıştır²¹³.

Evren'in Anayasa'yı tanıtmaya karşılık, Milli Güvenlik Konseyi'nin 70 Nolu kararı Anayasa'ya karşı eleştiri ve olumsuz yönde yorum yapılmasını yasaklamıştır²¹⁴. Bazı basın organları Anayasa'ya karşı sözlü ve yazılı eleştiri getiremedikleri için tepkilerini halkoylamasında “hayır” demek olan mavi renkli pusulanın rengini kullanarak göstermişlerdir²¹⁵. Örneğin, Yeni Asır Gazetesi kırmızı renkte olan logosunu 24 Ekim 1982'de maviye çevirmiştir²¹⁶. Bu gelişmelerin üzerine 70 Nolu karar sıkı biçimde uygulanmış mavi rengin kullanılması “Anayasa'ya hayır propagandası” olarak algılanarak, gazeteler uyarılmıştır²¹⁷.

Kenan Evren'in tepki toplayan diğer bir uygulaması da Cumhurbaşkanlığı seçimi ile Anayasa'nın oylamasını aynı seçimle birleştirmesidir. Kenan Evren, bu seçimlerin farklı sandıklarda yapılmamasını; ülkede yeterli sandık bulunmaması, halkın seçimlerde sandıkları karıştırma ihtimali ve gereksiz masraftan kaçınılması doğrultusunda aldığını belirtmiştir²¹⁸. Daha sonra Cumhurbaşkanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Danışmanı Ali Barensel aracılığı ile gazetelere bir açıklama gönderilmiştir. Bu açıklama şu şekildedir:

Sayın Cumhurbaşkanımız 1982 Anayasası oylaması ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin başından beri ayrı ayrı sandıklarda yapılmasından yana olduklarını ifade etmişlerdir ve bir aday varsa, onun da rahatça ortaya çıkmasını istediğini savunduğunu bildirmişlerdir. Ancak, o tarihte konunun görüşüldüğü toplantıda çoğunluk bu doğrultuda oy kullanmadığı için 1982 Anayasası ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin tek sandıkta yapılmasının kararlaştırıldığını belirtmişlerdir²¹⁹.

²¹² Anayasanın halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun, *Resmi Gazete*, 25.09.1982

²¹³ Baskın Oran, (1990), *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, 9. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul: ss.108-124.

²¹⁴ Karar No: 70, *Resmi Gazete*, 05.08.1982

²¹⁵ Mavi oy pusulalarında “hayır” değil “ret” yazmaktadır.

²¹⁶ Hasan Cemal, (1986), *12 Eylül Günü Demokrasi Korkusu*, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul: s. 30.

²¹⁷ *a.g.e.*, s. 22; s. 31.

²¹⁸ Oran, *a.g.e.* ss. 109-110; s. 120.

²¹⁹ Yalçın Doğan, (1986), *Dar Sokakta Siyaset 1980-1983*, 5. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul: s. 10.

Cumhurbaşkanlığı seçimi ile Anayasa'nın aynı oylamada birleştirilmesi demokratiklik açısından sakıncalı olmakla beraber, dönemin koşullarında Kenan Evren'in karşısına cumhurbaşkanlığı için farklı bir adayının çıkması da mümkün görünmemektedir. Ayrıca iki farklı sandık konulması durumunda Anayasa'ya "evet" Kenan Evren'e "hayır" oyunun çıkması veya tam tersi olması yeni bir belirsizlik dönemini başlatır. Çünkü 1982 Anayasası'nda cumhurbaşkanlığı makamının güçlendirilmesi dahi Kenan Evren'in kendini o dönemden itibaren cumhurbaşkanı olarak gördüğünün bir göstergesi olarak düşünülebilir.

1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanının yetkilerini son derece geniş düzenleyerek, cumhurbaşkanlığını sembolik bir makam olmaktan çıkarmıştır²²⁰. Cumhurbaşkanı, gerektiğinde TBMM'yi toplamak ve feshetmek, yasaları yürürlüğe koymak veya veto etmek, anayasa değişikliklerini referanduma götürmek, Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak, Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmek, uluslararası sözleşmeleri onaylamak, TSK'yi temsil etmek, MGK toplantılarına başkanlık etmek, rektörleri atamak, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay'a üye atamak gibi görevler üstlenmiştir²²¹. Diğer taraftan Cumhurbaşkanı bu kadar yetkisine rağmen hiçbir sorumluluk üstlenmemiştir. 1982 Anayasası bütün sorumluluğu Başbakan ve Bakanlar Kurulu'na vermiştir²²².

Sakallıoğlu'na²²³ göre, TSK, Cumhurbaşkanı'nın görev alanını genişletirken iki varsayım üzerinde durmuştur. Bunlardan birincisi Cumhurbaşkanlarının generallerden seçileceği diğeri de Cumhurbaşkanı sivillerden seçilse dahi askerin onayını almasının gerekeceğidir. TSK bu şekilde 1980 darbesi ve sonrasında hazırlanan Anayasa ile kurduğu sistemi, Cumhurbaşkanı ve MGK'yı güçlendirerek korumak istemiştir. Heper'e²²⁴ göre, 1982 Anayasası'nın koruyucusu sivil bürokratik elit veya herhangi bir sivil kurum değil, bizzat askerdir.

²²⁰ Ergun Özbudun, (1988), The Status of the President of the Republic under the Turkish Constitution of 1982: Presidentialism or Parliamentarism? , Metin Heper ve Ahmet Evin, *State, Democracy and the Military Turkey in 1980's*, (Der.), Walter de Gruyter, Berlin: s. 37.

²²¹ a.g.e. , s. 42.

²²² Metin Heper ve Menderes Çınar, (1996), Parliamentary Government with a Strong President: The Post-1989 Turkish Experience, *Political Science Quarterly*, Cilt: 111, Sayı:3, s. 490.

²²³ Ümit Cizre Sakallıoğlu, (1997), The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy, *Comparative Politics*, Cilt: 29, Sayı: 2, New York: s. 158.

²²⁴ Metin Heper (1988), *State and Society in Turkish Political Experience*, Metin Heper ve Ahmet Evin, *State, Democracy and the Military Turkey in 1980's*, (Der.), Walter de Gruyter, Berlin: s. 7.

1982 Anayasası 07.11.1982 tarihinde yapılan halkoylaması ile % 90'ı aşan "kabul oyuyla" kabul edilmiştir²²⁵. 1982 Anayasası, 12 Eylül müdahalesini gerçekleştiren askeri gücün yeni rejim üzerindeki otoritesini bir süre daha geçerli kılmasını sağlayacak hükümlerde getirmiştir. Böylece, demokrasiye dönüşten sonra bile belli bir süre için bir tür 'vesayet sistemi' ya da 'geçiş dönemi' öngörülmüştür. Anayasa için yapılan halkoylaması ile birlikte, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı yedi yıl için 'Cumhurbaşkanı sıfatı' kazanmıştır. Milli Güvenlik Konseyi, TBMM'nin göreve başlamasından itibaren altı yıllık bir süre için 'Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne dönüşmüştür. Aynı altı yıllık sürede Cumhurbaşkanı'nın Anayasada yapılan değişiklikleri TBMM'ne geri göndermesi halinde, bunların aynen kabul edilip yine Cumhurbaşkanı'na gönderilmesi için ¾ oy gereklidir²²⁶.

2.1.1. 1982 Anayasası'nın Kabulünden Sonra Siyasal Partiler

12 Eylül Darbesi ile beraber askerler, siyasi partiler, kamu otoritesini aşındırarak, iç çatışmalara sebep olan, terörü besleyen ve kaosa destek veren oluşumlar olarak görmüşlerdir²²⁷. Bu nedenle de ülkede her türlü siyasi faaliyet yasaklanmıştır. Siyasi partilere olan güvensizlik, 1982 Anayasası'nın oluşumunda da kendini göstermiş, 1982 Anayasası siyasi partilerin faaliyet alanını daraltmıştır²²⁸.

1982 Anayasası'nın yasal çerçevesinin, siyasi partiler ve parti sistemi ile ilgili yeni unsurları, üç hedefe ulaşmaya yönelik görünmektedir: Birincisi; vatandaşların ve grupların aşırı siyasallaşmasını önlemektir. İkincisi; siyasi partilerin içinin daha demokratik olmasını sağlamaktır. Üçüncüsü; hem siyasi partileri hem de siyasal sistemi daha istikrarlı kılmaktır²²⁹.

Anayasa'nın kabul edilmesi siyasi partilerin tekrar siyasal faaliyetlerine devam etmesi için yeterli olmamıştır. Çünkü henüz bir Siyasal Partiler Kanunu çıkmamış ve siyasi yasaklar kaldırılmamıştır. Evren de Artvin konuşmasında bu hususa değinerek, Siyasal Partiler Kanunu'nun çıkarılmadığını belirtmiş ve siyasi faaliyetlerin yasak

²²⁵ Anayasa Kabul Edildi, *Milliyet*, 08.11.1982, s.1.

²²⁶ Tanör, (2007), *a.g.e.*, s. 53.

²²⁷ İltir Turan, (1988), *Political Parties and the Party System in Post-1983 Turkey*, Metin Heper ve Ahmet Evin, State, Democracy and the Military Turkey in 1980's, (Der.), Walter de Gruyter, Berlin: s. 68.

²²⁸ Ekrem Ali Akartürk, (2002), *Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından 1982 Anayasası'nda Siyasal Parti Yasakları*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: s.115.

²²⁹ Turan, (1988), *a.g.e.*, s. 69.

olduğunu hatırlatmıştır²³⁰. Evren'in siyasi partilere olan güvensizliği sürmekte ve bu siyasi faaliyetlerin önünün açılmasını zorlaştıran bir unsur olarak durmaktadır. Evren eski parti liderlerinden rahatsızlığını konuşmalarında sıklıkla dile getirmiştir²³¹.

Evren'e²³² göre, Hür bir demokrasi ve Türkiye'nin ileriye gidebilmesi için eski partilerden kurtularak yeni siyasi partiler kurulması gerekmektedir. Yeni kurulacak partiler ise eskilerin devamı olmamalı veya onların malzemelerinden kurulmamalıdır. Evren bu görüşlerini, darbeden sonra yapılacak ilk seçimler öncesi veto kartıyla bir çok siyasi partiyi seçime dahil etmeyerek uygulamaya geçirecektir. Ancak bunun öncesinde siyasi partileri yakından ilgilendiren bir takım düzenlemelere gidilmiştir.

1982 Anayasası'nın özellikle geçici 4. maddesi darbeden önceki siyasi partilere tam bir sınırlama getirmektedir. Bu maddenin, 1. fıkrasının a ve b bentlerine göre;

a) 1 Ocak 1980 ve daha sonraki tarihlerde; genel başkan, genel başkan yardımcıları veya vekilleri, genel sekreterleri, bunların yardımcıları ve merkez yönetim kurulu veya benzeri organların üyeleri; **Anayasanın halkoylaması sonucu kabulü tarihinden başlayarak on yıl süre ile siyasi parti kuramazlar**; Anayasa hükümlerine dayalı olarak kurulacak siyasi partilere üye olamazlar, bu partiler tarafından veya bağımsız olarak milletvekili genel ve ara seçimlerinde, mahalli seçimlerde aday gösterilemezler ve aday olamazlar. Siyasi partilerle herhangi bir şekilde bağlantı kuramazlar ve siyasi partilerde fahri olarak bile herhangi bir görev alamazlar.

b) 1 Ocak 1980 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde üye bulunan milletvekilleri ile senatörler, **Anayasanın halkoylaması sonucu kabulü tarihinden başlamak üzere beş yıl süre ile siyasi parti kuramazlar**, kurulacak siyasi partilerin merkez yönetim kurullarında veya benzeri organlarda görev alamazlar²³³.

Görüldüğü üzere geçici 4. madde iktidar ve ana muhalefet partilerinin yöneticileri için 10 yıl, milletvekilleri ve senatörler içinde 5 yıl siyaset yasağı getirmiştir. Parla'ya²³⁴ göre; Tasarının çeşitli yerlerinde siyasal partilere ilişkin ve onları ilgilendiren çok sayıda öyle hükümler bulunuyor ve öyle bir bütün oluşturuyor ki, öngörülen anayasal sistemde siyasal partilerden vazgeçildiği anlaşılıyor. Gerçekten de 1982 Anayasası'nın 77. maddesinde kabul edilen "Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" ifadesine rağmen geçici 4. maddesi, 33. , 34. , 52. , 68. , 69. , 135. ve 171. maddeleri siyasal hayatı son derece kısıtlamıştır. Ayrıca 1982 Anayasası ile getirilen kısıtlamalar sadece siyasal partiler ile de sınırlı kalmamıştır.

²³⁰ Evren: Henüz Parti Çalışması Yasak, *Milliyet*, 29.11.1982, s. 12.

²³¹ Oran, *a.g.e.*, s. 135-140. ; *Milliyet*, 12.03.1983, s. 9. ; *Milliyet*, 11.04.1983, s. 7.

²³² Hulusi Turgut, (1986), *12 Eylül Partileri*, 1. Baskı, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul: ss. 20-21.

²³³ 1982 Anayasası, *Resmî Gazete*, 09.10.1982

²³⁴ Taha Parla, (1995), *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, s. 111.

Siyasal partilerin yanında; dernekler, sendikalar, meslek kuruluşları, kooperatiflerin de siyasal hayatları daraltılmıştır²³⁵.

Ergüner'e²³⁶ göre ise 1980 darbesinin Türk siyasal hayatını biçimlendiren üç önemli adımı vardır. Birincisi % 90 gibi yüksek oyla kabul edilen Anayasa, ikincisi Siyasi Partiler ve Seçim Kanunu, üçüncüsü ise 1983 seçimlerindeki vetolardır. Ergüner'in belirttiği üç adımdan siyasi partileri doğrudan etkileyen Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunu'dur.

1983 Seçim Kanunu, radikal uçların dışlandığı iki partili bir siyasal sistem kurmak amacıyla, 1980 öncesinden işlemez koalisyon ya da azınlık hükümetlerinin yerine nispi temsil sistemini koruyarak, ülke ve seçim çevresi barajı uygulaması getirmiştir. Seçim Kanunu'nda kabul edilen % 10'luk baraj küçük partilerin Meclis dışında kalmasına neden olurken uygulanacak *d'hondt* yöntemi çoğunluk iktidarlarının oluşmasını amaçlamaktadır. Bu, temsilde adalet sorunları ortaya çıkarsa da, yönetimde istikrarı sağlamaya çalışan bir düzenlemedir²³⁷. Toprak'a göre de, Seçim Kanunu'ndaki değişiklik devletin istikrarını korumak için ülke ve seçim barajı getirerek uç partileri devreden çıkarmaya ve iki partili bir siyasal sistem kurmaya yöneliktir²³⁸.

24.04.1983 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Siyasi Partiler Kanunu'nun 4. maddesi, Anayasa'nın 77. maddesinin bir tekrarıdır. Siyasi partiler, demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır şeklinde başlar ancak devamında "Atatürk ilke inkılaplarına bağlı olarak çalışırlar" şeklinde devam eder. Siyasi Partiler Kanunu da 1982 Anayasası gibi bir takım özgürlükler vermesinin ardından yasaklarla devam etmektedir yani TSK'nin yasağcı tutumu burada da kendisini göstermiştir. Siyasi Partiler Kanunu'nun özellikle 7. maddesi "Siyasi partilerin teşkilatı, merkez organları ile il ve ilçe teşkilatından ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki parti grubundan ibarettir" demekle, siyasi partilerin; kadın ve gençlik kolları kurmasının önüne geçer. 8. madde ise "Siyasi partiler, milletvekili seçilme yeterliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı tarafından kurulur" şeklindedir. 8. madde özellikle sivilleşme olarak

²³⁵ 1982 Anayasası, (09.10.1982), Resmi Gazete.

²³⁶ Üstün Ergüder ve Richard I. Hofferbert, (1988), *The 1983 General Elections in Turkey: Continuity or Change in Voting Patterns*, Metin Heper ve Ahmet Evin, State, Democracy and the Military Turkey in 1980's, (Der.), Walter de Gruyter, Berlin: s. 83.

²³⁷ *a.g.e.*, s. 83.

²³⁸ Binnaz Toprak, (1988), *The State, Politics, and Religion in Turkey*, Metin Heper ve Ahmet Evin, State, Democracy and the Military Turkey in 1980's, (Der.), Walter de Gruyter, Berlin: s. 127.

tanımlanabilecek siyasi partilerin yeniden kurulması ve seçimlere gidilmesi döneminde, siyasi partileri kapatarak, askerlerin vesayet rejimini devam ettirebilmeleri veya siyasal alana müdahale için sıklıkla işlettikleri bir araç olmuştur.

1982 Anayasası, Seçim Kanunu ve Siyasi Partiler Kanunu'na bütüncül olarak bakıldığı zaman özgürlüklerden çok yasakların hakim olduğu söylenebilir. Parla'nın²³⁹ ifadesi ile;

Öngörülen sistemde partiler 'parti' olamayacaktır; seçim yoluyla iktidar mücadelesinde 'siyaset' yapamayacaktır; oy ve meclis çoğunluğu sağlasa bile 'iktidar' olamayacaktır; hükümet olsa bile 'hükümet' edemeyecektir; milli iradenin temsilcisi olduğu halde temel siyasal kararları alamayacaktır; seçim ve vekalet dönemi belli olduğu halde bunu tamamlayamayacaktır.

Siyasal Partiler Kanunu ve Seçim Kanunu'nda çıkarılması ile birlikte siyasi partilerin kurulmasında en azından hukuki olarak bir engel kalmamıştır. Bunun sonucu olarak 16 Mayıs 1983 yılında kurulan ilk parti Turgut Sunalp başkanlığında Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) olmuştur²⁴⁰. MDP'den sonra Anavatan Partisi kurulmuştur. Bunları takiben; Büyük Türkiye Partisi, Halkçı Parti, Doğru Yol Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi, Refah Partisi, Muhafazakar Parti, Yeni Doğu Partisi, Yüce Görev Partisi, Bizim Parti, Huzur Partisi, Yeni Düzen Partisi, Fazilet Partisi, Bayrak Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi kurulmak istenmiştir. Siyasi Partilerin kurulmaları için gerekli hukuki ortamın sağlanmasından kısa bir zaman sonra on beş tane parti kuruluş dilekçesi vermiş ancak bunların pek çoğu Milli Güvenlik Konseyi'nin vetoları nedeniyle kurulamamıştır. Bu noktada darbe öncesi dönemde faaliyet gösteren siyasi partilerin sayısının da on beş olması ilginç bir tesadüftür²⁴¹.

Milli Güvenlik Konseyi yeni partilerin kurulmasında şüphesiz en önemli rolü oynamaktadır. Siyasi Partiler Kanunu'ndaki 8. maddeyi işleterek partilerin kurucu üyelerini vetolarla saf dışı bırakmakta ve partiler 30 kurucu üye bulamadığı için kurulumunu tamamlayamamaktadır. Milli Güvenlik Konseyi'nin en hassas olduğu konu ise yeni partilerde 1980 öncesi dönemin partilerinin izleri veya üyeleridir. Siyasi Partiler Kanunu'nda, eski partilerin amblemleri veya onları çağrıştıracak tüm unsurlar

²³⁹ Parla, *a.g.e.*, ss. 111-112.

²⁴⁰ Turgut, *a.g.e.*, s. 76.

²⁴¹ Turgut, *a.g.e.*, s. 47.

yasaklanmış olmasına karşın Milli Güvenlik Konseyi bu konuda fazlasıyla titiz davranmaktadır²⁴².

Kenan Evren, yeni siyasi partilere bakışını şöyle dile getirir; “Siyasi partilerin kurulmasını serbest bıraktıktan sonra, bir de gördük ki, bunun heveslileri çokmuş, yerden mantar biter gibi, siyasi parti kurucuları türedi”²⁴³. Görüldüğü üzere Evren’in siyasi partilere olan güvensizliği hala devam etmektedir ve onun istediği az sayıda partinin Meclis’e girerek istikrarlı bir hükümet kurmasıdır. Nitekim uyguladığı vetolarla da yeni kurulan partilerin çoğununun kurulmasını engellemiş ve 6 Kasım 1983 seçimlerine sadece üç parti katılabılmıştır.

2.1.2. 6 Kasım 1983 Seçimleri

6 Kasım 1983 seçimleri, 12 Eylül döneminden sonra yapılan ilk seçimler olması nedeniyle önemlidir. Yasama artık sivillerin yönetimine geçecek ve demokrasi uğradığı kesintiden sonra tekrar sağlanacaktır. Ancak seçimler, Milli Güvenlik Konseyi’nin gölgesi altında geçmiştir. Çünkü Konsey, seçimlere katılması gereken siyasi partileri veto mekanizmasıyla engellemiş ve serbest bir seçim yapılmasının önüne geçmiştir. Milli Güvenlik Konseyi veto mekanizmasının iki eksenine sahiptir. Konsey ilk olarak kurucu üyeleri Siyasi Partiler Kanunu’na göre veto etmekte bu sayede partilerin kurulmasına engel olmakta ve ikinci olarak Milletvekili Seçim Kanunu’nun geçici üçüncü maddesiyle adayları veto etmektedir²⁴⁴. Konseyin veto mekanizmasını keyfi olarak tanımlanabilecek şekilde işletimi, demokrasinin seçimler yapılacak olmasına karşın henüz tekrar işlerlik kazanmadığını ve askeri vesayetinin devam ettiğini göstermektedir.

6 Kasım 1983 Seçimleri’nden önce bütün partilerin gündemi, kurucu üyelerinden en az 30 tanesini vetolardan geçirebilmektir ancak bu kolay olmayacaktır. Çünkü bir taraftan partiler kurulurken bir taraftan da kapatılacaktır. Milli Güvenlik Konseyi’nden ilk darbeyi alan parti Büyük Türkiye Partisi olmuştur. Parti Milli Güvenlik Konseyi’nin 79 sayılı kararı ile kapatılmıştır gerekçe olarak ise feshedilmiş bir partinin devamı olması gösterilmiştir. Bu karar aynı zamanda eski 16 siyasetçinin Çanakkale’ye sürgüne gönderilmesini içermektedir. Türk siyasi hayatına “Zincirbozan”

²⁴²Turan, (1988), *a.g.e.*, s. 73.

²⁴³Turgut, *a.g.e.*, s. 49.

²⁴⁴Tanör, *a.g.e.*, s. 57.

şeklinde geçen zorunlu ikamet uygulamasına tabi tutulan siyasetçiler; Süleyman Demirel, Hüsamettin Cindoruk, Mehmet Gölhan, Ali Naili Erdem, Ekrem Ceyhun, Saadettin Bilgiç, Nahit Menteşe, Yiğit Köker, İhsan Sabri Çağlayangil, Sırrı Atalay, Metin Tüzün, Celal Doğan, Deniz Baykal, Ferhat Aslantaş, Süleyman Genç ve Yüksel Çakmur'dur²⁴⁵.

Daha sonra MDP'nin 3, Halk Partisi'nin (HP) 7, ANAP'ın da 7 kurucu üyesi veto edilmiştir²⁴⁶. Bunların yanında Erdal İnönü başkanlığındaki SODEP'in, başkanı da dahil olmak üzere 21 kurucu üyesi, BTP'nin kapatılmasından sonra kurulan DYP'nin 34 kurucu üyesinden 30'u, Muhafazakar Parti'nin 25 kurucu üyesi, Refah Parti'sinin 25 kurucu üyesi veto edilmiştir²⁴⁷. Partilerin kurucu üyelerinin veto edilmesi halinde partiler veto edilen üyeleri listeden çıkararak, onların yerine yeni adaylar getirerek kurulumunu gerçekleştirmek istemişlerdir. Ancak Milli Güvenlik Konseyi yeni sunulan listelerdeki adayları da tekrar veto etmiştir. Vetolarda Milli Güvenlik Konseyi sürekli keyfi bir tutum sergilemekte ve partilerin kuruluşlarının önüne geçmektedir. Siyasi partilerde Milli Güvenlik Konseyi'nin bu tutumuna karşın yeni kurucu üyelerle parti kurma çabalarından vazgeçmemektedirler. Bu süreç seçimlere kadar bu şekilde gitmiş, sonuç olarak sadece üç parti seçimlere katılma hakkı elde etmiştir.

6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimlerine katılma hakkı kazanan partiler; Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi, Necdet Calp başkanlığındaki Halkçı Parti (HP) ve emekli Orgeneral Turgut Sunalp başkanlığındaki Milliyetçi Demokrat Parti'dir. Bu nedenle tam anlamıyla siyasal bir yarış söz konusu olmamıştır. Bunun yanında seçime katılacak partilerin milletvekili adaylarının da Milli Güvenlik Konseyi'nden geçmesi gerekmektedir. Milli Güvenlik Konseyi, siyasi partilerin kurulma aşamasında kurucuları için işlettiği veto mekanizmasını bir kez de milletvekili adayları için işletecektir. İlk aşamada Konsey, 1683 adaydan 672'sini veto etmiştir²⁴⁸. Veto edilen adaylardan 74'ü MDP'li, 89'u HP'li ve 81'i ANAP'lıdır²⁴⁹.

²⁴⁵ a.g.e. , s. 56. ; Yurdakul Fincancıoğlu, (2000), *Süleyman Demirel: Demokraside Duraklama Yılları*, 1. Baskı, Büke Yayınları, İstanbul: ss. 147-148.

²⁴⁶ Tanör, a.g.e. , s. 57. ;MDP'nin üç kurucusu onaydan geçmedi, *Milliyet*, 07.06.1983, s. 11. , Turgut, a.g.e. , s. 142. ; 205,

²⁴⁷ Turgut, a.g.e. s. 292. ; 327- 328. ; 397-398. ; 419-420.

²⁴⁸ Tanör, a.g.e. , s. 59.

²⁴⁹ Üç Partiye Eşit Veto, *Milliyet*, 22.09.1983, s. 1.

Seçime katılacak partilerin milletvekili adaylarının veto edilmesinden sonra Milli Güvenlik Konsey'i 155 sayılı kararıyla veto edilen adayların yerine yenilerinin getirilebileceğini duyursa da partiler veto edilen adayların tamamına yeni aday bulamayarak eksik adaylarla seçime gitmişlerdir. MDP'nin 2, ANAP'ın 8, HP'inde 11 eksikliği vardır²⁵⁰.

Seçimlerden, Anavatan Partisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki 400 sandalyeden 211'ini kazanarak birinci parti olarak çıkmış ve tek başına iktidar olmuştur²⁵¹. ANAP'tan sonra HP 117 Milletvekili çıkararak ikinci ve MDP 71 Milletvekili çıkararak üçüncü olmuştur²⁵². Ancak seçimlerin gösterdiği en önemli sonuç emekli orgeneral Turgut Sunalp tarafından kurulan ve yönetimdeki askerlerin desteklediği MDP'nin seçimlerden üçüncü parti olarak çıkmasıdır. Halkın sivillerden yana bir irade ortaya koyması, yönetimde de sivilleşme yolunda daha hızlı ilerlenmesinin önünü açmıştır.

MDP başkanı emekli Orgeneral Turgut Sunalp seçim sonrası şöyle bir açıklama yapmıştı: "Ben bir hedef ortaya koyarak bu partiyi kurdum. Daha doğrusu taziykle kabul ettim. Ama sonra ihanete uğradım. İktidar için görev almıştım. Seçim öncesi görev yapan hükümetin faturası da partimize çıkarıldı"²⁵³. Turgut Sunalp ve MDP'li üyeler seçimden önce birinci parti olarak çıkmalarına kesin gözüyle baktıkları için seçim sonrası şaşkındılar. Önceden bakanlıkları dahi partililer tarafından paylaşıldığı MDP, ancak üçüncü parti olmuş ve 400 sandalyeden sadece 71'ini kazanabilmişti. MDP başkanı Sunalp seçimi kaybetmelerini ise şu gerekçelere bağlamıştı;

Doğru Yol Partisi, bütün oylarını ANAP'a taşımak için emir aldı. Beni, aristokrat olarak gösterdiler. Halk adamı değil, dediler. Partiye, Devlet Partisi, Muvazaa Partisi, dediler. Daha sonra da seçimin lokomotifini arkadaşlarımız veto edildi. Veto edilenler de kabahati bana yükleyip, aleyhte çalışmaya başladılar. Mukadder akıbet böylece geldi²⁵⁴.

Turan'a²⁵⁵ göre; seçimlerin galibi her ne kadar askerlerin istediği parti olmasa da sonuç olarak onların istediği gibi tek başına bir parti, hükümeti kuracak çoğunluğu elde etmiştir. Ayrıca ANAP ve Halk Parti'sinin seçim kampanyalarında sosyal ve ekonomik

²⁵⁰ Tanör, *a.g.e.*, s. 59.

²⁵¹ Anavatan Partisi 212 milletvekilliği kazanmasına rağmen Bingöl'de aday listesini eksik gösterdiği için 1 milletvekili eksik çıkarmıştır.

²⁵² 6 Kasım 1983 Seçim Sonuçları, *Resmi Gazete*, 14.11.1983

²⁵³ Turgut, *a.g.e.*, s. 106.

²⁵⁴ *a.g.e.*, s. 108

²⁵⁵ Turan, (1988), *a.g.e.*, s. 76. ; MDP'nin Düşmesi, *Cumhuriyet*, 09.11.1983, s.1.

endişelerini vurgulamalarına rağmen MDP'nin, kanun düzen ve devlet otoritesi üzerinde durması oy dağılımında etkili olmuştur

Seçimlerin yapılması ve yeni Meclis'in göreve başlaması ile birlikte, Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Kurulu Konseyi'nden oluşan Kurucu Meclis de ortadan kalkmıştır²⁵⁶. Ancak, 1982 Anayasası'na eklenen geçici 2. maddenin 3. fıkrasındaki;

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra, Milli Güvenlik Konseyi, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşür ve Milli Güvenlik konseyi üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyesi sıfatını alırlar. Milli Güvenlik Konseyi Üyesi olarak 18 Eylül 1980 tarihinde içtikleri and yürürlükte kalır. Cumhurbaşkanlığı konseyi üyeleri, Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin haiz buldukları özlük hakları ile dokunulmazlığına sahip olurlar. Altı yıllık süre sonunda Cumhurbaşkanlığı Konseyinin hukuki varlığı sona erer.²⁵⁷

Hükmü ile Milli Güvenlik Konseyi üyeleri, altı yıl daha hukuksal bir güvence sağlamışlardır.

Yine Geçici 2. maddenin, 4. fıkrasında sayılan görevleriyle, siyasal alanda etkili olamasalar da ülke yönetimi içindeki varlıklarını altı yıl korumuşlardır. Geçici 2. Maddenin 4. fıkrasında, Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin görevleri üç madde halinde gösterilmiştir. Bunlar:

- a) Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilerek Cumhurbaşkanlığına gönderilen, Anayasada yazılı temel hak ve hürriyetlere ve ödevlere, lâiklik ilkesine, Atatürk inkılâplarının, millî güvenliğin ve kamu düzeninin korunmasına, Türkiye Radyo Televizyon Kurumuna, Milletlerarası andlaşmalara, dış ülkelere silahlı kuvvet gönderilmesine ve yabancı kuvvetlerin Türkiye'ye kabulüne, olağanüstü yönetime, sıkıyönetim ve savaş haline dair kanunlar ile Cumhurbaşkanınca gerekli görülen diğer kanunları Cumhurbaşkanına tanınan onbeş günlük sürenin ilk on günü içinde incelemek;
- b) Cumhurbaşkanının istemi ve tespit edeceği süre içinde: Milletvekili genel seçimlerinin yenilenmesine, olağanüstü yönetim yetkisinin kullanılmasına ve alınacak tedbirlere, Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun yönetim ve gözetimine, gençliğin yetiştirilmesine ve Diyanet İşlerinin düzenlenmesine ilişkin konuları incelemek ve görüş bildirmek;
- c) Cumhurbaşkanının istemine göre, iç ve dış güvenlik ile gerekli görülen diğer konularda inceleme ve araştırma yapmak ve sonuçlarını Cumhurbaşkanına sunmak.²⁵⁸

Cumhurbaşkanlığı Konseyi, 01.07.1983 günü Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı sıfatıyla kendini Genelkurmay Başkanlığı'ndan emekli etmesiyle yerine seçilen Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya,

²⁵⁶ Öztürk, *a.g.e.*, s. 88.

²⁵⁷ 1982 Anayasası, *Resmi Gazete*, 09.10.1982

²⁵⁸ 1982 Anayasası, *Resmi Gazete*, 09.10.1982

Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan teşekkül edecektir²⁵⁹.

Sonuç olarak 6 Kasım 1983 Seçimleri'nin gerçekleştirilmiş olması Doğan'ında belirttiği üzere demokrasiye geçiş değil, demokrasiye geçiş için bir başlangıçtır²⁶⁰. Çünkü çoğulcu demokratik sistemlerde, siyasi partiler ve serbest seçimler vazgeçilmez öğelerdir. Bu nedenle siyasi partilerden yoksun bir siyasal sistem, demokratik olmaktan uzaktır. Türkiye'de gerçekleştirilen 6 Kasım 1983 seçimleri, ordunun yönetimden çekilmesi ve sivilleşme adına önemli bir gelişe olmasına karşın bütün siyasi partilerin katıldığı serbest bir seçim olmamasından dolayı demokrasi adına sadece sembolik bir anlam taşımaktadır.

2.2. ASKERİ REJİM SONRASI SİVİL HÜKÜMETLER VE TURGUT ÖZAL

Pek çok siyasi partinin yasaklarından dolayı katılmadığı 6 Kasım 1983 seçimlerini, Turgut Özal liderliğindeki ANAP kazanmıştır. ANAP lideri Turgut Özal ise 1980 askeri darbesinden sonra yeniden iktidara gelen ilk sivil başbakan olmuştur. Askeri darbeden sonra gelen ilk sivil hükümet bir geçiş dönemi oluşturması bakımından önemlidir. Dolayısıyla Turgut Özal'ın askeri yönetimden, sivil yönetime olan geçişi sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmek için atacağı adımlar önemlidir.

Turgut Özal, 12 Eylül askeri rejiminin başbakan yardımcısıdır. Darbe döneminde Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olan Özal, 24 Ocak kararlarının da mimarıdır. Özal, Türkiye ekonomisinin istikrara kavuşturulabilmesi için ekonomik alanda devlet müdahalelerinin ve korumacılığının kaldırılması ve bunun yerine piyasa ekonomisi, özelleştirme ve serbest rekabetin getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu düşüncelerini de darbe döneminde hayata geçirme şansı bulmuştur²⁶¹.

Turgut Özal'ın ilk siyasi deneyimi, 1977 Seçimleri'nde Milli Selamet Partisi'nden milletvekili adaylığıdır²⁶². Mumcu, Özal'ın 1977 seçimlerinde seçilememesini Özal adına büyük bir şans olarak görür. Mumcu'ya göre; Özal o dönem seçilseydi 12 Eylül Döneminde yargılanan ve yasaklı bir siyasi olacaktır. Ancak Özal

²⁵⁹ Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Genelkurmay Başkanı Evren'in Emekliliğini İmzaladı, *Cumhuriyet*, 01.07.1983, s. 1

²⁶⁰ Yalçın Doğan, 6 Kasım Seçimleri'nin Farkı, *Cumhuriyet*, 01.11.1983, s. 9.

²⁶¹ Betül Duman, (2005), *1980 Sonrası Yeni Sağın Hegemonya Mücadelesi: Özal Liderliğinde Anavatan Partisi*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 141.

²⁶² Turgut, *a.g.e.*, s. 119.

seçilememiş ve 12 Eylül Dönemi sonrasında Başbakan olmuştur²⁶³. Özal'ın Milli Selamet Partisi'nde Milletvekili adayı olmasından sonra ki siyasi parti deneyimi ise ANAP'tır.

14 Temmuz 1982 günü Başbakan Yardımcılığı görevinden istifa eden Özal, 20 Mayıs 1983 tarihinde Anavatan Partisi'ni kurmuştur. Turgut Özal'ın Başbakan Yardımcılığı görevinden istifa etmesi ile ANAP'ı kurması arasında kalan yaklaşık 10 aylık zaman zarfında gerek yurt içi, gerek yurt dışı pek çok teması olmuştur. Özal'ın ilk yurt dışı gezisi Suudi Arabistan'a olmuş ve Özal burada; İslam Konferansı Sekreteryası, Dünya İslam Birliği ve İslam Kalkınma Bankası yetkilileri ile temaslarda bulunmuştur²⁶⁴.

Özal'ın dikkat çekici ikinci yurt dışı gezisi ise ABD'yedir. Daha sonra çok tartışma yaratan bu gezide Özal, Dünya Bankası, IMF yetkilileri, çeşitli iş adamları ve devlet yetkilileri ile görüşmeler yaparak, kuracağı partiye son şekli vermiştir²⁶⁵. Ancak Özal'ın kuracağı parti için izin alması gereken en önemli kişi Kenan Evren'dir. Özal Türkiye'ye döndüğünde Evren'le görüşmüş, Evren'den Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi kökenli kesimleri uzak tutmak şartı ile parti kurma iznini alabilmiştir²⁶⁶.

Turgut'a²⁶⁷ göre: Özal, Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto edilmekten de son anda Kenan Evren sayesinde kurtulmuştur. Konsey, ANAP'lı kurucuları veto ederken Turgut Özal'ı da veto etmek istemiş, ancak Kenan Evren kendi Başbakan Yardımcısını veto ettirmek istemeyerek Özal'ın adını listeden çıkartmıştır.

Turgut Özal ve ANAP'ın 6 Kasım 1983 Seçimleri'ndeki başarısı, çok yönlü geniş bir inceleme konusudur. Ancak kısaca belirtmek gerekirse, askeri darbe ile elde edilen istikrar ve bunun sonucunda oluşan ekonomik ve sosyal beklentiler, TSK güdümlü rakiplerin karşısında Özal'ın sivillğe vurgusu, sağ ve solu birleştiren bütünlükçü politika anlayışı, gelenekçiliği ve modernliği birleştiren aile yapısı, dini

²⁶³ Uğur Mumcu, Güven Bunalımı, *Cumhuriyet*, 08.11.1983, s. 11.

²⁶⁴ Turgut, *a.g.e.*, s. 121.

²⁶⁵ *a.g.e.*, s. 134.

²⁶⁶ Mehmet Barlas, (2000), *Turgut Özal'ın Anıları*, Birey Yayıncılık, İstanbul: s. 37.

²⁶⁷ Turgut, *a.g.e.*, s. 142.

motifleri ve dört uzlaşmaz tutumu birleştirmesi ANAP'ın yükselişine zemin hazırlamıştır²⁶⁸. Selçuk'a²⁶⁹ göre:

ANAP Genel Başkanı Turgut Özal 6 Kasım'da bütün yolların kesiştiği noktada bulunuyordu. 12 Eylül'den önceki son iktidarın adamıydı Özal; 12 Eylül'den sonra kurulan hükümette de görev almıştı. 1982 yazında 'Bankerler Skandalı' ile görevinden ayrılmak zorunda kalarak muhalefete başlamıştı. Bu üçlü görüntüsünün yanı sıra İslam sermayesine, IMF yöneticilerine, Amerikan çevrelere güven duyguları vererek, şirin gözüken Özal, Türkiye'de büyük sermaye ile içli dışlıydı; dinsel akımın temsilcisi sayılan bir eski partiyle alış veriş vardı. MDP'nin, yönetimin Partisi olduğunu sürekli biçimde yinelemesi Özal'ın 'reaksiyon' oylarını toplaması için yararlıydı. Televizyon konuşmalarında devlete karşı yurttaş savunan propaganda biçimini ANAP lideri ustalıklı yürüttü. Hangi açıdan bakarsanız bakın, Turgut Özal'ın kavşak noktasını tuttuğu görülüyordu.

2.2.1. I.Özal Hükümeti ve Sivil-Asker İlişkileri

Turgut Özal liderliğinde, 20 Mayıs 1983 günü kurulan ANAP, kendisini 1983 Parti Programı'nda; milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir parti olarak tanıtmaktadır²⁷⁰. Aynı Programın giriş bölümünde ise Özal, 1980 darbesine bakışını şu şekilde anlatır:

Milli birliğin muhafazası ve idamesi için milletçe büyük bir dikkat ve gayret sarfetmemizin zarureti, bilhassa yakın tarihimizde cereyan eden üzücü olaylar sebebiyle daha iyi anlaşılmalıdır. Aziz vatanımız, dış mihrakların, siyasi ve ideolojik ihtirasların sebep olduğu bölücülük, terör ve anarşi sonucu büyük bir tehlikeye sürüklenmiş, son çare olarak, Silahlı Kuvvetlerimiz 12 Eylül 1980 tarihinde yaptığı müdahale ile bu tehlikeli gidişe son vermiştir.

Bu müdahalenin hemen akabinde Silahlı Kuvvetlerimizin millete verdiği asker sözünün birere birer yerine getirildiğini görmenin verdiği güvenle, demokrasiye geçişin son safhasının da başarı ile tamamlanacağına inanıyoruz²⁷¹.

Görüldüğü üzere, Özal'ın parti programında askeri vesayetın ağırlığının devam ettiğinin göstergesi olarak TSK bir kurtarıcı olarak görülürken, diğer taraftan da askerin demokrasiye geçiş için verdiği söz "asker sözü" olarak değerlendirilip, askerlerin sözlerini yerine getirmesi gerektiği ince bir üslupla hatırlatılmaktadır.

ANAP seçimi kazandıktan sonra Turgut Özal, 7 Aralık 1983 günü Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Hazırlanan hükümet listesinin kabul edilmesinden sonrada 13 Aralık 1983 günü 45. Hükümet Turgut Özal Başbakanlığında kurulmuştur²⁷². Özal, Hükümeti tek başına

²⁶⁸ Duman, *a.g.e.*, s. 168.

²⁶⁹ İlhan Selçuk, 6 Kasım Seçimlerinin Düşündürdükleri, *Cumhuriyet*, 10.11.1983, s. 2.

²⁷⁰ Turgut Özal, Anavatan Partisi Programı (1983), Uğur Güzel, (2008), *Özalcılık*, 1. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul: s. 655

²⁷¹ Güzel, *a.g.e.*, s. 656.

²⁷² Turgut Özal, (19.12.1983), I. Özal Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP45.htm>, (12.09.2009)

kurmuş olmasına karşın askerlerin siyasilerin üzerindeki ağırlıkları henüz azalmamıştır. Özal'ın Hükümet Programındaki sözleri, ANAP Parti Programında ki sözlerinden çok farklı değildir. Hükümet Programında Özal Milli Güvenlik Konseyi'ne bakışını şöyle dile getirmiştir:

12 Eylül 1980 öncesi dönemde, Türk Devletinin otoritesi zedelenmiş ve varlığı ciddi tehlikelere maruz kalmıştır. Anarşi, terör ve bölücülük hareketleri, memleketi bir iç savaşın eşiğine getirmiştir. Milli birlik ve bütünlüğümüzü sağlamak üzere geçici olarak devlet yönetimini üstlenen Milli Güvenlik Konseyi, kısa zamanda huzur, güven ve asayişin temin etmiş, gösterdiği iyi niyetli ve başarılı çalışmalarla milletimizi ve Devletimizi tehlikelerden kurtarmıştır. 7 Kasım 1982 tarihinde milletin büyük bir çoğunlukla kabul ettiği yeni Anayasa ile, 6 Kasım seçimlerine kadar uzanan demokrasi yolunun açılması da, yine bu iyi niyetli çalışmaların bir neticesidir²⁷³.

Özal, askeri rejimden sonra 45. Hükümeti kurarak TBMM Başkanlık Divanı'nın oluşturulmasıyla, Milli Güvenlik Konseyi'nin hukuki yapısı son bulduğundan Milli Güvenlik Konseyi üyeleri de Cumhurbaşkanlığı Konsey'i üyeleri olmuştur. Milli Güvenlik Konseyi üyelerinden boşalan Genelkurmay Başkanlığı, Hava, Kara, Deniz Komutanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı yerine de yeni komutanlar getirilmiştir. Bu doğrultuda: Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nurettin Ersin yerini Orgeneral Necdet Üruğ'a, Hava Kuvvetleri Komutan'ı Orgeneral Tahsin Şahinkaya yerini Orgeneral Halil Sözer'e, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer yerini Oramiral Zahit Atakan'a, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun yerini Orgeneral Mehmet Buyruk'a devretmiştir.

Turgut Özal'ın Birinci Dönem Hükümeti'nde askerlerin kurumsal ve sayıca üstünlüğü vardır. Sivil hükümet karşısında 12 Eylül Dönemi'nin mimarı Kenan Evren güçlendirilmiş yetkilerle Cumhurbaşkanlığı makamında oturmaktadır, asker hakimiyetinde Cumhurbaşkanlığı Konseyi vardır ve yine askeri üyelerin ağırlıklı olduğu –Kenan Evren'de asker olduğu için- MGK vardır. Zaten Özal, birçok siyasi partinin yasakları nedeniyle dar kapsamlı bir sivil muhalefetle mücadele etmektedir. Bu da Özal'ın lehine sayılabilecek bir unsurdur. Tanör'e²⁷⁴ göre;

Yeni iktidar ve özellikle lideri yeni dönemde askeri güçle olan ilişkilerinde dikkatli adımlarla yola çıktı. Özal'ın seçim ertesinde Evren'e gösterdiği sıcaklık dikkat çekiciydi. Özellikle Milli Güvenlikle ilgili alanda askeri otorite söz sahipliğini sürdürdü. Bunun başlıca üç kanalı ve göstergesi olmuştur. Birincisi, askeri bir rejimden sivil bir rejime geçiş sürecinin yaşanmakta oluşudur. İkincisi, Milli Güvenlik Kurulu'nun da başkanı olan Cumhurbaşkanı Evren'in bu alanda hükümete oranla daha aktif olmaya devam etmesidir.

²⁷³ Turgut Özal, (19.12.1983), I. Özal Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP45.htm>, (12.09.2009)

²⁷⁴ Tanör, *a.g.e.*, s. 64.

Üçüncü faktör, sıkıyönetim uygulamasının giderek daraltılmasına karşın 1987'ye kadar sürmüş olmasıdır.

Özal'ın ilk dönem iktidarı, askerlerin hakim olduğu kurumların kuşatmasıyla birlikte bir geçiş dönemidir. Demokrasiden yoksun bir ortamda gerçekleştirilen 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri'ni üç partinin daha seçime katılmasıyla gerçekleştirilen 27 Mart 1984 Yerel Seçimleri izleyecektir. 27 Mart Seçimleri'ne, 6 Kasım Seçimleri'nden farklı olarak üç partinin daha katılması, demokrasi adına bir gelişme olmakla beraber, sivil asker ilişkileri açısından sivilleşmeye doğru atılan yeni bir adımdır.

27 Mart Yerel Seçimleri'nden önce dikkat çekici olan nokta ise Özal'ın bu seçimleri yine diğer partilerin katılmadığı bir ortamda gerçekleştirmek istemesidir. Bilindiği üzere, 12 Eylül döneminde siyasi partilerin tamamı yasaklanmıştır ve Milli Güvenlik Konseyi vetolarla tekrar kurulmalarının önüne geçmiştir. Partiler seçimin yapılmasının ardından tekrar toparlanma dönemine geçtiyse de henüz birçoğu yasaklardan dolayı teşkilatlanmalarını tamamlayamamıştır. Çünkü siyasi partinin kurulabilmesi için illerin en az yarısında örgütlenmiş olmaları, büyük kongrelerini yapmış yada TBMM'de grup sahibi olmaları gerekmektedir.

Özal da bu durumu kendi lehine çevirerek yerel seçimleri hemen gerçekleştirmek istemiştir. Bu durumda yerel seçimlere 6 Kasım Seçimleri'nden farklı olarak SODEP, DYP ve RP katılabilecektir. Geray'a²⁷⁵ göre; Özal'ın seçimleri erken yapmak istemesinin diğer bir nedeni de fazla yıpranmamış olmasıdır. Çünkü Özal göreve geleli çok zaman olmamış ve henüz fazla yıpranmamıştır. 27 Mart Seçimleri'ne altı parti katılmasına askerlerin de destek verdiği söylenebilir. Çünkü Oramiral Nejat Tümer 6 Kasım Seçimleri'ne katılmayan siyasi partilerin yerel seçimlere de katılmaması gerektiği yönündeki önerisini geri çekmiştir²⁷⁶.

27 Mart Seçimleri'nin gerek ANAP, gerek sivilleşme için önemi büyüktür. Özal da bu seçimleri, “ya en büyük oluruz ya da erken seçim gelir” şeklinde değerlendirmiştir²⁷⁷. Seçim sonuçları ANAP'ın üstünlüğü ile sonuçlansa da parlamentoya giremeyen partiler, oyların % 40'ını almıştır. Bu sayede Mumcu'nun deyimiyle “parlamento içinde ki muhalefet parlamento dışına kaymıştır²⁷⁸”.

²⁷⁵ Cevat Geray, Yerel Seçimlerin Genel Görünümü, *Cumhuriyet*, s. 2.

²⁷⁶ Tümer öneriyi geri çekti, *Cumhuriyet*, 11.11.1983, s. 1.

²⁷⁷ Tümer öneriyi geri çekti, *Cumhuriyet*, 23.03.1984, s. 1.

²⁷⁸ Uğur Mumcu, Tek Kanatlı Kuş... , *Cumhuriyet*, 27.04.1984, s. 11.

I. Özal Hükümeti genel olarak bir geçiş dönemini yansıtmaktadır. 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştiren komutanlar Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi makamında, TSK içinde onların yerine gelen komutanlar ise MGK'dadır. Bu yüzden de MGK'nın askeri üyelerinin Cumhurbaşkanına tam bir sadakati vardır. Bu dönemin sivil asker ilişkileri MGK ile hükümet arasında değil de Cumhurbaşkanlığı ile hükümet arasında çizilmektedir. Yinede MGK, kamusal alanın çeşitli kesimleri üzerindeki etkisini sürdürmüş TV yayınlarının uzatılmasına varıncaya kadar pek çok karar almış ve hükümet de MGK'nın aldığı bütün kararları uygulamıştır²⁷⁹. Yine sıkıyönetimlerin kaldırılması, süresinin uzatılması veya Olağan Üstü Hal'e dönüştürülmesinde başlıca karar veren organ MGK olmuştur. 19.03.1984'te 13 ilde sıkıyönetim kaldırılmış, 8 ilde OHAL'e geçilmiştir. Bu kararı, kanunen Bakanlar Kurulu olsa da MGK'nın karar vermesiyle gerçekleşmiştir²⁸⁰.

I. Özal Hükümetinin son yılında sivil asker ilişkileri bakımından günümüzde dahi gerçekleştirilemeyen bir olay olmuştur. Özal, Genelkurmay Başkanlığı devir teslimine müdahale ederek bu konuda bir ilki gerçekleştirmiştir. Normal şartlarda Genelkurmay Başkanlığı seçimi TSK'nin kendi iç mekanizmaları tarafından gerçekleştirilir, hükümetler bu sürece müdahale etmezler. Ancak bu konuda askerlerin söyledikleri gibi sıkı bir gelenek takip edilemez çünkü bazen Genelkurmay Başkanları erken emekli olarak yerlerini önceden anlaştıkları bir komutana devrederler.

Dönemin Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ'da bu yolla görev süresi bitmeden emekli olma yolunu seçerek, Genelkurmay Başkanlığı makamını Necdet Öztoran'a devretmek istemiştir. Necdet Üruğ, "2 Temmuz'da Genelkurmay Başkanlığı görevini Kara Kuvvetleri Komutanı Necdet Öztoran'a devredeceğim, ben bu hazırlık içindeyim" şeklinde konu ile ilgili basına demeç vermiştir²⁸¹. Özal ise yine basın yoluyla ilginç bir açıklama ile Öztoran'u istemediklerini, bu konuda takdir yetkisinin Bakanlar Kurulu'nda olduğunu ve Bakanlar Kurulu'nun da Öztoran'u takdir etmediğini açıklamıştır. Bu konuda Evren'le de görüşüğünü belirten Özal konunun hükümet takdirinde olduğunu söylemiştir²⁸². Özal'ın bu açıklaması Kenan Evren'den destek

²⁷⁹ Tanör, *a.g.e.*, s. 64.

²⁸⁰ Sıkıyönetim Kalkıyor, *Cumhuriyet*, 19.03.1984, s. 1.

²⁸¹ Orhan Tokatlı, *Ben Emekliyim Görev Öztoran'un*, *Milliyet*, 29.06.1987, s. 14.

²⁸² Özal Öztoran'u istemiyor, *Milliyet*, 30.06.1987, s. 7.

aldığını gösterir niteliktedir. Evren'den destek olarak dahi olsa Özal, Cumhuriyet tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir. Duman'a göre;

Bu olay, iktidarda olan ve iktidara odaklı bir partinin asker geleneğinin güçlü olduğu ve demokrasisi askeri darbelerle inkıta uğramış bir ülkede, mevcut iktidarla barışmak yerine iktidarı kendi lehine değiştirmek, sivil otoritenin gücünü tahkim etmesi bakımından önem taşımaktadır²⁸³.

Bu olayı Özal'ın yakın çalışma arkadaşı Hasan Celal Güzel "sivil bir darbe" olarak tanımlayacaktır. Olaydan yıllar sonra Güzel verdiği bir röportajda olayı şu şekilde anlatır;

Şüphesiz sıkıntılı anlar da yaşanır bu dönemde. Bunlardan biri de tarihe 'Necdetler Operasyonu' olarak geçen olaydır. 30 Ağustos 1987'de görev süresi dolacak olan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necdet Üruğ ile Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Necdet Öztoran anlaşmışlardır. Normal şartlarda Üruğ ve Öztoran aynı anda emekli olmak zorunda kalacaklardır. Teamüllere göre Orgeneral Necip Torumtay bu göreve getirilecektir. Üruğ erken emeklilik talep edip bir an önce yerini Öztoran'a bırakmak ister. Haziranın ilk haftasında emekli olmak istediğini söyler. Kulislerde ise komutanların, komuta kademesini 2000 yılına kadar şekillendirdiği konuşulmaktadır. Hatta iş devir teslim davetiyesinin basılmasına kadar gitmiştir.

Bakanlar Kurulu kararı olmadan ve askerî şûraya götürülmeden yapılan bu girişim Özal'ın canını sıkır. Başbakanlık Müsteşarı Güzel'in de eline geçen davetiyede aynen şu ifadeler vardır: "Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necdet Üruğ'un görevini Orgeneral Necdet Öztoran'a devri münasebetiyle, 2 Temmuz 1987 günü saat 10.30'da Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılacak törene, eşinizle birlikte şeref vermenizi arz ederim." Askerler terfiyi iktidarın yetkisi olmaktan çıkarıp otomatiğe bağlamak istemektedir.

Güzel, davetiyeyi ivedilikle Özal'a ulaştırır. Turgut Bey vakit geçirmeden Köşk'e Evren Paşa'nın yanına gider. Ertesi gün de eski ve sözde müstakbel genelkurmay başkanlarının görevden alınış kararnamesini Kenan Evren'in önüne koyar. Teamüllere aykırı bu durumu bertaraf etmek için Evren'i de ikna eder. İki general de görevden alınır²⁸⁴.

Özal'ın ilk dönem hükümetinde sivilleşme adımları olarak; Milli İstihbarat Teşkilatı'nın başına Hiram Abas'ın getirilmesi, Başbakanlık makamının devlet protokolünde yedinci sıradan üçüncü sıraya aldırılması ve Genelkurmay Başkanlığı'na Necdet Öztoran yerine Necip Torumtay'ın getirilmesi gösterilmektedir²⁸⁵. "Açıktır ki bu uygulamalar, milletin temsilcilerinin ve sivillerin üstünlüğünü vurgulayan söylemin, popüler rızaya dönüşen reel zeminini kurarak, Özal'ın 'sivil' imajını güçlendirmiştir"²⁸⁶.

²⁸³ Duman, *a.g.e.*, s. 177.

²⁸⁴ Fatih Uğur, (16.04.2007), *Demirel'i Cumhurbaşkanı Yapalım!*, Aksiyon, Sayı: 645, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/detaylar.do?load=detay&link=18405>, (12.10.2009)

²⁸⁵ Duman, *a.g.e.*, ss. 176-177.

²⁸⁶ *a.g.e.*, s. 177.

2.2.2. II. Özal Hükümeti ve Özal'ın Cumhurbaşkanlığı

29 Kasım 1987 Genel Seçimleri'nin öncesinde Anayasa'nın geçici 4. maddesinin değiştirilmesi ile siyasi yasaklar kaldırılmıştır. Referanduma götürülerek gerçekleştirilen bu değişiklik % 50.16 evet almış ve Tanör'ün deyiimiyle, “(...) yasakların kaldırılmasının reddi gibi utanç verici bir sonuçtan da Türk demokrasisi kıl payı farkla kurtulmuştur”²⁸⁷.

Yasakların kaldırılmasından sonra; DYP'nin Genel Başkanı Süleyman Demirel, Demokratik Sol Parti'nin (DSP) Genel Başkanı Bülent Ecevit, Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş, RP'nin Genel Başkanı Necmettin Erbakan olmuştur. Erdal İnönü Genel Başkanlığında ki SODEP önce HP ile birleşmiş ardından da 3 Kasım 1985'te SODEP Olağan Üstü Kurultayı'nda fesih kararı almıştır. SODEP'lilerin büyük çoğunluğu ise yeni kurulan Sosyaldemokrat Halkçı Parti'ye (SHP) geçmişlerdir. Daha sonra Erdal İnönü de SHP'nin başına geçecektir²⁸⁸.

Siyasi yasakların kaldırıldığı bir atmosferde, daha sonra kapatılacak olsa dahi Türkiye Birleşik Komünist Parti'nin (TBKP) kurulması dikkat çekicidir. Çünkü 12 Eylül rejiminin karşı olduğu en etkin konulardan biri olan komünizm, hiç değilse bir parti tarafından temsil şansı bulmuştur. Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) birleşmesi ile doğan TBKP'nin yasal zeminde kurulma çalışmalarını başlatması, askeri izlerin silinmesinin bir göstergesi olarak önemlidir. Ancak Evren'in “Türkiye’de komünist parti kurulmalıdır” açıklamasına rağmen partinin yasal zeminde kurulması büyük zorluklarla olmuştur²⁸⁹. Örneğin TBKP'nin kurulması için Türkiye’ye gelen TKP Genel Sekreteri Haydar Kutlu ve TİP Genel Sekreteri Nihat Sargun hemen gözaltına alınarak, uzun süre sorgulanmışlardır. Uzun süren yargılama sürecinden sonra, TBKP İç işleri Bakanlığı'na kuruluş dilekçesini ancak 04.06.1990 tarihinde verebilmiştir²⁹⁰. Adında “komünizm” kelimesi geçen bir partinin kurulması, 12 Eylül rejiminin izlerinin silinmesinin bir göstergesi olarak önemlidir ve bu partinin kurulma aşamasına kadar geçen süre askeri izlerin silindiği dönem olarak değerlendirilebilir.

²⁸⁷ Tanör, *a.g.e.*, s. 73.

²⁸⁸ Turgut, *a.g.e.*, s. 320-321.

²⁸⁹ Evren Şaşırttı, *Milliyet*, 17.10.1988, s. 1.

²⁹⁰ TBKB'den resmi Başvuru, *Milliyet*, 04.06.1990, s. 15.

29 Kasım 1987 Seçimleri öncesi artık askeri rejim ve onun yasaklarından çok Özal'ın yasaklarının konuşulduğu ve “sivil dikta” söyleminin başladığı söylenebilir. Çünkü Özal'ın Genelkurmay Başkanlığı devir teslimine müdahalesi ile başlayan “sivil dikta” söylemi, yasakların kaldırıldığı referandumun hemen sonrasında seçim kanununda yapılan değişikliklerle güçlenmiştir. Özal, seçimler öncesinde üç önemli değişiklik yapmıştır. Bu değişikliklerden birincisi “kontenjan adaylığı”nın getirilmesi, ikincisi seçim çevrelerinin küçültülmesi, üçüncüsü de seçim çevresi barajının yükseltilmesidir. Yapılan bu değişiklikler küçük partilerin aleyhine olmakla beraber büyük partileri koruyucudur²⁹¹. Ayrıca yapılan değişikliklerin ardından hemen erken seçime gidilmesi, ANAP'ı koruyucu diğer bir adımdır. Bu nedenle de DYP, SHP ve DSP'den seçimlerin demokratik olmadığı şeklinde yorumlar gelmiş hatta seçimleri boykot kararları tartışılmıştır²⁹².

Bu tartışmalardan sonra yapılan seçimlere yedi parti katılmış ANAP % 36.29 oy alarak birinci parti olmuş, SHP % 24.76 ile ikinci ve DYP % 19.16 ile üçüncü parti olmuştur²⁹³. Seçime katılan yedi partiden sadece üçü % 10'luk seçim barajını aşabilmiştir dolayısıyla meclis bu dönemde üç partili olacaktır. Kenan Evren tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Turgut Özal, kısa sürede Türkiye'nin 46. Hükümeti'ni kurmuştur. 21.12.1987'de göreve başlayan II. Özal Hükümeti, 25.12.1987'de hükümet programını okumuş ve 30.12.1987'de de güvenoyu almıştır.

Özal, hükümet programında seçim sisteminde yapılan değişikliklerin ANAP'ın aldığı oylarda çok küçük bir artış meydana getirdiğini belirtmiştir²⁹⁴. Ancak Özal'ın asıl dikkat çekici sözleri şunlardır;

“Seçim sistemi hakkında son olarak şunu ifade etmek istiyorum. Bu seçim sistemi istikrarın muhafazasını ve güçlü hükümetlerin kurulmasını sağlamaya yöneliktir. Nihai hedef olarak Türkiye'yi iki partiye götürür. Bilinmesi ve unutulmaması gereken husus ise seçim sisteminin bütün partilere aynı şekilde uygulandığı ve herkese eşit haklar tanıdığıdır.”²⁹⁵.

Görüldüğü üzere Özal, iki partili bir sisteme geçmenin nihai amaç olduğunu vurgulamıştır. Bu da 12 Eylül'de, TSK'nin Meclis'te istediği görüntüdür. Ancak

²⁹¹ Tanör, *a.g.e.*, s. 74.

²⁹² Seçimi Boykot, *Milliyet*, 10.09.1987, s. 13.

²⁹³ 29 Kasım 1987 Genel Sonuçları, *Resmi Gazete*, 09.12.1987

²⁹⁴ Turgut Özal, (25.12.1987), II. Özal Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP46.htm>, (15.10.2009)

²⁹⁵ *A.e.*, (15.10.2009)

sorgulanması gereken unsur: Bu “hedef” Özal tarafından benimsenen bir görüş müdür yoksa TSK baskısı sonucunda dile getirilen bir söylem midir?

İki partili bir Meclis istemi, pek çok görüşün meclis çatısı altında temsilinin önüne geçtiği için demokrasiye zarar verdiği gibi Özal’ın en büyük hedefi olan serbest piyasa ekonomisinin devamı içinde zararlıdır. Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği’nin (TÜSİAD) 97 Raporunda: “Türkiye’de, serbest piyasa ekonomisinin uzun dönemli kalıcılığının, ancak, toplumsal uzlaşma için diyalog kanalları olan, mümkün olan en geniş katılımlı çoğulcu demokratik bir siyasal yapı içinde sağlanabileceği görüldü²⁹⁶” denilmiştir. Ekonomik alanda Özal’ın bunu öngörememesi gerçeklikten uzak olmakla beraber, 12 Eylül Darbesi’nden sonra geçen dört yılda Özal’ın TSK üzerinde sivil bir otorite sağladığı, en azından sivil asker ilişkilerinde dengeyi kurduğu ve bu yüzden de TSK’nin savunmadığı bir düşünceyi Özal’a söyletme gücünün azaldığı söylenebilir.

Sivil-asker ilişkileri açısından bakıldığında ise dönemin asıl muhatapları, 12 Eylül 1980 Darbesi’ni yapan ve bu darbe sonucu Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren ile sivil Başbakan Turgut Özal’dır. Bu noktada sorgulanması gereken de Kenan Evren’in, kişisel rolü olmalıdır. Çünkü Kenan Evren Cumhurbaşkanlığı makamı ile beraber pek çok olayda Özal’a destek vermiştir. Özal’ın, Genelkurmay Başkanlığı devir teslimine müdahalesi de yine Kenan Evren’in desteğiyle yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı makamı görüldüğü üzere sivil asker ilişkilerinde, bu dönemde kilit bir rol oynamaktadır. Ancak Cumhurbaşkanı’nın sahip olduğu güç sadece hukuki değil aynı zamanda Kenan Evren’in asker ve 12 Eylül’ün mimarı olmasından gelmektedir. Nitekim ileride görüleceği üzere sivil bir Cumhurbaşkanı, 28 Şubat Müdahalesi’nin önüne geçememiştir. Tüm bunlar Özal’ın kendi düşüncesini yansıttığını göstermektedir. Bunun önemi ise artık alınan kararların demokratikliği sorgulanırken, TSK müdahalelerinden değil hükümet tasarruflarından bahsedilecektir.

Özal, Hükümet Programını okumadan önce Meclis açılışına bakılırsa da, 29 Kasım Seçimleri’nden sonraki TBMM’nin, öncekinden çok daha farklı olacağı söylenebilir. Bunun işaretleri daha ilk günden gelmiştir. 14 Aralık 1987’de açılan TBMM’de Kenan Evren, bazı milletvekilleri tarafından protesto edilmiştir. Kenan

²⁹⁶ Bülent Tanör, (Ocak 1997), *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*, TÜSİAD 97 Raporu, Yayın No: T/97-207, <http://www.setav.org/ups/dosya/10334.pdf>, (25.10.2009)

Evren'in Meclis salonuna girişi sırasında DYP'li Milletvekilleri ayağa kalkmamış, SHP'li bazı Milletvekilleri ise Meclis salonuna gelmemiştir. Demirel ve İnönü ise Kenan Evren'i alkıřlamamıřtır²⁹⁷. Yapılan bu protestolar sivil asker ilişkilerinde, TSK'nin korkutucu ve baskıcı rolünün kalmadığının bir işaretidir.

II. Özal Hükümeti'nde bunların yanında sivil asker ilişkileri bakımından önemli bir gelişme olmamıştır. Bunun yanında Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı'ndan ziyade askeri kimliği ile ağırlığının hissedildiği birkaç olay yaşanmıştır. Bunlardan en dikkat çekicisi; Özal'ın kabine revizyonunda Kenan Evren'in engellemesi sonucu Mehmet Keçeciler'i atayamamasıdır²⁹⁸.

Sivil asker ilişkilerinde, dengenin siviller lehine kaydığını Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı süresinin dolması ile onun yerine bir askerinin değil, Turgut Özal'ın seçilmesi gösterecektir. Kenan Evren'in görev süresi dolmadan önce Cumhurbaşkanlığı seçimi tartışılmış, anayasa değişikliği ile Kenan Evren'in görev süresinin dahi uzatılması gündeme gelmiřtir²⁹⁹. Ancak Kenan Evren'in görev süresi dolmaya yakın Turgut Özal'ın adaylığı gündeme gelmiş ve Tanör'e göre, Özal'ın adaylığı sivil kökenli olması dolayısıyla daha da çekici gelmiřtir³⁰⁰.

Özal adaylığını resmi olarak ilan etmeden önce, ANAP'lılar arasında düzenlenen bir anket yaptırmıştır. Bu ankette üç tane soru sorulmuştur. Bunlar: (i) Cumhurbaşkanlığına aday olursam beni destekler misiniz? (ii) Parti içinden bir başkasının aday olmasını ister misiniz? (iii) Cumhurbaşkanı seçilirse, göstereceğim başbakanı kabul eder misiniz? Milliyet haberine göre; ANAP'lılar Özal'ın sorduğu ilk iki soruya evet derken, üçüncü soruya ise soru işareti koymuş veya adayınıza bağlı yazmıřlardır³⁰¹. 17.10.1989'da adaylığını açıklayan Özal, 3. Tur sonucunda 285 Milletvekili'nden 263'ünün oyu ile Türkiye'nin ikinci sivil Cumhurbaşkanı olarak seçilmiřtir³⁰². Özal ile yeniden başlayan Cumhurbaşkanı'nın sivilliliği, Özal'ın iddia

²⁹⁷ Meclis Olaylarla Açıldı, *Milliyet*, 15.12.1987, s. 1.

²⁹⁸ Kabine "yarım" operasyon, *Milliyet*, 27.06.1988, s. 9.

²⁹⁹ Evren'de beş değişiklik, *Milliyet*, 17.10.1988, s. 12.

³⁰⁰ Tanör, *a.g.e.*, s. 82.

³⁰¹ Özal'a 2 Evet, 1 Hayır, *Milliyet*, 11.10.1989, s. 1.

³⁰² Cumhurbaşkanlığı Seçimi, *Resmi Gazete*, 01.11.1989

ettiği gibi de hala sürmektedir³⁰³. Özal'dan günümüze kadar bütün Cumhurbaşkanları sivildir.

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı ve peşinden aktif rol oynamamış olsa da Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin görev süresinin dolması ile askerlerin kurumsal hakimiyetleri de son bulmuştur. Bundan sonra askerler MGK aracılığı ile siyasal alanda var olacaklardır. Dolayısıyla sivil asker ilişkilerinin tarafları da hükümet ile MGK olacaktır. Ancak Özal, özellikle Akbulut hükümetinde aktif bir rol oynayarak adeta Cumhurbaşkanlığı ile beraber Başbakanlığı da üstlenmiş gözükmektedir.

İnönü'nün “uzaktan kumandalı hükümet” olarak tanımladığı Akbulut Hükümeti, gerçekten de Özal'ın hem Cumhurbaşkanı, hem Başbakan hem de parti başkanı gibi hareket ettiği bir dönemdir³⁰⁴. Özal da, daha seçilmeden bunun işaretini vermiş ve Cumhurbaşkanlığı adaylığı için yaptırdığı ankette adeta Başbakanı da belirleyebilmek için destek istemiştir. Özal'ın Cumhurbaşkanlığı adaylığında kendi partisinden başka bir aday çıkması, yapılan ankette Başbakanı atamaya “evet” denilmemesi, ANAP içinde bir muhalefet olduğunu gösterse de Yıldırım Akbulut'un Özal tarafından Başbakan olarak atanmasının yarattığı etki ile Akbulut'a dolayısıyla Özal'a güven devam etmektedir.

Özal'ın ANAP'ın iç işlerine müdahalesi; Yıldırım Akbulut'u Başbakan olarak ataması, eşi Semra Özal'ı İstanbul ANAP İl Başkanlığına seçtirmesi ve ANAP Büyük Kongresi'nde Mesut Yılmaz'ı desteklemesi ile devam etti. “Özal, sürekli ve düzenli ekonomik brifingleriyle ekonomiye, Zonguldak grevi ve kömür ocaklarının geleceği konularındaki direktifleriyle sosyal hayata, Körfez bunalımındaki ‘telefon diplomasisiyle’ dış politikaya yön vermeye koyuldu³⁰⁵”. Ancak gelinen noktada Özal, muhalefetten aldığı tepkilerin yanında kendi partililerinden de tepki toplar bir konuma gelmiştir. Bu dönemde üç önemli istifa dikkat çekicidir. Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Milli Savunma Bakanı Safa Giray ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay istifa etmiştir. Konu açısından Necip Torumtay'ın istifası önemlidir. Dönemin basınında Torumtay'ın istifasını bazı yazarlar “askerden hükümete uyarı” olarak, bazıları da

³⁰³ Benim gibi başbakan bulunmaz, *Milliyet*, 02.11.1989, s. 11.

³⁰⁴ Meclis'te Özal tartışıldı, *Milliyet*, 14.11.1989, s. 11.

³⁰⁵ Tanör, *a.g.e.*, s. 86.

“demokrasinin işlediği” olarak yorumlamıştır. Ayrıca Torumtay’ın istifası ABD tarafından da dikkatle takip edilmiştir³⁰⁶.

Özal’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde TSK kışlasına çekilmiştir. Özal’ın TSK geleneklerine aykırı olarak göreve getirdiği Necip Torumtay ile ilişkilerinde de TSK’nın olağan dışı herhangi bir rolü olmamıştır. Ancak bu süreç, beklenmedik bir şekilde Necip Torumtay’ın istifası ile sonuçlanmıştır. Torumtay 03.12.1990 tarihinde istifa ederek “İnanmışım prensiplerle ve devlet anlayışımla hizmete devamı mümkün görmediğim için istifa ediyorum” demiştir³⁰⁷. Torumtay’ın istifası; eski Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Eski Genelkurmay İkinci Başkanı Haydar Sükan ve yine eski Hava Kuvvetleri Komutanı Halil Sözer’e göre “Körfez Krizi”nde Özal ile aralarında ki fikir uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır.

Dönemin siyasilere Süleyman Demirel, Erdal İnönü, Bülent Ecevit bir gerekçe belirtmeden genel olarak durum hükümet tarafından açıklanması gerektiğine işaret etmişlerdir. Yedinci Cumhurbaşkanı Kenan Evren herhangi bir yorumdan kaçınmıştır³⁰⁸. Özal ise “istifa demokratik bir şekilde gerçekleşmiştir ve normaldir” değerlendirmesini yapmıştır³⁰⁹. Özal daha sonra generallerin kendi temposuna ayak uyduramadığını ve frenleyici etki yaptıklarından şikayet etmiştir. Özal’a göre: “Karar almada nihai merci sivil otoritedir. Bunu da herkesin çok iyi bilmesi lazımdır. Sivil otoritenin üstünlüğünü herkes kabul etmelidir”³¹⁰.

Torumtay daha sonra vereceği bir röportajda istifa gerekçesi olarak; kendisini ilgilendiren olaylarda ona haber verilmediğini, normal hiyerarşik düzenin gözetilmediğini, yetkilerin dışına çıkılarak, kendi askeri görüşlerine ters düşen görüşler ortaya atıldığını belirtir³¹¹.

Torumtay’ın istifasının önemli nedenlerinden biri de, Özal’ın ülke yönetiminde yetkilerini de aşarak tek sözü söyleme isteğidir. Hükümetin dahi aradan çıkarılarak her konuda kararı kendisi vermek isteyen Özal özellikle Körfez Savaşı’nın aktif oyuncularından biri olmak istemiştir. Torumtay’ın ifadesi ile

³⁰⁶ Sedat Ergin, Torumtay’ın istifası, ABD yönetiminde şok yarattı, *Hürriyet*, 05.12.1990, s. 18.

³⁰⁷ Uyarı gibi istifa, (04.12.1989), *Milliyet*, s. 1.

³⁰⁸ Eski komutanların görüşü, *Milliyet*, 04.12.1990, s. 16.

³⁰⁹ Özal: İstifa Normal, *Milliyet*, 05.12.1990, s. 1.

³¹⁰ Otorite çatışması, *Milliyet*, 07.12.1990, s. 17.

³¹¹ Özal ve Akbulut’a sitem, *Milliyet*, 09.12.1993, s. 23.

“Sonuç olarak, Körfez krizinin başından itibaren dört ay süreyle, Irak’a karşı açık bir devlet politikası, ortaya konmamıştı. Kamuoyu, Cumhurbaşkanı tarafından sık sık söylenen ve bir kumar deyimi ile ifade edilen savaş sonrasına ait iyimser vaatlerini merakla izliyordu. Bu vaatlerle ve onun gerisinde hedefi ve ne olduğu açıkça bilinmeyen sınır ötesi niyetlerle, adeta gözü kapalı olarak bir savaşa girilmesi düşünülüyordu. Böyle bir ortamda Genelkurmay Başkanlığı, yasalara göre görev bakımından muhatap olduğu Başbakan yerine Cumhurbaşkanı’nın Irak’a karşı taarruzi niyet ve arzularına muhatap olmuş ve bu niyetlerin ve bu niyetlerin gerçekleşmesi yönünde esas sorumlu makam olan hükümetten bir emir hatta bir işaret almamıştır”³¹².

Ancak bu istifa sivil asker ilişkileri bakımından Doğru’nun ifade ettiği gibi; “Demek ki demokrasi işliyor...eskiden askerler istifa etmezler, istifa ettirirlerdi”³¹³ şeklinde mi algılanmalıdır yoksa Huntington’un belirttiği üzere asker kendi kanaatinin tam aksi yönünde dahi olsa alınan kararları uygulamak mecburiyetindedir³¹⁴ anlayışına ters düşmüş ve demokrasiden uzaklaşmış mıdır? Bu noktada Torumtay’ın da belirttiği üzere emirlerin asıl muhatap olan hükümetten gelmemesi önem taşır. Bu koşul göz önünde tutulduğunda Genelkurmay Başkanı’nın istifa ederek tepki vermesi, son derece demokratiktir ve Türkiye’de sivil asker ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Göreve gelmesiyle de, görevden ayrılmasıyla da olay yaratan Necip Torumtay, sivil asker ilişkilerinde Türkiye’ye ilkleri yaşatmış ve TSK’nin demokratikleşmesine olumlu katkılar yapmıştır. Torumtay’dan sonra Genelkurmay Başkanlığı’na Kara Kuvvetleri Komutanı Doğan Güreş gelmiştir.

Siyasal tabloya bakıldığında ise ANAP Genel Başkanlığına Akbulut’tan sonra Mesut Yılmaz seçilmiş ve Başbakanlık görevini devralmıştır, ANAP içinden bir grup da Bedrettin Dalan öncülüğünde Demokratik Merkez Partisi kurmuştur. Mesut Yılmaz ile birlikte ANAP üzerindeki Özal’ın etkisi kaybolacak ve yapılan 1991 Erken Seçimleri ile iktidarda el değiştirecektir. 1991 Erken Seçimleri’ne barajı aşmak için seçim öncesinde kurulan ittifaklar damgasını vurmuş ve bu ittifaklar sayesinde sol ve sağ uç kanatların temsilcileri de TBMM’ye girme şansı elde etmişlerdir. Demokrasi Partili (DEP) adaylar SHP listelerinden, MÇP ve Islahatçı Demokrasi Partililer (IDP) ise RP listelerinden seçime katılarak milletvekili seçilmişlerdir. 1991 Milletvekili Genel Seçimlerine; ANAP, DSP, DYP, RP, SHP ve Sosyalist Parti (SP) katılmıştır.

³¹² A.g.g. , s. 23

³¹³ Necati Doğru, Paşa istifa etti...Demokrasi işliyor, *Milliyet*, 04.12.1989, s. 5.

³¹⁴ Huntington, *a.g.e.* , s. 78

Seçimlerde DYP % 27.03 oy alarak birinci, ANAP 24.01 ile ikinci, SHP 20.75 ile üçüncü, RP % 16.88 ile dördüncü ve DSP % 10.75 oy oranı ile beşinci parti olarak TBMM'ye girmiştir.³¹⁵. Seçimlerin ardından, ittifaklar tekrar dağılmış MÇP, IDP ve DEP'li Milletvekilleri ayrılarak kendi partilerine geri dönmüşlerdir.

TBMM'nin açılmasıyla olaylar yaşanmış, DEP'li Milletvekillerinin Kürtçe yemin etmek istemesi uzun süre tartışılmıştır. Daha sonra DEP'lilerin dokunulmazlıkları kaldırılarak, tutuklanmışlardır.

DYP – SHP koalisyonu kurularak Demirel 49. Hükümet'i kurmuştur. VII. Demirel Hükümeti, 25.11.1991 tarihinde programını okumuş ve 30.11.1991'de güvenoyu almıştır. Demirel Hükümet Programı'nda Türkiye'nin en büyük problemini anayasa olarak göstermiş ve yeni bir anayasaya gereksinim duyulduğunu belirtmiştir³¹⁶. Ancak askerlerin hazırlattığı ve 12 Eylül rejiminin devamını sağlayan en önemli faktör olan Anayasa'da fazlaca bir değişiklik yapılamamıştır. 17 Nisan'da Turgut Özal'ın ani ölümü üzerine Demirel, Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve bu yüzden VII. Demirel Hükümet'i de son bulmuştur.

2.3. DEMİREL'İN CUMHURBAŞKANLIĞI VE 28 ŞUBAT'A GİDEN YOL

Demirel'in Özal'dan farklı bir yönetim sergileyeceği, DYP Genel Başkanlık Seçim sürecinde ilk işaretini vermiştir. Demirel, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra DYP ile organik bağlarını kopararak genel başkanlık sürecine müdahale etmemiştir. Bu da cumhurbaşkanlığının tarafsızlığına olan güveni pekiştirici bir rol oynamıştır. Özal'ın aktif cumhurbaşkanlığı anlayışı Demirel tarafından terk edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı, anayasadan aldığı güçlü yetkileri sürdürmesine karşın, asıl siyaset olması gerektiği gibi TBMM'ye taşınmıştır. Demirel'in de Cumhurbaşkanlığı'na vurgusu hiçbir şeye karışmamak değil, tarafsız olmak yönündedir³¹⁷.

2.3.1. Tansu Çiller Hükümetleri

Demirel'in ardından 13.06.1993'te yapılan DYP Büyük Kongresi'nde Tansu Çiller, DYP Genel Başkanı seçilmiştir. 14.06.1983'te Demirel tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Çiller, Türkiye'nin ilk kadın Başbakan'ı olmuştur. Demirel

³¹⁵ 1991 Milletvekili Genel Seçim sonuçları, *Resmi Gazete*, 17.11.1991

³¹⁶ Süleyman Demirel, (25.11.1991), VII. Demirel Hükümet Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm>, (25.10.2009)

³¹⁷ Cüneyt Arcayürek, (2001), *Etekli Demokrasi*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara: s. 18.

gibi SHP koalisyonuna devam eden I. Çiller Hükümeti, 30.06.1993'te programını okumuş ve 05.07.1993'te güvenoyu alarak Türkiye'nin 50. Hükümeti olmuştur.

I. Çiller Hükümeti döneminde dünya konjonktüründe Soğuk Savaş Dönemi sonlanmış ve yeni bir geçiş dönemi başlamıştır. Geçiş döneminin siyasi atmosferine ise etnik ve din temelli çatışmalar hakimdir. Türkiye de coğrafi, kültürel ve dini yapısıyla geçiş döneminin yarattığı olumsuzluklardan etkilenmiştir³¹⁸.

I. Çiller Hükümeti daha göreve başlamadan gazete manşetlerinde sürekli PKK'nın terör eylemleri verilmekte, ülke şiddetli bir terör sorunu yaşamaktadır. Daha sonra Sivas Pir Sultan Abdal Şenlikleri'nde Madımak Oteli'nin yakılması sonucu 35 kişi hayatını kaybetmiştir. Eylemi gerçekleştiren grubun “şeriat söylemleri”³¹⁹ ise din temelli bir çatışma ortamının habercisidir. Bu göstergeler, I. Çiller Hükümeti'nin göreve geldikten sonra karşılaşacağı sorunların iki temel eksenini çizmektedir. Bunların yanında ekonomideki kötü gidiş, hükümetin işini zorlaştıracak diğer bir konudur.

Çatışmaların sonlandırılması ve geçiş dönemi fırsatlarından faydalanmak için ise en başta güçlü bir siyasi otorite gerekmektedir. Ancak Çiller döneminde de Türkiye'de ki siyasi partilerin uzlaşmacı olmayan tavırları ve birbirleriyle çekişmeleri devam etmektedir.

1990'lı yılların siyasi atmosferinde de, siyasi partiler 1980 öncesi dönemde olduğu gibi kendi aralarındaki kısır çekişmeden kurtularak, demokrasi kültürünü arttırmayı başaramamışlardır. Şiddetli terör olayları hat safhada ve terörist eylemler her gün ölümlere neden olmaktadır. Ancak 90'lı yıllarda 80 öncesi dönem gibi bölünmüş küçük sayıda ve çok olan terör örgütleri yerine büyük ve bütünlükçü yapıda etnik milliyetçilikten güç alan bir PKK terör örgütü vardır. Dolayısıyla askeri müdahaleleri hazırlayan koşullardan olan terör ve siyasi partilerin kısır çekişmeleri 90'lı yıllarında da henüz çözülememiş sorunları arasındadır.

TÜSİAD'ın 97 Raporu'nda da, 90'lı yıllarının sorunları olarak etnik temelli çatışmalar ile laik-İslam çatışmaları gösterilmiştir. Rapora göre bu çatışmaları çözenin

³¹⁸ Larrabee, *a.g.e.*, s. 8.

³¹⁹ Kanlı İsyân, *Milliyet*, 03.07.1993, s. 1.

yolu ise; “Laiklikle İslam’ı, ulusal devlet ile farklı etnik kimlikleri demokrasi içinde barıştırmayı denemek” tir³²⁰.

Ancak barışçıl çözüm olarak düşünülen ve kendini Kürt Halkı’nın temsilcisi olarak gören DEP’in TBMM’ye girmesi, barışçıl çözümü getirmemiş ve DEP’li milletvekilleri tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir. DEP’li milletvekillerinin Meclis’e girmesinin ne kadar demokratik bir çözüm olduğu da farklı bir tartışma noktasıdır. Çünkü PKK terörünün silahlı eylemleri ile milliyetçiliğin iyice tırmandığı bir ortamda DEP’li Milletvekillerinin açıklama ve beyanatları etnik milliyetçiliği daha da körükleyerek gerilimi tırmandırmıştır. Hatta şehit cenazelerinde halk SHP’yi bile DEP’lileri Meclis’e soktuğu için protesto etmektedir³²¹.

Sivil asker ilişkileri bakımından ise Çiller, Genelkurmay Başkanı Güreş ile uyum içinde çalışmıştır. Hatta Güreş’in 67 yaşını doldurduğu için emekli edilmesi gerekirken, Genelkurmay Başkanlığı görev süresini doldurmadığı için görev süresi bir yıl uzatılmıştır³²². Bu olaya Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden kişiye özel kanun çıkarılamayacağını belirterek itiraz etmesine rağmen Çiller itirazları dinlememiş ve kararını uygulamıştır³²³.

Çiller, Birinci Dönemi’nde Genelkurmay Başkanı’nın da desteği ile Özal ile başlayan sivil otoritenin üstünlüğü anlayışını, MGK’ya karşı devam ettirmiştir. Ancak bu dönemde bürokrasi ciddi bir yozlaşma yaşamaktadır. Rüşvetin egemenliği devletin üst mercilerine kadar yükselmiş, çeteler devlet görevlileri ile organik bağlar kurarak toplumsal ve siyasal hayatı tehdit edebilecek noktaya gelmiştir³²⁴.

I. Çiller Hükümeti’nin uyumunu ilk bozan Erdal İnönü’nün SHP Genel Başkanlığı’ndan istifa ederek yerine Murat Karayalçın’ın gelmesi olmuştur. Ekonomik kriz, 5 Nisan Kararları, terör ve yolsuzluklarla yıpranan hükümet; SHP ile CHP’nin birleşmesi ve Deniz Baykal’ın Çiller ile anlaşamaması üzerine son bulmuştur³²⁵. Çiller istifa etmiştir ancak başka seçenek olmadığını görünce tekrar SHP ile II. Hükümetini kurmuş fakat bu hükümet 15.10.1995’te yapılan güven oylamasında, güvenoyu

³²⁰ Tanör, (Ocak 97), *a.g.e.*, <http://www.setav.org/ups/dosya/10334.pdf>, (25.10.2009)

³²¹ İnönü’nün Zor Anları, *Milliyet*, 07.07.1993, s. 1.

³²² Çiller’in hareketi, *Milliyet*, 28.07.1993, s. 1.

³²³ Arcayürek, (2001), *a.g.e.*, s. 247.

³²⁴ Çillerden Temiz Toplum paketi, *Milliyet*, 26.08.1993, s. 13.

³²⁵ Tanör, *a.g.e.*, ss. 166-168.

alamamıştır³²⁶. 20 gün süren II. Çiller Hükümeti'nin ardından tekrar SHP ile erken seçime gidilmek şartı ile Çiller, III. Hükümeti'ni kurmuştur. Türkiye'nin 52. Hükümeti olan III. Çiller hükümeti erken seçim kararı almış ve seçimden sonra uzlaşmanın geç sağlanması dolayısıyla 06.03.1996 tarihine kadar görevde kalmıştır.

2.3.2. Refah Partisi'nin Yükselmesi ve Askerlerin Buna Karşı Tepkileri

Türkiye'de İslamcılığın siyasal kökeninin “Yeni Osmanlılarla” başladığı söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma sürecinde de İslamcılık aktif politikalarından biri olmuştur. İslamcılık tek partili dönemden sonra kurulan, muhafazakar partilerin argümanları içinde yer alsa da; İslamcılığı doğrudan hedef olarak gösteren ilk siyasi parti İslam Demokrasi Partisi olmuştur. 27 Ağustos 1951'de kurulan parti kısa sürede kapanmasına rağmen, Milli Nizam Partisi (MNP), Milli Selamet Partisi ve Refah Partisi çizgisinin öncüsü olması bakımından önemlidir³²⁷.

Erbakan'ın ilk Genel Başkanlık deneyimi, Milli Nizam Partisi'nde görülür. Erbakan 8 Şubat 1970'de Süleyman Arif Emre'den sonra MNP'nin genel başkanlığına seçilmiştir. Ancak parti 1971 muhtırasından sonra kapatılmıştır³²⁸. MNP'nin kapatılma gerekçesi olarak “Laikliğe aykırı davranması ve okullarda din derslerinin mecburi olmasını istemesi...”³²⁹ olarak gösterilmiştir. MNP'nin kapatılması, askerlerin doğrudan İslami söylemlerle yola çıkan siyasi partilere müdahalesinin ilk örneğidir. MNP'yi kapatılma gerekçesi olarak gösterilen “okullarda din derslerinin mecburi olması isteği” de ilginçtir ki 1980 Darbesi'nin ardından kabul Milli Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmiştir.

MNP'nin kapatılmasının ardından, MSP kurulmuş ve 1973 seçimlerinde % 11,8 oy alarak 48 milletvekilliği ve 3 senatör çıkarmayı başarmıştır³³⁰. Mardin'e göre “(...) MSP'nin resmi doktrini şu üç başlık altında özetlenebilir: Dini bir dünya görüşü, Türkiye'nin daha hızlı sanayileşmesi yolunda hamle ve halkçı bir ekonomik bölüşüm ve

³²⁶ II. Çiller Hükümeti Güven Oylaması, (15.10.1995), <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o51.htm>, (29.10.2009)

³²⁷ Mustafa Haki Okutucu, (1996), *İstikamet Şeriat Refah Partisi*, 1. Baskı, Yeryüzü Yayınları, İstanbul: ss. 26-27.

³²⁸ *a.g.e.*, s. 33.

³²⁹ *a.g.e.*, s. 34.

³³⁰ *a.g.e.*, s. 35.

sosyal ahlak”³³¹. MSP’nin kapatılan MNP’nin devamı olduğu açıktı dolayısıyla MSP’de MNP gibi İslamcı bir partiydi ve TSK bu görüşe karşı sıcak bakmamaktaydı. Dolayısıyla 12 Mart müdahalesinin ardından MSP’nin kurulması için asker engelini aşması gerekmektedir. Çalmuk MSP’nin kurulması için asker engelini aşılma sürecini şöyle aktarır:

“Askerlerin 12 Mart muhtırasından sonra CHP’yi iktidara getirme istekleri, MSP’nin işine yaradı. Askerlerin, ‘İslamcı’ ve ‘ant-i semitik’ olarak tanıdıklarına Erbakan’a karşı tavırlarını yumuşatma görevi de yine bir askere veriliyordu. 12 Mart’ın mimarı Muhsin Batur, Erbakan’ı yanına alarak bazı hatırı sayılır askerlere misafir bile oldu. 12 Mart’ta kapatılan İslamcı partinin genel başkanı Erbakan’a bu girişimlerden sonra vize çıktı”³³².

MSP bu sayede seçimlerin ardından, CHP ile koalisyon kurarak ilk defa iktidara gelmiştir. Bu koalisyon ile beraber askerlerin isteğiyle kapatılan MNP’nin devamı olan MSP, Kıbrıs Barış Harekatı’nda aktif bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde askerle MSP arasında bir uyum vardır. MSP’ye karşı askerlerin olumsuz bir tavrı yoktur³³³. Kıbrıs Barış Harekatı’nın ardından ise CHP ile MSP arasındaki uyum büyük ölçüde harekattaki başarının kime ait olduğu noktasında düğümlendi ve Ecevit’in istifası ile ortaklık bozuldu. CHP-MSP koalisyonunun ardından Meclis’te istikrarlı bir hükümet kurulamayarak Milli Cephe ortaklığı başlatıldı. I. Milli Cephe’nin koalisyon ortaklarından birisi de yine MSP oldu. I. Milli Cephe Hükümetinin Başbakan’ı Demirel olmasına karşın Erbakan hükümet içinde fazlasıyla aktif rol oynamıştır. Erbakan’ın, “eski devri kapatıp yeni bir devir açtığını ilan etmesi” ise koalisyonun sonunu getirmiştir³³⁴.

1973 Seçimleri’nin ardından 1977 Genel Seçimleri’nde oy kaybına uğrayan MSP % 8,6 oy almıştır. Okutucu’ya göre bu düşüşün nedeni: (i) CHP ile koalisyon, (ii) Nur Cemaati’nin MSP’den desteğini çekmesidir³³⁵. 1977 seçimlerinden sonra CHP hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ancak güvenoyu alamamıştır. Bunun ardından yine Demirel tarafından II. Milli Cephe Hükümeti kurulmuştur ancak II. Milli Cephe Hükümeti’nin ömrü yaklaşık 6 ay sürmüştür. Hükümet bunalımının ardından 1980 Darbesi gelmiş ve diğer partilerle beraber MSP de kapatılmıştır.

³³¹ Şerif Mardin, (2005), *Türkiye’de Din ve Siyaset*, 11. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: s. 105.

³³² Fehmi Çalmuk, (2000), *Selamun Aleyküm Komutanım*, 1. Baskı, Kim Yayınları, İstanbul: ss. 29-30.

³³³ Çalmuk, *a.g.e.*, s. 32.

³³⁴ Okutucu, *a.g.e.*, s. 40.

³³⁵ *a.g.e.*, s. 40.

Darbenin ardından kapatılan MSP'nin yerine, Refah Partisi kurulmuştur. RP ilk defa 1991 Seçimleri'nde TBMM'ye girmeyi başarmış olsa da en büyük çıkışını 24 Aralık 1995 seçimlerinde yakalamış ve % 21 oyla birinci parti olmuştur. 1995 Seçimlerinde RP'nin ardından, ANAP % 20, DYP % 19, DSP % 15 ve CHP %11 oy almışlardır. 24 Aralık Genel Seçimleri'nde birinci olan RP'nin yükselişi; 1994 Yerel Seçimleri ile başlamıştır. RP bu seçimlerde % 19 oy almanın yanında Ankara ve İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanlıkları'nı kazanmıştır. RP, yerel seçimlerdeki başarısını genel seçimlerde de arttırarak birinci parti olmuştur. Ünsaldı³³⁶, RP'nin yükselişini şöyle açıklamaktadır;

Toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren liberal ekonomi karşısında bu boşluğu din doldurdu ve siyasetin aşınmasını dengeleyen bir toplumsal şemsiye görevi gördü. Toplumsal ve bölgesel eşitsizlikler, reel ücretlerin ve alım gücünün büyük oranda düşmesi, Kürt sorunundan kaynaklanan genel rahatsızlık, köyden kente göç, hızlı kentleşme, kentlerin gitgide daha yetersiz kalan altyapıları dini değerlere dönüşü hızlandırdı ve kitleleri varlıklarını dinsel imgelerle göstermeye itti. Siyasete yönelik bu derin güvensizlik bağlamında Refah Partisi (RP) – 12 Eylül 1980 darbesiyle kapatılan Milli Selamet Partisi'nin mirasçısı- siyasetin merkezine dinsel yerleştirdi ve dini, toplumsal düzenin haksızlıkları, eşitsizlikleri, çaresizlikleri karşısında bir güvenlik subabı olarak sundu. Müslüman kimlik toplumsal bir aidiyet ifadesi olarak, kişiyi farklılaştıran ona değer kazandıran bir imge halini aldı. Ahlaki değerlerin önemini vurgulayan RP daha eşitlikçi bir düzen istiyordu: Adil düzen. Partinin kadroları işsizliği, yoksulluğu, konut eksikliğini, enflasyonu ve yolsuzlukları hedef almıştı. Aynı şekilde yasal sınırlar içinde, üstü kapalı bir şekilde, cumhuriyetçi laikliğe de çatıyorlardı.

Erbakan'ın öngörülen –kayı duyulan- başarısı gerçekleşmiş, ancak DYP ve ANAP seçimlerden önce, RP ile koalisyon olmayacaklarını ifade ettikleri için medyada yeni hükümetin yine Çiller tarafından kurulacağı beklentisi vardır³³⁷. Bu beklenti biraz da temenni şeklindedir. Çalmuk'a göre dönemin basını RP'nin hükümete gelmemesi için kampanya başlatmıştır³³⁸. Demirel ise Arcayürek'e, seçimlerden önce ordunun RP'nin seçimi kazanmasından fevkalade rahatsız olduğunu ve RP'nin seçimi kazanamayacağı yasal bir düzenleme istediklerini belirtmiştir³³⁹. Böyle bir atmosferde RP seçimlerde birinci gelmeyi başarabilmiştir.

DYP, oy oranı olarak bakılınca üçüncü sırada olmasına karşın ANAP'tan üç milletvekili fazla çıkarmıştır. Erbakan'ın hükümet kuramaması durumunda hükümet kurma görevi verilirken hangi kriterin kullanılacağı da tartışma konusudur³⁴⁰. Nitekim

³³⁶ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 110.

³³⁷ Anayol'a doğru, *Milliyet*, 25.12.1995, s. 1.

³³⁸ Çalmuk, *a.g.e.*, s. 168.

³³⁹ Cüneyt Arcayürek, (2003), *28 Şubat'a İlk Adım*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara: s. 152.

³⁴⁰ Yavuz Donat, *Günlük, Milliyet*, 27.12.1995, s. 14.

Erbakan birinci parti olmasına karşın hükümet kuramamış ve 1995 seçimleri ardından uzlaşma çabaları: Karşılık restler ve yolsuzluk iddiaları ile bütün siyasi partileri yıpratmıştır. Hükümet bunalımı, 06.03.1996 tarihinde Mesut Yılmaz'ın DYP koalisyonu ile 53. Hükümet'i kurması ile son bulmuştur. Ancak siyasi partilerin çekişmeleri hükümetin kurulması ile de son bulmamış bu nedenle 53. Hükümet ancak 28.06.1996 tarihine kadar görev yapabilmıştır. Erbakan, hükümeti kuramamış ancak yaptığı muhalefet ile II. Yılmaz hükümetinin sonunu getirmiştir. Erbakan önce hükümetin güven oylamasını Anayasa Mahkemesine taşımış, bu itiraz kabul olmayınca Başbakan Mesut Yılmaz hakkında gensoru önergesi vermiştir. Yılmaz ise gensorunun görüşülmesini beklemeden istifa etmiştir³⁴¹. Yılmaz'ın istifası ile birlikte yeni hükümet Erbakan tarafından kurulacaktır.

2.3.3. 28 Şubat Müdahalesi

Siyasi partilerin mevcut sorunlar karşısında tepkisiz kalmaları, başka siyasi aktörleri suçlayarak çözüm üretmemeleri, hükümet krizleri ve terör sorunu askerlerin yaptıkları müdahalelere, gerekçe olarak gösterdiği nedenlerdendir. Mumcu'ya göre; "Asker-sivil herkese düşen görev, demokrasinin yeniden anarşiye ve terör ortamına sürüklenmesine engel olmaktır. Çünkü, terörün baş gösterdiği her ülkede bir 'iktidar boşluğu' doğar ve bu boşluk, er geç silahlı kuvvetlerce doldurulur. Bu işin yasa böyledir!"³⁴². Velidedeoğlu³⁴³ da Mumcu'yla aynı görüşte olup şöyle ekler:

"Nerede iktidar boşluğu olursa, orada kesinlikle bir müdahale olur"; bu, toplumsal bir yasadır. İktidar boşluğu, sadece çoğunluk partisinin azınlığı ve böylece "demokratik siyasi hayatı" çökertme girişimiyle oluşmaz; iktidar partisinin kendi buyruğu altındaki güçleri kontrol edememesiyle de doğar.

1995 seçimlerinden sonra da ülkede bir hükümet krizi ile birlikte terör sorunu vardır. Yani bahsedilen "toplumsal yasa"ya göre müdahalenin şartları oluşmuştur. Ancak 90'lı yılların askeri müdahalesinde bu yasa işlememiş; müdahale bambaşka bir gerekçe ile gelmiştir. İrtica ve laikliğin korunmaması! Akgül'e³⁴⁴ göre 28 Şubat müdahalesi:

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin iç tehdit sıralamasında PKK Terörü'nün önüne geçerek ilk sıraya oturan ve ülke gündemini tamamıyla işgal ederek etkili bir panik havası doğuran

³⁴¹ II. Yılmaz Hükümeti, (1996), <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o53.htm>, (12.11.2009)

³⁴² Uğur Mumcu, Ordu ve Siyaset, *Cumhuriyet*, 02.07.1983, s. 7.

³⁴³ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, (1989), *12 Eylül Karşı-devrim*, Evrim Yayınları, İstanbul: s. 212.

³⁴⁴ Ahmet Akgül, (2007), *Dünyanın Değişimi ve Erbakan Devrimi*, Milli Çözüm Yayınları, Konya: s. 333.

'irtica'; tetikleyici unsur olarak ülkenin post-modern bir darbe görmesine vesile olmuş ve Milli Görüş Tabanı'nı tuzla buz ederek aynı kumaştan daha 'farklı' bir elbisenin podyumlarına servis edilmesini sağlayacak süreci başlatmıştı.

28 Şubat'ın öncesine dönülürse, 1995 Seçimleri'nden birinci çıkan RP'ye karşı askerinin soğukluğu hissedilir bir düzeydedir. Erbakan ilk aşamada askerinin RP'yi istemediğini duymazlıktan gelse de MHP genel başkanı Alparslan Türkeş'in Erbakan'a "Necmettin Bey, askerler RP'nin hükümette yer almasını istemiyor. Zaman tanıyın. İstemediğimiz olaylara izin vermeyin!"³⁴⁵ Mesajı ile iddialar RP tarafından da göz ardı edilmeyecek boyuta gelmiştir. Görüldüğü üzere 1995 seçimlerinden sonra İsmail Hakkı Karadayı komutasındaki TSK, yeniden siyaset sahnesine çıkarak siyasetin aktif aktörü olarak rol oynamaktadır.

Genelkurmay Başkanlığı'na Doğan Güreş yerine İsmail Hakkı Karadayı'nın gelmesi, TSK'nin siyasete müdahale sürecinde Genelkurmay Başkanı'nın kişisel duruşunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Doğan Güreş'in Tansu Çiller'e bağlılığı basında sık sık mizahi eleştiri konusu yapılmıştır. Güreş hakkında "tak-şak paşa", Çiller'in fotoğrafını cebinde taşıdığı gibi söylemler çıkmıştır³⁴⁶. Güreş daha sonra da DYP'den milletvekili olmuştur. Güreş'in yerine gelen Karadayı döneminde ise TSK sık sık laik cumhuriyetin koruyucusu olduğu yönünde mesajlar vererek, siyasilere uyarılarda bulunmaktadır³⁴⁷. Bununla da yetinilmeyerek Karadayı döneminde 28 Şubat müdahalesi gerçekleştirilmiştir. 28 Şubat sürecinde Karadayı yerine Güreş'in olması durumunda müdahalenin yine de gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bilinmemekle beraber Genelkurmay Başkanlarının TSK'yi yönlendirme gücü açıkça anlaşılmaktadır.

RP, seçimlerden sonra kendine en yakın ANAP'ı görmüş ve koalisyon ortaklığı için en sıcak ANAP'a bakmıştır. Ancak ANAP TSK'nin RP'ye olan isteksizliğini koz olarak kullanarak, RP'den büyük tavizler almaya çalışmış daha sonra da TSK'nin uyarıları sonucu bu ortaklıktan vazgeçmiştir³⁴⁸. Ordu aynı uyarıyı Çiller'e de yaparak RP ile koalisyon kurmamasını istemiştir. Böylece RP'nin hükümet kurmak için bütün yolları tıkanmıştır³⁴⁹.

³⁴⁵ Çalmuk, *a.g.e.*, s. 171.

³⁴⁶ Umur Talu, Güreş'in İki Yüzü, *Milliyet*, 07.01.1996, s. 4.

³⁴⁷ Arcayürek, (2003), *a.g.e.*, ss. 250-251.

³⁴⁸ Çalmuk, *a.g.e.*, ss. 174-175.

³⁴⁹ Okutucu, *a.g.e.*, s. 101.

TSK görüldüğü üzere 1980 Darbesi'nden sonra tekrar siyasete girmiş ve 28 Şubat müdahalesi öncesi bir partinin hükümet kurmasına engel olarak ciddi bir müdahalede bulunmuştur. Ancak TSK'nin bu müdahalesi, RP'nin hükümeti kurmasına engel olamamıştır. ANAP tarafından Çiller hakkında verilen önergeye RP'nin karşı oy kullanması sonucu RP, DYP'yi koalisyon için ikna edebilmiştir³⁵⁰. Bu ikna öncesinde Erbakan da askerlerin tavrını önemseyerek hükümeti kurmak için Genelkurmay Başkanlığı'na danışma gereği duymuştur³⁵¹.

Erbakan'ın dini söylemleri ile iktidara gelmesi başta sivil-laik çevreleri, askeri grupları, iş adamlarını ve bir takım sendikaları kaygılandırmıştır. Bu kaygılar hükümet kurulduktan sonra da devam edecek hatta hükümetin son bulması yönünde çağrılara dönüşecektir³⁵². RP-DYP koalisyonuna, partilerinin kendi içlerinden muhalif olanlar da vardır. Koalisyonun kurulmasının ardından, DYP'den dört milletvekili istifa ederek, on tanesi de hükümete güvenoyu vermeyerek tepkileri göstermiştir³⁵³. RP'de de bazı gruplar, partinin programının rafa kaldırıldığını, ilkelerinin çiğnendiğini ileri sürerek partiyi eleştirmiştir³⁵⁴.

54. Hükümet kurulduğu günden beri TSK'nin sıkı markajı altında devam etmiş hükümet üyelerinin bütün açıklamalarını TSK takip etmiş ve fikir ayrılıkları bulunduğu takdirde karşı açıklamada bulunmuştur. Üstelik TSK açıklamaları sadece Genelkurmay Başkanlığı'ndan gelmemekte rütbeli komutanlar her fırsatta laikliğe vurgu yaparak, hükümetten rahatsızlıklarını dile getirmektedir. Örneğin Hava Kuvvetleri Komutanı Ahmet Çörekçi bir açılış töreninde “Aziz vatanın bir toprağına, ülkenin bölünmez bütünlüğüne, laik demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına uzanacak eller, karşısında Türk Milletini, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni bulacaktır”³⁵⁵ demiştir. Askerlerin basına verdiği açıklamaların dışında RP, MGK toplantılarında da sıkıştırılıyor, özellikle Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya irtica tehlikesinin gündeme alınması için baskı yapıyordu³⁵⁶.

³⁵⁰ Tanör, *a.g.e.*, s. 169.

³⁵¹ Hoca orduya elçi gönderdi, *Akşam*, 14.08.1996, s. 1.

³⁵² Heinz Kramer, (2001), *Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, Ali Çimen (Çev.), İstanbul: s. 47. ; Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 111.

³⁵³ Tanör, *a.g.e.*, s. 169.

³⁵⁴ Okutucu, *a.g.e.*, s. 107.

³⁵⁵ *Hürriyet*, 20.07.1996, s. 1.

³⁵⁶ Çalmuk, *a.g.e.*, ss. 214-215.

Diğer taraftan Erbakan'ın dünya görüşü dahilinde başörtüsü meselesini çözeceği, İslam ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştireceği gibi kimi söylemleri askerler tarafından laikliğe aykırı bulunsa da; “bilindiği gibi, Refah Partisi söz konusu taleplerini öteden beri dile getiriyordu ve iktidara geldiğinde bunları gerçekleştireceğini zaten vaat etmişti”³⁵⁷. Ancak Aczmenilerin sarık ve cübbeleriyle mahkeme salonuna girmelerine izin verilmesi, Sincan Belediyesi'nin düzenlediği Kudüs Gecesi'nde İran Büyükelçisi'nin Hamas ve Hizbullah Örgütü liderlerinin posterini altında ABD ve İsrail'i düşman ilan ederek şeriat çağrısı yapması, Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın “sürekli aydınlık için bir dakika karanlık eylemcilerini” “mum söndü oynuyorlar” olarak nitelenmesi, çirkin bir söylem olarak tepki çekicidir.

Hükümet ve özellikle RP ile TSK arasındaki krizi derinleştiren temel birtakım olaylar vardır: Bunlardan birincisi, Erbakan'ın İran gezisidir. Erbakan başbakan olduktan sonra ilk yurt dışı gezisini İran'a yapmak istemiş ve bu geziden, TSK'nin yanında, İran ile gerginlik yaşayan ABD de rahatsız olmuştur. İran gezisi, içerde de rahatsızlık yaratarak, diplomatik çevreler tarafından “gereksiz bir gezi” olarak değerlendirilmiştir³⁵⁸. Ayrıca Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı Sönmez Köksal, İran'ın PKK'ya verdiği desteği gösteren bir dosya sunmuş ve genelkurmay başkanlığı da İran ile stratejik ilişkiler kurulmaması gerektiği yönünde bir rapor vermiştir³⁵⁹. Ancak Erbakan yine de kararından vazgeçmeyerek İran gezisini gerçekleştirmiştir.

İkinci olay, Erbakan'ın Libya gezisidir. Libya, 1988'de iki ajanının Pan-Am 103 sefer sayılı yolcu uçağının İskoçya, Lockerbie üzerinde patlatılarak düşürülmesinden sorumlu tutulduğu için uluslararası kara listedeydi³⁶⁰. Libya'daki Türk Büyükelçisi Balkan, Libya gezisi için ortamın uygun olmadığını belirtiyordu ve Libya ile başbakanın gezisinden önce temaslarda bulunan İçişleri Bakanı Ağar, geziye karşı çıkıyor hatta gezi kararnamesini imzalamaktansa istifa edeceğini söylüyordu. Erbakan yine tüm uyarıları dinlemeyerek Libya'ya gitti. Ancak Libya gezisi, Libya lideri Muammer Kaddafi'nin Erbakan'a karşı tavır ve konuşmalarıyla tam bir krize dönüştü. Kaddafi, Erbakan'ı karşılamamış ve bir uçak göndererek Erbakan'ı istirahat ettiği

³⁵⁷ Mustafa Erdoğan, (1999), 28 Şubat Süreci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: s. 17.

³⁵⁸ Serpil Çevikcan, Zirvede İran rahatsızlığı, *Milliyet*, 06.08.1996, s. 15.

³⁵⁹ Murat Yetkin, 10. Yılında 28 Şubat (3), *Radikal*, 27.02.2007, s. 14.

³⁶⁰ A.g.g, s. 14.

Sirte'ye getirtmiştir ve yaptığı konuşmada Türkiye'ye hakaretler yağdırarak diplomatik bir skandala imza atmıştır³⁶¹.

Üçüncü olay, Susurluk kazasıdır. 3 Kasım 1996 tarihinde Balıkesir'in Susurluk İlçesi yakınlarında bir otomobille kamyon çarpıştı. Otomobilde İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, kırmızı bültenle aranan Abdullah Çatlı, DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Bucak ile Gonca Us isimli bir bayan vardı. Bu kaza Türk kamuoyunu en fazla meşgul eden kaza olmuştur. Çünkü kaza sonrası dönemin çarpık ilişkileri, “polis-mafya-siyaset” adıyla medya ve kamuoyunda büyük ses getirmiştir³⁶². Muhalefet, Çiller ve Erbakan'ı devletin kirli işlerini açıklamaya çağırmıştır³⁶³. Olaya hükümet sessiz kalmış ve Tayyar'ın belirttiği üzere “bu sürecin tek siyasi sonucu, Mehmet Ağar'ın İçişleri Bakanlığı'ndan istifası olmuştur”³⁶⁴. Asıl tepki ise: Karanlık ilişkilerin açığa çıkarılması için her akşam saat 9'da ışıkların bir dakikalığına kapatılarak “sürekli aydınlık için bir dakikalık karanlık” olarak lanse edilen eylem ile gelmiştir. Ancak bu eylem, Susurluk kazasından öte RP muhalefetine dönüşerek farklı bir hal almıştır³⁶⁵.

Bunların yanında 11 Ocak 1997'de Başbakanlıkta verilen iftar yemeğine sarık ve cüppelerle katılanlar, Taksim'e cami yapılacağı iddiası ve Sincan'da düzenlenen Kudüs Gecesi, askerlerle RP arasındaki iplerin gerilmesine neden olmuştur. Bu olaylardan en dikkat çekicisi ise Sincan Belediyesi tarafından düzenlenen Kudüs Gecesi'dir.

1 Şubat 1997 tarihinde Sincan Belediyesi Kudüs Gecesi adlı bir organizasyon düzenlemiş ve İran büyük elçisi de geceye davet edilmiştir. Kudüs Gecesi'ni çarpıcı kılan nokta ise kurulan çadırlara Hamas ve Hizbullah Örgüt liderlerinin fotoğraflarının asılması, sergilenen tiyatro gösterilerindeki dini motifler ve Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız'ın yaptığı konuşmadır. Yıldız'ın konuşması basında “Laiklere zorla şeriat enjekte edeceğiz” şeklinde verilmiştir. Ancak Yıldız'ın emniyet tutanaklarında ki sözleri

³⁶¹ A.g.g, s. 14.

³⁶² Büyük Çürüme, *Milliyet*, 05.11.1996, s. 1.

³⁶³ Yetkin, A.g.g, s. 14.

³⁶⁴ Tayyar, a.g.e. , s. 40.

³⁶⁵ Tuncay Opçin, (2004), *Şubat Uzar Binyıl Olur*, Selis Kitapları, İstanbul: s. 82.

“Oktay abi, işinize gelse de gelmese de yüzüstü yatıracağız, kollarınıza, bacaklarınıza basarak bu enjekteyi yapacağız” şeklindedir³⁶⁶.

Yaşananlar üzerine, Tayyar’a göre Genelkurmay Başkanı Karadayı’nın dahi haberi olmadan Genelkurmay II. Başkanı Çevik Bir, Kara Kuvvetleri Komutanı Hikmet Köksal, Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya’nın katıldığı bir toplantı sonrası tankların geçiş kararı alınmıştır. Bu karara göre tanklar, tatbikat alanına giderken Sincan’dan geçecektir³⁶⁷.

Bu geçiş sırasında tanklardan biri manevra sırasında da Sincan’da Kudüs Gecesi’nin yapıldığı çadırı manevra ile yıkacaktır. Ancak çadırı yıkmak için gelen tanklardan önce çadır kaldırılmıştır. Genel Kurmay İkinci Başkanı Çevik Bir’in “demokrasiye balans ayarı yaptık” şeklinde değerlendirdiği³⁶⁸ tankların geçişi; açık bir darbe işaretidir fakat Erbakan “Ne olmuş yani? Cumhuriyet Bayramları’nda 240 tank geçiyor” sözleriyle olayı görmezden gelmiştir³⁶⁹. Ancak diğer taraftan da Sincan Belediye Başkanını partiden ihraç etmiştir³⁷⁰. Tankların geçişi, DYP’lilerce RP kadar soğukkanlı karşılanamamış; en başından beri RP ile koalisyon kurmak istemeyen kesimlerin seslerini iyice yükseltmelerine sebep olmuştur. Çiller de hükümetten ayrılmak istemekte ancak hükümeti bozmasına Erbakan’ın Yüce Divan kartını elinde tutması engel olmaktadır³⁷¹.

Bayramoğlu’na göre, “Askeri vesayet ne denli vahim bir gelişmeysen, askeri vesayetten beslenmek ona karşı çıkabilecek bir konumdayken iktidar ve iktidar nimetleri adına bunu benimsemek, hatta meşrulaştırmak da o denli vahimdir”³⁷². Erbakan’ın tankların geçişine rağmen hükümeti devam ettirmek istemesinin tutarlı bir tarafı yoktur. Çünkü Sincan’dan geçen tanklar, askerinin artık sivil denetimden çıkarak, sivilleri üstü kapalı da olsa darbe ile tehdit ettiğini gösterir. Çandar’ın deyişi ile “öyle

³⁶⁶ Hulki Cevizoğlu, (1998), *28 Şubat Bir Hükümet Nasıl Devrildi*, 1. Baskı, Beyaz Yayınları, İstanbul: ss. 36-38.

³⁶⁷ Tayyar, *a.g.e.*, s. 51.

³⁶⁸ Özcan Ercan, Demokrasiye balans yaptık, *Milliyet*, 21.02.1997, s. 14.

³⁶⁹ Sincan’dan ordu geçti, *Milliyet*, 05.02.1997, s. 16.

³⁷⁰ Cevizoğlu, (1998), *a.g.e.*, ss. 72-73.

³⁷¹ Çalmuk, *a.g.e.*, s. 267.

³⁷² Ali Bayramoğlu, (2001), *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*, 1. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul: s. 167.

veya böyle Sincan'a hükmedemezsen, Ankara'ya da hakim değilsindir. Türkiye'ye zaten değilsin...³⁷³”

Erbakan olayları, “glu glu dansı yapıyorlar”³⁷⁴ diye geçiştirmeye çalışsa da askerin hükümete karşı tavrı nettir ve geri adım atmasını beklemek olanaksızdır. Nitekim asker, 28 Şubat 1997 tarihinde aldığı kararlarla hükümete en açık müdahalesini yapmıştır. Büyük ölçüde askerler tarafından hazırlanan, hükümetin fazla değişiklik yapamadığı izlenimini veren³⁷⁵, on sekiz maddelik bir bildiri yayınlanmıştır. MGK'nın 18 maddelik bildirisi şöyledir:

- 1) Anayasamızda Cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine Anayasa'nın 4'üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi, büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.
- 2) Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı'na devri sağlanmalıdır.
- 3) Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle Cumhuriyet, Atatürk, vatan, millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından;
 - a) 8 yıllık kesintisiz eğitim tüm yurttta uygulamaya konulmalı,
 - b) Temel eğitimi almış çocukların ailelerinin isteğine bağlı olarak devam edebileceği Kur'an kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- 4) Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, milli eğitim kuruluşlarımız Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.
- 5) Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.
- 6) Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.
- 7) İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nden ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek, TSK'yı dine karşıymış göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.
- 8) İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasa dışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.

³⁷³ Cengiz Çandar, Tankların çiğnedikleri, *Sabah*, 06.02.1997, s. 2.

³⁷⁴ RP'den glu glu dansı, *Hürriyet*, 14.08.1997, s.1.

³⁷⁵ Erdoğan, (1999), *a.g.e.*, s. 22-23.

9) TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmaların önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile demokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında uygulanmalıdır.

10) Bu maddenin metnini Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği için yayımlayamıyoruz.

11) Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetlere yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.

12) T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademedede kesin önlemler alınmalıdır.

13) Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağ dışı bir görünüme yöneltmek uygulamalara mani olunmalı bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

14) Çeşitli nedenlerle verilen kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

15) Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.

16) Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasa dışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.

17) Ülke sorunlarının çözümünü 'Millet kavramı yerine ümmet kavramı' bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.

18) Büyük kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhinde işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir³⁷⁶.

Milli Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat tarihinde kamuya ilan ettiği "bildiri"nin anayasa hukuku ve siyaset bilimi açısından dikkatli bir incelenmesi onu bir 'muhtıra' olarak nitelendirmenin yanlış olmadığını göstermektedir³⁷⁷. Bu muhtıranın hükümete onaylatılması ise Türkiye'de sivil görünümlü bir askeri idarenin yönetimi tekrar ele aldığı bir göstergesi olarak kabul edilebilir³⁷⁸. Çünkü "hepsinden önemlisi, MGK bildirisi, sadece askeri bürokrasinin bağımlı olması gereken Bakanlar Kurulu'na değil; aynı zamanda parlamentoya verilmiş bir uyarıdır, bir tehdittir"³⁷⁹.

Erdoğan'a göre bu bildiri sonrası hükümetin izlemesi gereken iki yol vardı:

Birincisi, 28 Şubat toplantısında, MGK'yı, anayasanın öngördüğü istişari konumunun gerektirdiği yetki sınırları içinde tutmak, tutabilmektir. Eğer böyle yapılabilseydi, söz

³⁷⁶ Abdullah Yıldız, (Ekim 2000), *28 Şubat belgeler*, 2. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul: ss. 95-97.

³⁷⁷ Erdoğan, (1999), *a.g.e.*, s. 22.

³⁷⁸ *a.g.e.*, s. 21.

³⁷⁹ Bayramoğlu, (2001), *a.g.e.*, s. 117.

konusu bildiri hükümete verilmiş bir muhtıra görüntüsü kazanmazdı. Hükümetin benimseyebileceği ikinci makul tutum, bu bildiriye anayasal düzene (ve dolayısıyla hükümetin anayasal yetkilerine) karşı bir girişim olarak gördüğünü kamu önünde deklare ederek istifa etmek ve seçime gitmekti³⁸⁰.

Erbakan, bu iki yolu da seçmemiş; “tankların yürümesi”nden sonra 28 Şubat bildirisini de görmezden gelmeye çalışmıştır. Erbakan’ın 28 Şubat MGK Toplantısı’ndan sonra yaptığı açıklamada: “Krizi yaratan medyadır. Bu suni krizden biz de rahatsızız, ordu da rahatsız. Medya orduyu rahatsız ediyor. Ordu adına bir sürü yalan yazılıyor. Ordu muhtıra vermedi”³⁸¹ demiştir. Ancak Erbakan’ın bu muhtırayı “tankların yürümesi”inde ki gibi görmezden gelme şansı yoktur. Çünkü 28 Şubat muhtırasında, “tankların yürümesi”nden farklı olarak yazılı bir metin söz konusudur ve bu metin hükümete dikte edilmeye çalışılmaktadır.

Erbakan, 28 Şubat MGK kararlarını imzalamama yolunda, askerlere karşı direnme yolunu seçmemiştir ancak bu kararları imzalamaya da hemen gönüllü olmamıştır. Bunun için ilk önce kararları Meclis’te görüşmeye açmak istemiş bunun kabul olmaması üzerine kararların uygulanmasını zamana yaymak istemiştir. Ünsaldı’ya³⁸² göre; kendi ölüm fermanını imzalamayı reddeden Başbakan’ın bu “tavsiyeleri” görmezden gelme isteği kısa sürede Genelkurmay ile hükümet arasında ciddi bir bunalımın doğmasına yol açtı. MGK kararlarını daha fazla görmezden gelemeyen hükümet; askerlerin baskısının da artmasıyla birlikte Bakanlar Kurulu’nun 13 Mart’taki toplantısında kararları ele almak zorunda kaldı ve 3,5 saat süren toplantıda kararların altına imza atıldı³⁸³.

Erdoğan’a göre, Erbakan bu imzayla birlikte; “(...) en kolay olan yolu seçerek, kendini inkar etmiştir. Öyle görünüyor ki, Refah Partisi yönetimi sistemi değiştirme/dönüştürme yönündeki bütün iddialarından vazgeçmiş ve ‘teslim’ bayrağını çekmiştir”³⁸⁴. Erbakan imzalama gerekçesi olarak da: “İmzalamazsam DYP hükümeti bozacaktı. Hükümetin yıkılmasına gönlüm razı olmadı” demiştir³⁸⁵. Kararların imzalanması ile Erbakan, başta İmam hatip okullarının kapatılması olmak üzere, kendi düşüncelerine uygun olmayan kararlar almak zorunda kalmıştır. Bu kararların

³⁸⁰ Erdoğan, (1999), *a.g.e.*, ss. 33-34.

³⁸¹ Bayramoğlu, (2001), *a.g.e. s. 123*.

³⁸² Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 112.

³⁸³ Tayyar, *a.g.e.*, ss. 69-75

³⁸⁴ Erdoğan, (1999), *a.g.e.*, s. 14.

³⁸⁵ Yıldız, *a.g.e.*, ss. 202-203

uygulanması zaten dindar subayların ordudan atılması, başörtüsü krizinin çözülememesi gibi olaylardan rahatsız olan RP tabanında hayal kırıklığı yaratacaktır.

Erdoğan'a göre Türkiye siyasal sistemini etkileyen siyasal partiler, seçmenler ve sivil toplum örgütlerinin yanında siyasal aktör olarak "silahlı kuvvetler" ve "yarı korporatist meslek teşekkülleri" de sayılmalıdır³⁸⁶. "Bu çerçevede, Refah Partisi gibi kısmen 'sistem'e muhalefeti temsil eden bir siyasi örgütün, hükümet olması halinde bile, 'siyasal iktidar'ı kullanma imkanı çok sınırlıdır"³⁸⁷.

Bundan ise başlıca iki sonuç çıkmaktadır. Birincisi, Refah Partisi'nin bu gerçeği bilmiyormuş gibi davranmasının 'icab-ı hale' uygun olmadığıdır. Bu gerçeğin bilincinde olmak, Refah Partisi'ne bir yandan kendi seçmen kitlesini aşırı ümitlere kaptırmama sorumluluğu yükler, öte yandan da hükümet olduğunda –üstelik bir koalisyon ortağı olarak– bu bilinçle hareket etmesini gerektirir. Kabul etmek gerekir ki, Refah Partisi ilk 'gereğe' pek uymamış olsa da, ikincisine baştan beri özen göstermektedir³⁸⁸.

Sonradan Refah Partili bir üst düzey yönetici de Erdoğan'ın yorumlarını destekler mahiyette; iki önemli hata yaptık demiştir. "Birincisi, ilkel ve kendine güvenen bir görüntü veremedik. İkincisi de gerçekçi olmadık. Bazı gerçekleri bilmezden gelerek politika yapmaya kalktı. Hiç olmazsa gerçeğe yakın davranmak zorundaydık"³⁸⁹.

28 Şubat muhtırasından sonra siyasi tablo incelendiğinde, gelen tepkiler ilginçtir. Bayramoğlu'nun³⁹⁰ ifadesi ile 28 Şubat muhtırasından sonra;

Mesut Yılmaz bu ülkenin sorununun, RP ile anayasal sistem arasındaki kavga olduğunu söylüyor. Baykal artık ordunun incelikli darbeler yaptığını ve RP gibi partilerin iktidar için heveslenmemesini haykırıyor. Ecevit, ara rejim hükümetleri formülleri peşinde. Nice darbeler görmüş Demirel, 12 Mart'a benzer bir sistemi inşa etmeye çalışıyor. Yıllarca demokrasiyi ağızından düşürmeyen DİSK, muhtırayı olumlu buluyor. Sendikacı Şemsi Denizler, askeri darbeyi destekleyeceğini söylüyor. Basın Çiller'i sıkıştırıyor, 28 Şubat muhtırasının meşruiyetini dünya aleme anlatmaya gayret ediyor. Ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, laik cumhuriyete ve ülkenin bölünmez bütünlüğüne yönelik faaliyetlerde bulunan siyasi partiler hakkında, suçun kanıtlanmasını beklemeden 'kapatma' davası açılmasına imkan tanıyan bir yasa teklifi hazırlıyor.

Tüm bu yaşananların yanı sıra askerlerin asıl isteği RP'yi hükümetten uzaklaştırmaktı³⁹¹. Bunun için MGK kararlarının uygulanıp uygulanmadığını denetlemenin yanında, RP'nin hükümetten uzaklaştırmasının formülü aranmaktaydı. Anayasa Mahkemesi'nin RP'yi kapatma davası açmasının tam bu sırada gelmesi

³⁸⁶ Erdoğan, (1999), *a.g.e.*, s. 18.

³⁸⁷ *a.g.e.*, s. 19.

³⁸⁸ *a.g.e.*, ss. 18-19.

³⁸⁹ Mustafa Karaalioğlu, (1999), *Uygun Adım Siyaset*, Kitapevi, İstanbul: s. 73.

³⁹⁰ Bayramoğlu, (2001), *a.g.e.*, s. 120.

³⁹¹ *a.g.e.*, s. 128

yargının siyasallaştığını düşündürmektedir³⁹². Anayasa Mahkemesi RP'yi 16 Ocak 1998'de kapatarak, partinin genel başkanı Erbakan da dahil olmak üzere beş yöneticisini, beş yıl siyasal etkinliklerden men etmiştir³⁹³.

Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya 28 Şubat sürecinde “Sivil toplumun, medyasıyla, askeriyle, üniversitesiyle, sendikasıyla, işveren kuruluşlarıyla, esnafıyla, her akşam saat 21’de ışıkları söndüren halkıyla, Atatürkçü dernekleriyle, irticaya karşı yürüyüş yapan kadınlarıyla, Türkiye demokrasiyi başardı”³⁹⁴ demiştir. Gerçekten de TSK, ilk defa kendi dışında ki “sivil” unsurlardan 28 Şubat muhtırasında etkin ölçüde yararlanmıştır. Ancak RP'nin kapatılmasına kadar geçen sürede etkin rol oynayan “sivil toplum kuruluşlarının” sivilliği tartışmalıdır. Erdoğan'a³⁹⁵ göre,

Türkiye Cumhuriyeti 'Devleti', kendi özel niteliğinin bir gereği olarak, sivil toplum tarafından düzenlenmesi, yönlendirilmesi ve denetlenmesi gereken bir aygıt olarak kurgulanmış değildir. Tam tersine, Türkiye'de Devlet toplumu tanzim ve te'dip eden, ona biçim veren, amaç koyan, ama bütün bunları yapmaya hakkı olup olmadığı sorgulanamaz bir güçtür.

Dönemin sivil toplum kuruluşları eylemlerinin askerler tarafından, yönlendirildiği izlenimi vardır. Sivil toplum kuruluşu olarak 28 Şubat sürecinde etkin konumda olan Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun (TİSK) o dönem başkanı olan Refik Baybur'un sonradan yaptığı açıklamalarda “sivil toplumun” aslında yönlendirilmiş olduğunu ve yapılan eylemlerin gerçek amacının irtica karşıtlığı olmadığını gösterir. Baybur'un³⁹⁶ açıklaması şu şekildedir:

“28 Şubat'ta Türkiye'de bir rejim tehlikesi yoktu. Rejim tehlikesi varmış gibi gösterilerek 'askerle-sivil el ele demokrasiyi kurtardı' söylemi doğru değil. İhtilal havasını estiren şey tankların yürümesiydi. Buna gerek yoktu. Çevik Bir, bazı yerlere ulaşma arzusundaydı...Ben memlekette rejim tehlikesi olmadığı müddetçe askerın kışlasında oturmasından yanayım. İşveren kanadı maalesef kendi çıkarına bakıyor. Dolayısıyla ekonomik çıkarları zedelenen kesim bunu teşvik etti. Sivil toplumun askerın emriyle hizaya geçen imajı hala bazı kesimlerde devam ediyor. Geriye dönüp baktığımda Sincan olayından (Kudüs Gecesi) sonra 'asker bir harekette bulunmasın, bu adamın cezasını kanun versin' demeyi isterdim. Ama diyemedim”.

³⁹² Günal, *a.g.e.* , s. 380.

³⁹³ Ünsaldı, *a.g.e.* , s. 113.

³⁹⁴ Yavuz Donat, İhtilal yapmak istemedik, *Milliyet*, 11.08.1997, s. 16.

³⁹⁵ Erdoğan, (1999), *a.g.e.* , s. 42.

³⁹⁶ Tayyar, *a.g.e.* , s. 56.

Baybur'un açıklaması olayın bir de ters tarafını ortaya çıkarmaktadır yani "ekonomik çıkarları zedelenen kişilerin askerleri kullanmasını". Ünsaldı'ya³⁹⁷ göre de bazı basın organları büyük ölçüde iktidarın sırtından geçinmektedir ve RP-DYP iktidarının bu organlara para yardımını kesmesi sonucu zor duruma düşmüşlerdir. Bunun sonucunda ise bu organlar iktidarın değiştirilmesi için çalışmaya başlayarak, iktidara ordu ve ordu aracılığı ile darbe yapılacağı korkusu vermeyi amaç haline getirmişlerdir. Bunu da her gün gazete ve televizyonlarında "postal sesleri geliyor" şeklinde haberler yaparak, MGK toplantılarını "bu son uyarı" şeklinde vererek yapmaktadırlar.

Erkaya ise, 28 Şubat sürecinde ordunun ihtilal yapmak istemediğini bir bakıma artık klasik darbeler döneminin kapandığını belirtmiştir. Türkiye tekrar irtica ile karşılaşırorsa ordu müdahale eder mi sorusuna Erkaya: "Türkiye'nin önünde bir deney duruyor. İrtica tehlikesini parlamentoda aşma deneyi. Büyük bir deney...Önemli bir deney..." şeklinde cevap vermiştir. Erkaya'nın da açıklamalarından anlaşıldığı üzere, TSK'nin müdahale stratejisinde 28 Şubat muhtırasıyla bir değişiklik meydana gelmiştir. TSK artık yönetime doğrudan el koymayarak, sivil güçleri yönlendirici bir rol oynayacak ancak geri planda, darbe kartını da elinde tehdit unsuru olarak tutmaya devam edecektir. Sazak, "28 Şubat"la birlikte ortaya çıkan "yeni" müdahale şeklini şöyle belirtir: "28 Şubat pratiğiyle anlaşıldı ki, ordu artık sisteme klasik tarzda ve sadece kendi gövdesiyle müdahale etmeyecek, yedeğine 'irtica', 'Kürt' ve başka büyük sorunlarla korkutulup ürkütülmüş 'sivil' kitleleri alarak hareket edecekti"³⁹⁸.

Askerlerin sivil güçler aracılığı ile siyasete müdahale etmek gibi bir "deneyi" olsa da; bu "deneyin" başarısızlığına karşı yedekte tutulan bir de darbe planları vardır. Bu planın temelini ise Batı Çalışma Grubu (BÇG) oluşturmaktadır. Güven Erkaya³⁹⁹, 28 Şubat kararlarının takibi için kurulduğu söylenen BÇG'nin kuruluş gerekçesini şöyle anlatmıştır:

İhtilal için ortam hazırlanana kadar beklensin isteniyorsa o zaman nasıl tayin edilecek? Yani durum ihtilali gerektirecek safhaya geldiğinde neye göre karar vereceksiniz? Buna erken teşebbüs edilirse iç ve dış kamuoyundan tepki gelebilir. Geç kalırsak bu sefer de

³⁹⁷ Ünsaldı, *a.g.e.*, ss. 183-184.

³⁹⁸ Derya Sazak, (2009), *Medya Demokrasi ve Yasaklar*, Ali Bayramoğlu vd., *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, (der.), TESEV Yayınları, İstanbul:, s. 274

³⁹⁹ Taner Baytok, Güven Erkaya, (2001), *Bir Asker Bir Diplomat*, 3. Baskı, Doğan Yayıncılık, İstanbul: s. 275.

ihtilal yapılamayacak bir duruma düşmüş olunabilir...MGK'nın yaptırım gücü yok. MGK'daki gayretlerimize rağmen bir sonuç alınmaz ve işler daha kötüye giderse ne yapacağız? Onun için hazırlıklı olunmalı, bir plan yapılmalı ve çalışmalar bunun üzerine bina edilerek yoğunlaştırılmalı.

Tayyar'a göre, bu ifadelerle Güven Erkaya, BÇG'nin darbenin alt yapısını oluşturmak için kurulduğunu itiraf etmiştir⁴⁰⁰.

BÇG, 28 Şubat muhtırasının en önemli konularından biridir. Çünkü askerlerin en etkin olduğu alan olan MGK 1980 darbesi sonrası oluşturulan yapısı ve şekliyle demokrasiyle bağdaşmasa dahi anayasal bir kurumdur ancak BÇG tamamen asker inisiyatifleriyle kurulmuş ve sonradan anlaşıldığı üzere hiçbir hukuksal dayanak noktası olmadan kişi özel hakları ve özel yaşam sınırlarını aşarak “fişlemeler” yapmıştır⁴⁰¹. Bu fişlemelerin yapılmasında TSK o kadar ileri gitmiştir ki kendi personelinin eş ve çocuklarını dahi “haber toplama vasıtası” olarak kullanmıştır. Kara Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde alt birimlere gönderilen resmi yazı şu şekildedir:

“1- Türkiye Cumhuriyetini ve Silahlı Kuvvetleri iç ve dış tehditlere karşı korumak ve kollamak, her Türk vatandaşının olduğu kadar TSK personeli ve onları eş ve çocuklarının da en büyük milli görevidir.

2- Bu bakımdan Kara Kuvvetleri'nin tüm personeli ve aileleri birer haber toplama vasıtasıdır.

3- **Tüm Kara Kuvvetleri personeli ve ailelerinin elde edeceği her türlü belge, bilgi ve haberi bu konunun üst komutanlık tarafından bilinip bilinmediği yorumunu yapmadan silsileler yoluyla üst komutanlığa ulaştırılması ve personelin bu hususta bilgilendirilmesi ilgi ile emredilmiştir**”⁴⁰².

Tüm bu yaşananları görmezden gelmek artık hükümet için olanaksızdır. Aydın Menderes de bu durumu şöyle özetler: “Hükümetin, Çiller ve Erbakan'ın artık durumu görmeleri ve bunun gereğini yapmaları lazım. Bayramdan sonra bunun üzerinde duracağız ve şunu açık bir şekilde söyleyeceğiz: Siz artık hükümet değilsiniz, bunu görün ve gereğini yapın...”⁴⁰³. Nitekim zaten bir “zorlamayla” görev yapan hükümet yerini, Yılmaz tarafından 30.06.1997 tarihinde kurulan 55. Hükümet'e devredecektir.

⁴⁰⁰ Tayyar, *a.g.e.*, s. 77.

⁴⁰¹ *a.g.e.*, ss. 75-79.

⁴⁰² Tayyar, *a.g.e.*, ss. 79-80

⁴⁰³ Bayramoğlu, *a.g.e.*, s. 147.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**1997 – 2007 TARİHLERİ ARASINDA TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ İLE
HÜKÜMET İLİŞKİLERİ**

3.1. 28 ŞUBAT SONRASI GEÇİŞ DÖNEMİ: III. YILMAZ HÜKÜMETİ

54. Hükümet kurulduğunda Çiller ile Erbakan arasında dönüşümlü bir başbakanlık modeli üzerine anlaşma sağlanmıştır. Yapılan koalisyon protokolü gereğince Erbakan, 18.06.1997 tarihinde başbakanlığı Çiller'e devretmek üzere istifa etmiştir⁴⁰⁴. Cumhurbaşkanı Demirel'e de istifa gerekçesini bu şekilde belirten Erbakan, cumhurbaşkanından beklenenin aksi yönünde bir cevap almıştır. Demirel; Yeni hükümeti kurmak için görev verilecek kişiyi belirleme yetkisinin kendisinde olduğunu söylemiştir⁴⁰⁵.

Demirel hükümetten farklı olarak askerlerin RP'den rahatsızlığına daha duyarlıdır ve yeni hükümette tekrar RP'nin bulunması üzerine, muhtıranın ötesine geçilerek bir darbe gerçekleşebileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Çiller hükümet kurma görevinin kendisine verileceğinden emin olsa da Demirel bu görevi, Yılmaz'a vermiştir⁴⁰⁶. Erdoğan'a göre, hükümet kurma görevinin Yılmaz'a verilmesi, anayasal ve demokratiklik açısından yeni bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Demirel'in bu görevlendirmeyi yaparken ülkenin içinde bulunduğu özel şartları da dikkate aldığı düşünülmelidir⁴⁰⁷.

III. Yılmaz Hükümeti, 30.06.1997 tarihinde DSP ve Hüsamet Cindoruk tarafından kurulan Demokrat Türkiye Partisi ortaklığı ile kurulmuştur. Hükümetin programı ise ilginç bir şekilde, şöyle başlamaktadır:

Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi ülkeyi, 54 ncü hükümet tarafından düşürüldüğü rejim ve Devlet bunalımından kurtarmak, içerde ve dışarda kaybolan güveni yeniden tesis ederek, toplumdaki gerginliği ortadan kaldırmak ve uzlaşmayı güçlendirmek, ahlaki yozlaşmayı durdurmak, kamu yönetimindeki yıpranmaya son vermek, vatandaşın temiz toplum ve yönetim özlemini gerçekleştirmek, ülke ekonomisini yeniden üretken niteliğine kavuşturmak ve devletin saygınlığını sağlamak, laik Demokratik Cumhuriyeti güçlendirmek amaçlarıyla bir araya gelen 55 inci Koalisyon hükümetini kurmuşlardır⁴⁰⁸.

Programın girişinde de görüldüğü üzere 54. Hükümet açık bir şekilde suçlanmakta ve devletin içerde ve dışarıda güven kaybettiği belirtilmektedir.

⁴⁰⁴ III. Yılmaz Hükümeti (30.06.1997-), <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o55.htm>, (10. 01. 2010)

⁴⁰⁵ Hasan Cemal, (2010), *Türkiye'nin Asker Sorunu*, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul: s. 265.

⁴⁰⁶ Tayyar, *a.g.e.* , s. 105.

⁴⁰⁷ Erdoğan, (1999), *a.g.e.* , ss. 109-110.

⁴⁰⁸ III. Yılmaz Hükümeti Hükümet Programı, (07.07.1996), <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP55.htm>, (10.01.2010)

Demirel, gerginliğinin önüne geçmek için Yılmaz'ı görevlendirmiştir. Darbelere sonra iş başına gelen hükümetin ise öncelikli görevi, askerleri siyasetten uzak tutarak tekrar asli görevleri olan yurt savunmasına yönlendirmektir. Bu nedenle Yılmaz hükümetini de bir geçiş hükümeti olarak görmek mümkündür. Coşkun'a göre Yılmaz, orduyu, kamuoyunu, medyayı, cumhurbaşkanını, işçiyi, işvereni, aydınları, Meclis'i, MGK'yı, ABD ve Batı dünyasını arkasına aldığı için "en şanslı ve güçlü" başbakandır⁴⁰⁹. Ancak 28 Şubat sürecinde asker klasik darbe yapmamış daha çok yönlendirdiği bir takım sivil güçleri kullanmıştır, bu nedenle de askeri siyasetten uzaklaştırmak kolay değildir.

Asker en başta 28 Şubat kararlarının uygulanmasından vazgeçmemiş, bu kararların uygulanmasının yakın takipçisi olacağını açık emarelerini vermiştir. En kritik konu ise 8 yıllık kesintisiz eğitimidir. Eğitimin 8 yıla çıkması ile İmam Hatip Liselerinin orta öğretim bölümü kapatılacaktır. Bunların yanında askerin kurduğu BÇG da varlığını devam ettirmekte ve askerler tarafından BÇG'nin faaliyetlerine yardımcı olunması istenmektedir⁴¹⁰.

Yeni hükümetin kurulması ile sivil asker ilişkileri bakımından, siviller lehine bir gelişme olmadığını söylemek mümkündür. Askerler, Yılmaz hükümetine de irtica brifingleri veriyor, BÇG'nin faaliyetleri basına yansıtılarak irtica konusunun gündemden düşmemesi sağlanıyor ve askerler MGK toplantılarında sivil üyelere baskı yaparak, kendi istedikleri doğrultuda kararların çıkması için çalışıyorlardı⁴¹¹. Hükümet ilk altı ayını tamamladığında Cemal'in ifadesi ile askerler, "28 Şubat'ta nerede idiye orada duruyordu"⁴¹². Farklılık olarak ise 28 Şubat'ın komuta kademesi 1-4 Ağustos 1997 tarihinde yapılan Yüksek Askeri Şura toplantısında emekliliğe sevk edildi. Emekliye sevk edilenler arasında 28 Şubat sürecinde kilit rol oynayan ve bazen Genelkurmay Başkanı Karadayı'nın dahi izni olmadan hareket ettikleri belirtilen⁴¹³ Kara Kuvvetleri Komutanı Hikmet Köksal, Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya,

⁴⁰⁹ Bekir Coşkun, En Şanslı Başbakan..., *Hürriyet*, 15.07.1997, s. 2.

⁴¹⁰ Tayyar, *a.g.e.*, s. 107.

⁴¹¹ *a.g.e.*, ss. 108-106.

⁴¹² Cemal, (2010), s. 277.

⁴¹³ Tayyar, *a.g.e.*, ss. 51-53.

Hava Kuvvetleri Komutanı Ahmet Çörekçi ve Jandarma Genel Kuvvetleri Komutanı Teoman Koman da vardır⁴¹⁴.

Yüksek Askeri Şura kararlarından sonra TSK komuta kademesinde 28 Şubat sürecinin sadece iki önemli ismi kalmıştır. Bunlardan birincisi Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, ikincisi Genelkurmay II. Başkanı Çevik Bir'dir. 28 Şubat sürecinin en önemli aktörü olan Çevik Bir'in görev başında kalması sivil asker ilişkilerinin demokratik biçimde yürütülmesine engel olarak görülmektedir⁴¹⁵. Ancak yeni Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanan Hüseyin Kıvrıkoğlu normal sürecin işlemesi halinde genelkurmay başkanı olacak ve Çevik Bir de 1. Ordu Komutanlığına atanacaktır. Tayyar'a göre,⁴¹⁶ 6 Ekim 1997 günü gerçekleştirilen tatbikatta bir kaza sonucu Kıvrıkoğlu'nun tam arkasında oturan albayın ölümü, Çevik Bir'in genelkurmay başkanlığına geçebilmek için düzenlenen bir suikast yaptırdığı şüphesi uyandırmıştır.

1997 yılı biterken, son gelişme olarak MGK'nın Ekim toplantısında Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin değiştirilmesi kararı alınmıştır. İçeriği gizlilik sebebiyle yayınlanmayan bu belgede alınan kararları Doğan şöyle ifade eder: "Bölücü ve irticai faaliyetler eşit ve birinci derecede önem taşımaktadır. Siyasal İslam, Türkiye için tehdit unsuru olmaya devam etmektedir"⁴¹⁷. Yine aynı toplantıda ikinci bir gizli kararname vardır. Bu kararnamede de dış politika ve Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerinde izlenmesi gereken yollar belirlenmiştir. Milli Siyaset Belgesi'nin önemini Yılmaz şöyle dile getirmiştir: "Bu belge, Bakanlar Kurulu'nun imzasına açılacak ve kararnameye dönüşecek. Kararnameden sonra, artık hiçbir yasa ve uluslararası anlaşma bu belgeye aykırı olamayacak"⁴¹⁸. Milli Siyaset Belgesi ile RP dönemi sonrası devletin yol haritası belirlenmiştir. Bu haritanın belirlenmesinde de TSK aktif bir rol üstlenmiştir.

Hükümetin askeri vesayetten kurtulması için ilk yapması gereken, BÇG'yi tasfiye etmektir. Yılmaz da BÇG'yi tasfiye etmek istiyordu ve bu talebini genelkurmay başkanına şu şekilde aktardı: "Hükümet, laiklik konusunda TSK'dan daha az hassas değil. Geçen hükümet döneminde yapılan bazı olağanüstü uygulamalara artık son

⁴¹⁴ 4 paşa emekli oluyor, *Hürriyet*, 02.08.1997, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1997/08/02/hurriyet.asp>, (12.01.2010)

⁴¹⁵ Nazlı Ilıcak, (2001), *Demokrasiyi Beklerken*, 1. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara: s. 191.

⁴¹⁶ Tayyar, *a.g.e.* , ss. 111-112.

⁴¹⁷ Yalçın Doğan, Milli Siyaset Belgesi yürürlükte, *Milliyet*, 26.12.1997, s. 17.

⁴¹⁸ *a.g.e.* , s. 17.

verilmeli”⁴¹⁹. Bu talebin üzerine Karadayı’nın cevabı ve sonrasında olaya Çevik Bir’in dahil olması ilginçtir. Küçükşahin’in aktarımıyla Yılmaz’ın talebinden sonra süreç şöyle gelişmiştir:

“Karadayı, ‘Konuya 2. Başkan Org. Çevik Bir bakıyor. Size göndereyim’ yanıtını verdi. Yılmaz, Bir’e de, ‘Sorumluluk bizim; elinizde ne bilgi, delil varsa aktarın, gereğini biz yapalım. Çünkü demokratik bir ülkede bunu savunmak mümkün değil. Siz hassasiyetinizi sürdürmeye devam edin’ dedi. Bir, her sözü not aldı. İlerleyen günlerde Karadayı ile bu konuyu bir kez daha konuştu. Karadayı, Çevik Bir’e, ‘Bunları siz el altından yürütmeye devam edin; ama görüntüye dikkat edelim’ demişsiniz’ dediğinde Yılmaz şaşırıldı. ‘Çevik Bir sözlerimi yanlış tercüme etmiş veya yanlış anlamış’ karşılığını verdi”⁴²⁰.

BÇG sonunda kaldırılacaktı ancak etkisinin tamamen kaybolması için Kıvrıkoğlu’nun genelkurmay başkanı olması ve BÇG’nin yaptığı bütün fişlemeleri imha ettirmesi gerekecekti. BÇG’nin kaldırılmasını Küçükşahin şu şekilde anlatır:

“BÇG yanlış işler yapıyordu. En açık iki örneği de Andıç ve Yeşil Sermaye konularıydı. Demokratik tutum ve hukuk devleti ilkeleriyle ters, yasal dayanağı olmayan bu örneklerle durumu Karadayı’ya anlattı (Yılmaz). Böylece BÇG kaldırılıp Başbakanlık Takip Kurulu (BTK) kuruldu. Bu süreçle ilgili Yılmaz’ın özgün sözleri şöyle: ‘BÇG lağvedilmiş; ama hala Genelkurmay’da açıklamalar yapılıyordu. Eğer ülkede bu konularda güven vermeyen bir hükümet varsa, açıklama yapılması belki savunulabilirdi. Ama hükümet duyarlı ise bunun altında başka bir şey olması lazımdı. Belki de bazı kişiler işlerin demokratik mecraya girmesinden memnun olmamışlardı”⁴²¹.

BÇG’nin kaldırılması sivilleşme açısından olumlu bulunsa da BÇG’nin yerine kurulan BTK görevi devralmıştır. Hükümet kontrolünde olsa da kişi özel haklarına müdahale eden, kamu ve özel kesimlerde fişlemeler yapan bir kurumun hukuk ve demokrasi açısından varlığı kabul edilmez niteliktedir. Yılmaz’ın BTP yanında uygulamaya koyduğu yeni bir de plan söz konusudur. Yavuz Psikolojik Harekat Planı adı altında “laikliğin iç ve dış tehlikelere karşı korunmasını” amaçlayan bu planın moderatörlüğünü de Emniyet Genel Müdürlüğü üstlenmiştir⁴²². Yılmaz’ın bu planı devreye sokması bir taraftan hükümetin TSK’ye irtica hakkındaki hassasiyetini göstermesi, diğer taraftan bu konuda gerekenin hükümet tarafından yapılacağı ve askeri sürecin dışında bırakmak istemesi şeklinde görülebilir.

Emniyetle ilgili diğer bir gelişme ise emniyet asayiş ve yardımlaşma kelimelerinin kısaltmalarından oluşan EMASYA’dır.

⁴¹⁹ Şükrü Küçükşahin, Ülkeyi çok ciddi badireden kurtardık, *Hürriyet*, 03.03.2008, <http://hursiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=8357519&tarih=2008-03-03>, (15.01.2010)

⁴²⁰ a.g.e.

⁴²¹ a.g.e.

⁴²² Tayyar, a.g.e. , ss. 120-123.

“5442 sayılı kanununun 11/D maddesinde belirtilen, birden fazla ili içine alan olaylarda ilgili valilerin isteği üzerine aynı veya farklı askeri birlik komutanlarından kuvvet tahsis edilmesi durumunda iller veya kuvvetler arasında işbirliği, koordinasyon, kuvvet kaydırması, emir komuta ilişkileri ve gerekli görülen diğer hususları kapsayan, Genelkurmay Başkanlığı adına Korgeneral Çetin Doğan, İçişleri Bakanlığı adına Müsteşar Teoman Ünüsan tarafından bir protokol imzalanmıştır. 7 Temmuz 1997 tarihli protokol gizli gizlilik derecesine sahiptir ve 27 maddedir”⁴²³.

Bayramoğlu’na göre EMASYA protokolünü şu üç anlamı taşır: “Bir yasaya bağlı yönetmelik, genelge ve protokollerle bu yasayı ihlal etme modeli; mülki otorite ve askeri birim arasındaki hiyerarşinin ters yüz edilmesi; sivil emniyet alanının askerileşmesi ya da askeri alanın genişlemesi”⁴²⁴. EMASYA protokolünün de gösterdiği üzere askerler sürecin dışında tutulmayı kabul etmemekte ve emniyet güçlerine dahi güven duymayarak bütün olayları kendileri takip etmekte istemektedirler.

1998 yılında Çevik Bir’in mimarlığıyla “Güçlü Eylem Planı” adı verilen bir andiç belgesi hazırlandığı ortaya çıkmıştır⁴²⁵. 2000 yılında ortaya çıkan bu belge, EMASYA protokolünden dahi daha önemlidir. Çünkü bu andıca göre, PKK ile mücadele sürecinde bazı gazeteci ve siyasiler, yakalanan Şemdin Sakık’ın ifadesine yapılan eklemeler suretiyle yıpratılacaktır. Ayrıca askerlerin hukuksal ve siyasi pek çok sürece doğrudan müdahalesi kararlaştırılmıştır. Ilıcak’a göre: “Kara Kuvvetleri İstihbarat Dairesi bünyesinde, düşman diye bilinen bazı kişi ve kurumlar sıkı takibe alınmıştı. Zaman zaman ‘iç düşman’ kategorisine sokulan kişiler, iftira kampanyaları ile karalanıyordu”⁴²⁶. Genel olarak, yakalanan PKK’lı Şemdin Sakık’ın ifadeleri doğrultusunda PKK’ya karşı mücadelede yürütülecek “psikolojik savaşı” tanımlayan planın “e” maddesinde geçen ifade dikkat çekicidir. “e” maddesi şöyledir:

“İfadede adı geçen kişilerin, örgüt ilişkilerin, bölgesel değerlendirmelerin çok yeni ve çarpıcı bilgileri ihtiva etmediğini, ancak Türkiye’de demokratik ortamdan istifade ederek Bölücü Terör Örgütünün uzantısı olarak faaliyet gösteren siyasilerin, gazetecilerin, HADEP ve İnsan Hakları Derneği gibi kuruluşları hakkında elde edilen bilgilerle önce kamuoyu oluşturulmasının ve müteakiben yasal sürecin başlatılmasının...”⁴²⁷.

⁴²³ Ahmet Faruk Güneş, (2009), *Askerin Kolluk Gücü Olarak Kullanılması ve EMASYA*, Ali Bayramoğlu vd., Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim,(der.), TESEV Yayınları, İstanbul: s.s. 203-204.

⁴²⁴ *a.g.e.* , s. 204.

⁴²⁵ Tayyar, *a.g.e.* , ss. 123.

⁴²⁶ Nazlı Ilıcak, (Şubat 2001), *Sert Adımlarla Her Yer İnselin 28 Şubat’ın Perde Arkası*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul: s. 29.

⁴²⁷ Ilıcak, *Sert Adımlarla Her Yer İnselin*, *a.g.e.* , s. 56.

Basına sızan “Güçlü Eylem Planı”nın da askerlerin gazete patronları ve bir takım sivil güçleri de yanına alarak, gazetecilerden, siyasi partilere kadar hukuka aykırı biçimde “psikolojik bir savaş” başlattığı söylenmiştir⁴²⁸. Ancak, bu plan kamuoyunda çok tartışılmasına rağmen, sorumluları hakkında yasal bir süreç başlatılmamıştır⁴²⁹.

“Andıç”la birlikte asker krizleriyle yıpranan hükümet, CHP’nin de baskısı ile erken seçim tarihi belirlemiştir. İlk defa dokuz ay öncesinden belirlenen erken seçim tarihi 18.04.1999’dur⁴³⁰. Ancak Yılmaz hükümeti seçime kadar görev yapamayacak, gensoru ile düşürülecektir. Yılmaz hükümetinin düşürülmesinin ardından çıkan hükümet krizi, Ecevit’in DYP ve ANAP’ın dışarıdan desteği ile kurduğu azınlık hükümetini kurması ile aşılmıştır.

3.2. AHMET NECDET SEZER’İN CUMHURBAŞKANLIĞI VE ECEVİT HÜKÜMETLERİ

III. Yılmaz Hükümeti gensoru ile düşürüldükten sonra Ecevit’in kurduğu azınlık hükümeti döneminde 3 Kasım 1999 seçimlerine gidilmiştir. Seçimlerden önce, PKK terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan Kenya’da yakalanarak, Türkiye’ye teslim edilmiş ve bu olay seçimlerin de seyrini değiştirmiştir⁴³¹. 1999 seçimlerinde Ecevit liderliğindeki DSP, 1995 seçimlerine göre oylarını % 7,55 puan arttırarak % 22,19 oy almış ve birinci parti olmuştur. DSP’den sonra, MHP % 17,98 oyla ikinci, kapatılan RP yerine kurulan Fazilet Partisi (FP) % 15,41 ile üçüncü, ANAP % 13,22 ile dördüncü ve DYP % 12,01 ile beşinci parti olarak parlamentoya girmeyi başarmışlardır. Seçimlerin asıl sürprizi, Devlet Bahçeli liderliğindeki MHP’dir. MHP, 1995 seçimlerine göre % 10’a yakın bir artış sağlamıştır bu artışa en büyük katkıyı yapan, Öcalan’ın yakalanmasının ardından idam edilmesini isteyenlerin verdikleri oylardır.

Yeni hükümet, Ecevit’in başbakanlığı ile DSP, MHP ve ANAP üçlü koalisyonu ile kurulmuştur. 09.06.1999 tarihinde güvenoyu alarak göreve başlayan hükümet programında “(...)türbanın, cumhuriyetin temel ilkelerini hedef alan bir siyasal simgeye dönüştürülmesine karşı yürürlükteki kurallar uyarınca alınmış önlemler titizlikle

⁴²⁸ *a.g.e.* , ss. 100-102.

⁴²⁹ Cemal, (2010), *a.g.e.* , s. 296.

⁴³⁰ Tayyar, *a.g.e.* , s. 137.

⁴³¹ Cemal, (2010), *a.g.e.* , ss. 308-309.

sürdürülecektir”⁴³² derken, ilk krizini tamda bu nedenden ötürü yaşamıştır. FP Milletvekili Merve Kavakçı, Meclis Genel Kurulu’na türbanıyla gelerek yeminini de türbanla yapmak istemiştir. Bunun üzerine Ecevit kürsüye çıkarak şöyle söylemiştir:

“Türkiye’de özel yaşamında halkın giyim kuşamına kimse karışmıyor. "Ancak burası hiç kimsenin özel yaşam mekanı değildir. Burası devletin en yüce kurumudur. Burada görev yapanlar devletin kural ve geleneklerine uymak zorundadır. Burası devlete meydan okunacak yer değildir. Lütfen bu hanıma haddini bildiriniz”⁴³³.

TBMM Genel Kurul’unda bu olay üzerine çıkan tartışmalar sonucu ara verilmek zorunda kalınmış, verilen bu arada da Merve Kavakçı dışarı çıkarılmıştır. Bu tören komutanlar tarafından da izlenmiş ve Hava Kuvvetleri Komutanı İlhan Kılıç’ın elindeki milletvekili isim defterine sürekli notlar alması dikkat çekmiştir⁴³⁴.

Merve Kavakçı’nın türbanıyla yemin etmek istemesi, FP’nin de RP gibi kapatılmasına giden yolu açtığı gibi, askerlerin 28 Şubat sürecinde olduğu gibi müdahale etme anlayışlarına bir dayanak noktası oluşturması bakımından da önemlidir. Cemal’e göre, “Türkiye 1999’da da önceki yıllardan farklı değildi. Siyaset meydanına kışla disiplini getirmeye çalışan asker, elinde sopa, yine emirler yağdırmaya devam ediyordu”⁴³⁵.

21 Şubat 1999 ekonomik krizinden sonra hükümeti sarsan ikinci olay, deprem olmuştur. 17 Ağustos 1999 ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde yaşanan depremlerde pek çok can kaybı yaşanmış ve bütçe ağır bir yükün altına girmiştir. Depremlerden sonra ise sivil asker ilişkileri yeni bir tartışmaya taşınmıştır.

Depremin merkez üssü olan Gölcük’te Donanma Kuvvetleri’nin üssü vardır. Bu nedenle bazı siyasal gruplar deprem ile askerler arasında ilişki kurmaya çalışmışlardır. Örneğin, Kıvrıkoğlu’nun milletvekilinin ismini açıklamadan verdiği konuşma şu şekildedir:

“Depremin ana merkezi dini istismar eden din düşmanlarının, dini olmayan, dini tanımayan, dini tamamen yok etmeye çalışan askeriyenin ana merkezi Gölcük Donanma Komutanlığı’nın altı tespit edildi. Bunlar hala akıllanmadılar. Dini yok etmeye çalışan komutanlar, o gece İsraili subay ve komutanlarla görev devir-teslimi yapıldıktan sonra büyük bir eğlence partisi düzenleyerek zil zurna sarhoş oluncaya kadar içmişler. Allah

⁴³² V. Ecevit Hükümet Programı, (04.06.1999), <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP57.htm>, (20.01.2010)

⁴³³ Ecevit kısa ve sert, *Radikal*, 03.05.1999, <http://www.radikal.com.tr/1999/05/03/politika/dev.html>, (21.01.2010)

⁴³⁴ Asker sürekli not tuttu, *Radikal*, 03.05.1999, <http://www.radikal.com.tr/1999/05/03/politika/ask.html>, (21.01.2010)

⁴³⁵ Cemal, *a.g.e.*, s. 311.

onları cezalandırdı. Sizler kim oluyorsunuz da Allah'a ve dine karşı bayrak kaldırırcasına İsraili komutanları da oraya davet edip eğleniyorsunuz. İşte bunu kimse sizden sormadı, ama Allah sordu ve sizleri cezalandırdı. Aslında bunların yaptıkları çok doğru. Gavur gavur eğlenmişler. Kafir komutanlar yediklerinin, devleti nasıl soyup soğana çevirdiklerinin hesaplarını yavaş yavaş işte böyle Allah'ın izniyle hem verecekler hem de ödeyecekler"⁴³⁶.

Bunun üzerine Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu şu açıklamayı yapmıştır:

"Gölcük'te Donanma Komutanlığı'nın deprem merkezi olması neredeyse alkışlandı. Bazıları sevindiler. Zil takip oynadılar. Özellikle irticai basında bunları gördük. Yok 28 Şubat orada planlanmış da, komutanlar din düşmanıymış da, Allah bunlara ceza yağdırmış diye yorumlar yaptılar. Tabii biz bunlara gülüp geçiyoruz. Bu irticai basın-yayın organları depremin nedenini zinaya, 28 Şubat'a bağlamak suretiyle Türk Silahlı Kuvvetleri'ne olan kinlerini kusmuşlardır"⁴³⁷.

Kıvrıkoğlu konuşmasının devamında 28 Şubat'a vurgu yaparak alınan kararların takipçisi olduğunu vurgulamıştır ve "TSK'nin irticaya karşı oluşu 28 Şubat süreci ile başlamamıştır, 1923'ten beri 28 Şubat süreci vardır ve irtica devam ettiği sürece de var olacaktır" demiştir. Kıvrıkoğlu konuşmasının sonunda ise çok tartışılan şu sözlere yer vermiştir: "İrtica tehdidi 10 yıl sürerse 28 Şubat da 10 yıl sürer, 100 yıl sürerse 100 yıl sürer, bin yıl sürerse bin yıl sürer"⁴³⁸.

3.2.1. Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı

1999'un sonunda, 16 Mayıs 2000 yılında görev süresi bitecek Cumhurbaşkanı Demirel'in yerine kimin seçileceği tartışması vardır. Cumhurbaşkanlığı seçimleri TSK için her zaman önemlidir çünkü Cumhurbaşkanı TSK'nin başkomutanı unvanını taşımaktadır. Diğer taraftan cumhurbaşkanının seçilme süreci çoğu zaman meclis içindeki gerilimlerin, hatta darbelerin nedenlerinden biri olabilmiştir. Bu yüzden cumhurbaşkanını seçecek olan meclis, sivil asker ilişkilerini demokratik bir biçimde rayına oturmada, askerinin hassasiyetini dikkate almak zorundadır.

Ecevit'in kendisi, cumhurbaşkanı olmak için gerekli "yüksek öğrenim görmüş olmak" şartını taşımadığı için aday olamamaktadır⁴³⁹. Ecevit'in aynı zamanda da sağlık sorunları vardır. Bu nedenlerle de yeni bir Çankaya krizi yaşamamak için cumhurbaşkanının görev süresini uzatmayı planlamaktadır. Bu plana göre, cumhurbaşkanı, 5 yıl görev yapacak ve iki defa seçilebilecektir. Demirel'in de ifadeleri

⁴³⁶ 28 Şubat süreci bin yıl da sürer, *Milliyet*, 04.09.1999, s. 14.

⁴³⁷ A.g.g. , s. 14.

⁴³⁸ A.g.g. , s. 14.

⁴³⁹ Ergun Özbudun, (2009), *Türkiye'nin Anayasa Krizi*, 1. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara: s. 35.

bu plana sıcak baktığını göstermektedir⁴⁴⁰. Ancak planın uygulamaya konulabilmesi için anayasa değişikliği gerekmektedir ve anayasayı değiştirmek için 3/2 Meclis çoğunluğuna ihtiyaç vardır yani dışarıdan destek verilmesi gerekmektedir. Bu desteğin sağlanması için FP'nin kapısı çalınmış ve destek istenmiştir. FP'den gelen yanıt: 69. maddenin de değişiklik paketi içerisine alınmasıdır. FP, yemin krizinden itibaren kapatılma tehlikesi yaşamaktadır bu nedenle de 69. maddenin parti kapatmalarını zorlaştırılacak bir şekilde değiştirilmesini istemiştir. Bu sayede Demirel'in cumhurbaşkanlığı görevine devam etmesi için uygulanan anayasa değişikliği planı genişlemiştir⁴⁴¹.

Yeni plan, cumhurbaşkanı seçimini düzenleyen 101. madde, siyasi partilerin kapatılmasını güçleştiren 69. madde ve milletvekillerinin maaşlarını düzenleyen 86. maddenin değiştirilmesini içermektedir. Maddelerin kabul edilmesi için 330 oy gerekmektedir ve oylamada 303 kabul oyu verilmiştir. Her bir madde için, ayrı ayrı yapılan oylamanın 1. turunda 101. madde için 253, 69. madde için 260 ve 86. madde için 265 oy çıkmıştır. İkinci tur oylamasında ise referanduma gidilmeden değişikliklerin kabul edilmesi için 3/2 çoğunluk oyu gerekmektedir⁴⁴². 05.04.2000 tarihinde yapılan 2. tur seçimlerinde de 69 ve 86. maddeler geçer oy alırken cumhurbaşkanlığı görev süresi değişikliğini düzenleyen 101. madde gerekli kabul oyunu alamayarak reddedilmiştir⁴⁴³.

Demirel'in yeniden seçilmesi sağlanamayınca, yeni bir aday bulma yarışına girilmiştir. Meclis içinden çıkacak bir aday için uzlaşma sağlanması ihtimalinin düşük olması üzerine, cumhurbaşkanının dışarıdan bir aday olacağı ihtimali güçlenmiştir. Bu aday, üzerine Bahçeli'nin tarafından yapılan tarif ise "dürüst, şaibesiz ve milletimizin manevi değerlerine saygılı hüviyetiyle tebarüz etmiş, demokrasinin ilkelerine duyarlı bir şahsiyet olmalıdır" şeklindedir⁴⁴⁴. Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu'nun mesajı da aynıdır. "Cumhurbaşkanlığına gelecek kişi ciddi, dürüst ve şaibesiz biri olmalıdır"⁴⁴⁵. Gerek Bahçeli'nin gerek Kıvrıkoğlu'nun cumhurbaşkanını tarif ederek "şaibesiz

⁴⁴⁰ 5 + 5'LİK ADAY, *Milliyet*, 07.12.1999, s. 1.

⁴⁴¹ Düğümü Özkan çözdü, *Milliyet*, 29.02.2000, s. 21.

⁴⁴² Çankaya krizi, *Milliyet*, 30.03.2000, s. 1.

⁴⁴³ Demirel'e veda, *Milliyet*, 06.04.2000, s. 1.

⁴⁴⁴ Şaibesiz ve demokrat olmalı, *Milliyet*, 12.04.2000, s. 20.

⁴⁴⁵ Ciddi ve şaibesiz, *Hürriyet*, 12.04.2000, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2000/04/12/197545.asp>, (02.02.2010)

olması” istekleri özellikle Mesut Yılmaz’ın hedef alındığını ve bu süreçten dışlandığını yorumlarının yapılmasına sebep olmuştur⁴⁴⁶.

Arayışların sonucunda, Ahmet Necdet Sezer 24.04.2000 tarihinde bütün partilerin ortak adayı olarak belirlenmiştir. Sezer’in cumhurbaşkanı olacağı kesinleştiğinde Hasan Cemal bu durumu hem istikrar hem de demokrasi ve hukuk devleti açısından olumlu bulduğunu yazmıştır⁴⁴⁷. Ancak Cemal daha sonra “2000’li yıllarda Çankaya’daki Ahmet Necdet Sezer’in demokrasi, hukuk ve ifade özgürlüğüyle hiç bağdaşmayan ‘askerci’ tavırlarına tanık oldukça da nasıl yanıldığımı farkına vardım”⁴⁴⁸ diyerek bir nevi Sezer’in cumhurbaşkanlığı dönemini özetlemiştir. Ecevit de “sürpriz” olarak ortaya çıkardığı Sezer’le pek çok krize imza atacaktır. Ahmet Necdet Sezer’den hiçbir zaman şikayetçi olmayan tek kesim ise askerlerdir.

3.2.2. V. Ecevit Hükümeti ve AB’ye Üyelik Süreci

AB’ye üyelik süreci çok daha kapsamlı bir konu olmasına karşın, Türkiye sivil-asker ilişkilerinde çok önemli değişikliklere neden olmuştur. Türkiye AB’ye giriş için ilk ciddi adımı 1993’te başlayan görüşmeler sonucu, 1 Ocak 1996’da yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması ile atmıştır⁴⁴⁹.

Daha sonra 1999 yılında “Avrupa Konseyi, Komisyonun Türkiye hakkındaki ikinci Düzenli Raporundaki tavsiyelere uyararak Aralık ayındaki Helsinki Zirvesinde Türkiye’ye AB üyeliği için aday ülke statüsünü verdi”⁴⁵⁰. Fakat tam üyelik için AB’nin belirlemiş olduğu bir takım standartlar vardır. Bu standartların başında ise insan hakları ve demokrasi gelmektedir.

“Avrupa Birliği Antlaşması’nın 1 Kasım 1993’te yürürlüğe girmesi insan haklarının ve demokrasi ilkelerinin tanınması açısından bir kilometre taşı niteliğindedir. Antlaşma-üyelik için temel bir koşul olan-insan haklarına saygıyı Birliğe yol gösteren ilkeler arasında en üst sıraya koymuştur. Birlik Antlaşması, ortak dış politika ve güvenlik politikasının genel hedeflerinden birinin demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmek olduğunu belirtmektedir”⁴⁵¹.

⁴⁴⁶ Tayyar, *a.g.e.*, s. 157.

⁴⁴⁷ Hasan Cemal, Olumlu Sürpriz, *Milliyet*, 25.04.2000, s. 21.

⁴⁴⁸ Cemal, (2010), *a.g.e.*, s. 322.

⁴⁴⁹ Hansjörg Kretschmer, *Türkiye için AB Üyelik Müzakereleri Süreci*, www.avrupa.info.tr/Files/File/Publications.../AccessionBooklet.pdf, s. 7., (02.10.2010)

⁴⁵⁰ Kretschmer, *a.g.e.*, s. 7.

⁴⁵¹ Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (2000), Devlet Planlama Teşkilatı, s. 139.

Devlet Planlama Teşkilatı raporuna göre ise,

“Çeşitli anlaşma, bildirge ve açıklamalarından anlaşıldığı üzere Avrupa Birliği için insan hakları ve demokrasi arasında doğrudan ve tamamlayıcı bir bağlantı vardır. İnsan hakları nasıl bireyin tam gelişmesi için bir ihtiyaç ise, demokratik bir toplum da bu hakların kullanılabilmesi için bir gereksinimdir; aynı şekilde, insan hakları, bireylerin gönüllü desteği ile yaşam bulan demokratik toplum için bir ön koşuldur. Avrupa Birliği, kendi üyeleri tarafından uyulması ve saygı gösterilmesini istediği bu ilkelerin, yakın ilişkide bulunduğu ülkelerce de benimsenmesine önem vermektedir”⁴⁵².

Aday ülkelerin AB’ye tam üyelik için, AB tarafından belirlenen “Kopenhag Kriterleri”nde atılması gereken adımları gösterilmektedir. Aday ülkelerin, “Kopenhag Kriterleri” ölçüsünde yapılan ve yapılması gereken değişimleri “ilerleme raporları” ile AB denetlenmektedir. Türkiye içinde 15 Temmuz 1997’de “Gündem 2000” raporu yayınlanmıştır.

“(…)‘Gündem 2000’ raporunda ve söz konusu raporun eklerini oluşturan ülke raporlarında, Komisyon aday ülkelerin siyasi kriterleri ne ölçüde karşıladıklarını değerlendirirken, sadece siyasi kurumlar ve bunlar arasındaki ilişkilerin tanımı ile yetinmemiş, demokrasinin gerçek hayatta nasıl uygulandığını, bu çerçevede ifade özgürlüğünün kullanım derecesi ile siyasi partiler, hükümet dışı kuruluşlar ve medyanın aday ülkelerdeki demokratik hak ve özgürlükleri nasıl kullandıklarını da incelemeye tabi tutmuştur”⁴⁵³.

Türkiye’nin AB raporlarında belirtilen değişikliklere gitmesi için en başta anayasa da değişikliklere gitmesi gerekmektedir. TSK, AB üyelik sürecinde açık bir muhalefet ortaya koymamıştır⁴⁵⁴. Ancak, anayasanın değiştirilmesi gereken bazı temel maddelerine de karşı çıkmaktadır. Cemal’e göre,⁴⁵⁵ Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu, Türkiye’nin AB üyeliğini ‘jeopolitik bir zorunluluk’ diye niteliyor, ama eş zamanlı olarak da öylesine koşullar öne sürüyordu ki, bunların tümü ‘Sen AB’yi unut’ anlamı taşıyordu.

TSK’nin değişikliklere karşı çıkmasına karşın, “Gündem 2000” raporunda Türkiye’nin politik durumu hakkında şöyle bir değerlendirme yapılmıştır:

“Türkiye, çok-partili demokratik seçimlerden gelen bir hükümete, parlamentoya ve Topluluk müktesebatıyla uyumlu mevzuat hazırlama ve uygulama kabiliyeti olan bir idareye sahiptir. İyileştirme ihtiyacının politik düzeyde kabul görmesine ve son bazı yasal değişikliklere rağmen, Türkiye’nin kişi haklarını ve ifade özgürlüğünü destekleme konusundaki sicili, AB’deki standartların bir hayli gerisindedir. Güneydoğudaki terörizm ile mücadele ederken, Türkiye, itidal sergilemeli, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı göstermek için daha fazla çaba harcamalı ve askerî değil sivil bir çözüm bulmalıdır.

⁴⁵² *a.g.e.*, s. 139.

⁴⁵³ Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (2000), Devlet Planlama Teşkilatı, s. 141.

⁴⁵⁴ Tanel Demirel, (2010), 2000’li Yıllarda Asker ve Siyaset, *SETA Analiz*, Sayı: 18, <http://www.setav.org/Ups/dosya/13749.pdf>, (03.05.2010)

⁴⁵⁵ Cemal, (2010), *a.g.e.*, s. 327.

Devam eden işkence, kaybolma ve yargısız infaz olayları, hükümetin bu tür şeylere son vermeye kararlı olduğunun resmî ağızlardan defalarca beyan edilmesine rağmen, resmî makamların, güvenlik kuvvetlerinin faaliyetlerini izleme ve kontrol etme yeteneğinin sorgulanmasına neden olmaktadır⁴⁵⁶.

AB'nin, 1998 İlerleme Raporu'nda da sivillğe vurgu yapılmış ve TSK'nin Türk siyasetindeki olağan dışı rolü şöyle belirtilmiştir: “İdare ve eğitim sistemindeki son gelişmeler, laikliğı güçlendirmeye yönelik olmakla beraber, Türk toplumunda ordunun özel rolünü göstermektedir... Ordunun sivil politik denetimi bakımından Türk hukuk sisteminde belirsizlikler vardır⁴⁵⁷. Yine bu raporda MGK'nın yapısına da değinilmiş ve MGK şöyle tanımlanmıştır:

“İlk olarak 1961 Anayasası ile kurulmuş olan Millî Güvenlik Kurulu (MGK), millî güvenlik politikasının oluşturulması ve uygulanmasında çok önemli bir rol oynar ve ayrıca geniş kapsamda siyasî konuları ele alır. Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan MGK'nin başkanı, Cumhurbaşkanı'dır. MGK'nin kararları, hukuken bağlayıcı değildir, fakat hükümetin siyaseti üzerinde çok etkilidir. **Bu kurumun varlığı, temel bir demokratik yapıya rağmen, Türk anayasasının, ordunun sivil bir rol oynamasına ve siyasî hayatın her alanına müdahale etmesine imkan verdiği göstermektedir**⁴⁵⁸.

Raporun sonuç bölümünde ise “ordu üzerinde sivil denetimin olmayışı endişe ile karşılanmıştır” ifadesine yer verilmiştir⁴⁵⁹. Raporun ve AB'ye üyelik sürecinin TSK üzerinde ki etkisi görünürde AB üyeliğini desteklemek şeklinde olmakla beraber ortaya konan çekincelerle AB'ye girişi imkansız hale getirmektedir⁴⁶⁰. MGK'nın yapısı ve Türk siyasetindeki etkinliğı 1998'i takip eden raporlarda da yer almıştır. 2000 yılında verilen raporda MGK hakkında şu ifadelere yer verilmiştir:

“Türkiye'nin siyasal yaşamında Millî Güvenlik Kurulu'nun oynadığı rolde herhangi bir değışiklik olmamıştır. Radikal islamcı ve ayrılıkçı hareketler ile bağlantılı olduklarından şüphe edilen devlet memurlarının işten atılması konusunda son zamanlarda cereyan eden tartışmada görüldüğü gibi, Kurul'un kararları, açıklamaları veya tavsiyeleri, siyasal süreci güçlü bir şekilde etkilemeye devam etmektedir. Ayrıca, Kurul'un görüşlerinin pratikte hükümetçe oynanan rolü ciddi şekilde sınırladığı görülmektedir. Bunun yanında, savunma ve güvenlik konularında Parlamento'ya karşı pek az sorumluluk olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁵⁶ Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyonun 1998 Düzenli Raporu, (1998), http://projeler.meb.gov.tr/pkm1/dokumanlar/duzenli_ilerleme_raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, (03.02.2010)

⁴⁵⁷ Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyonun 1998 Düzenli Raporu, (1998), http://projeler.meb.gov.tr/pkm1/dokumanlar/duzenli_ilerleme_raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, (03.02.2010)

⁴⁵⁸ a.g.e.

⁴⁵⁹ a.g.e.

⁴⁶⁰ Cemal, (2010), a.g.e. , s. 327.

Milli Güvenlik Kurulu'nun sivil üye sayısını artırma imkanının siyasi ve askeri çevrelerde tartışılmakta olduğu not edilmiştir⁴⁶¹.

1998 Raporu'ndan sonra sivil asker ilişkilerini ilgilendiren ilk değişiklik: Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nden askeri hakimin çıkarılması ve bu mahkemelerin sivilleştirilmesidir. Bu adımdan sonra hükümet, AB'ye uyum sürecinde birtakım değişiklikler daha yapmak istemektedir. Bunların başında ise siyasi partilerin kapatılmasını güçleştiren değişiklik, Kürtçe radyo ve televizyonlara izin verilmesini öngören değişiklik ve Kürtçe eğitimin önünü açan değişiklik gelmektedir. Fakat bu değişikliklerin yapılmasına askerden izin çıkmamaktadır. Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu, 11.12.2000 tarihinde Başbakan Ecevit'i ziyaretinde Kürtçe televizyon ve eğitime karşı olduğunu belirtmiş ve parti kapatılmasını zorlaştırmanın, irticaya taviz olacağını söylemiştir. Kıvrıkoğlu, yapılması düşünülen değişiklikleri de “devletin bağımsızlığına, bölünmez bütünlüğüne ve laik demokratik yapısına karşı verilecek bir taviz” şeklinde yorumlamıştır⁴⁶².

Buna karşın 2001 yılında Anayasa'da kapsamlı bir değişikliğe gidilmiştir. Bu değişikliklerin yapılmasında da en büyük belirleyici AB sürecidir⁴⁶³. Kaboğlu'na göre “şu ‘iki beklenti’, 2001 değişikliklerini biçimlendirdi: toplumun değişik kesimlerinin – kısaca halkın- demokratikleşme ve özgürleşme beklentisiyle Hükümet çevrelerinin AB beklentisi”⁴⁶⁴. 2001'de yapılan değişiklikler sivil asker ilişkilerinde de yeni bir dönemi işaret etmektedir. Sivil asker ilişkilerinin en tartışmalı konusu olan MGK'nın yapısı ve kararlarının niteliği değiştirilmiştir. Yapılan değişiklikle MGK'nın asker üyeleri korunmakla birlikte dört tane daha sivil üye eklenerek sivillerin sayısı MGK'da dokuza çıkarılmıştır ve kararlarının bağlayıcılık seviyesinde “değerlendirilir” ifadesi konularak bir “indirim” gerçekleştirilmiştir⁴⁶⁵.

⁴⁶¹ Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyonun 2000 Düzenli Raporu, (2000), http://projeler.meb.gov.tr/pkm1/dokumanlar/duzenli_ilerleme_raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, (05.02.2010)

⁴⁶² Askerden iki mesaj, *Hürriyet*, 12.12.2000, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2000/12/12/270458.asp>, (10.02.2010)

⁴⁶³ İbrahim Ö. Kaboğlu, *2001 Anayasa Değişiklikleri: Ulusal-üstü Etkiden Ulusal Tepkiye*, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg19/kaboglu.pdf, s. 3. , (01.05.2010)

⁴⁶⁴ A.g.m.

⁴⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, (03.10.2001), Md.32. , <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4709.html>, (02.03.2009)

V. Ecevit Hükümeti döneminde, AB çerçevesinde yapılacak değişikliklerden en fazla tartışma yaratanı, ölüm cezasının kaldırılmasıdır. Ölüm cezası konusunda AB, gerek raporları gerekse raportörleri aracılığı ile Türkiye'nin 6 numaralı protokolü imzalayarak ölüm cezasını kaldırmasını istemektedir. Ölüm cezasının kaldırılması isteği, Öcalan'ın Türkiye'ye getirilmesinden sonra ki bütün raporlarda yer almaktadır. Türkiye 1984'ten itibaren ölüm cezası uygulamamıştır ancak Öcalan'a verilen ölüm cezası, AB'nin hukuksal bir düzenlemeyle bu cezanın kaldırılması yönünde baskılarını arttırmasına sebep olmuştur⁴⁶⁶. Bu cezasının kaldırılması ise hükümetin güçlü ortağı olan MHP'yi zora sokacaktır. Çünkü MHP'nin izlediği siyaset, Öcalan'ın idam edilmesini öngörmektedir.

3.3. AK PARTİ HÜKÜMETLERİ VE SİVİL ASKER İLİŞKİLERİ

1998 yılında RP'nin kapatılmasının ardından FP kurulmuştur. Yasak getirilmeyen milletvekilleri FP çatısı altına geçerek III. Yılmaz ve V. Ecevit hükümetleri döneminde muhalefette yer almışlardır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, 7 Mayıs 1999 günü "FP'nin, Anayasa'nın 68 ve 69'uncu maddelerini ihlal ederek, 'Laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline geldiğini' ve 'Kapatılan RP'nin devamı olduğunu' gerekçe göstermiş" ve FP'nin kapatılması için dava açmıştır⁴⁶⁷. Davanın açılmasından yaklaşık 2 yıl sonra da 22.06.2001 yılında FP kapatılmıştır. FP'nin kapatılması kararı ile birlikte Nazlı Ilıcak ve Bekir Sobacı'nın milletvekillikleri düşürülerek beş yıl siyaset yasağı getirilmiş, Ramazan Yenidede, Merve Kavakçı ve Mehmet Sılay'a da beş yıl siyaset yasağı getirilmiştir. Bahsi geçen isimlerin söz ve eylemlerinin FP'nin kapatılmasında etkili olduğu söylenmiştir⁴⁶⁸.

FP'nin de RP gibi kapatılması ile hareket içinde bir bölünme meydana gelmiştir. Bir yanda daha çok hareketin muhafazakar ve nostaljik kesimini temsil eden Saadet Partisi bulunuyordu, diğer yanda ise hareketin içinde 'yenilikçilik' olarak adlandırılan akımın sözcüsü Adalet ve Kalkınma Partisi⁴⁶⁹.

⁴⁶⁶ Türkiye'de Ölüm Cezasının Kaldırılması Süreci ve Avrupa Birliği'nin Sürece Katkısı, www.istanbulbarosu.org.tr/images/.../idamcezasiturkcemetin2007.doc, s. 3. (13.04.2010)

⁴⁶⁷ Savaş FP hakkında kapatma davası açtı, *Hürriyet*, 07.05.1999, <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/dosya/fazilet/f1.htm>, (15.03.2010)

⁴⁶⁸ FP Kapatıldı, *Hürriyet*, 22.06.2001, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/06/22/306532.asp>, (15.03.2010)

⁴⁶⁹ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 114.

Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında 14 Ağustos 2001 yılında kurulan AK Parti, farklı farklı kesimlerden oluşan eklektik bir seçmen kitlesine hitap etmektedir. Ayrıca ekonomik ve muhafazakar görüntüsü ile de 1983 seçimlerindeki ANAP ile benzerlik taşımaktadır⁴⁷⁰. 57. Hükümet'in erken seçim kararından sonra yeni seçimlerin 3 Kasım 2002'de yapılması kararlaştırılmıştır. AK Parti, 3 Kasım seçimlerine katılacak ancak partinin Genel Başkanı Erdoğan 5 Aralık 1997 günü Siirt'te okuduğu şiirden dolayı siyasi yasaklıdır ve milletvekili adayı olamamıştır.

2002 seçimlerinde, AK Parti % 32,91 ile birinci olmuştur. AK Parti'den sonra parlamentoya % 23 oy alan CHP ikinci olarak girmeyi başarmıştır. Diğer partiler ise % 10'luk barajı geçememiş ve parlamentoya girememiştir⁴⁷¹. AK Parti 2002 seçimlerinde büyük bir başarı kaydetmiş ve tek başına iktidar olacak sandalye sayısı kazanmıştır. Erdoğan'ın yasaklı olmasından ötürü yeni hükümet, Abdullah Gül tarafından kurulmuştur.

3.3.1. Gül Hükümeti

23.11.2002'de programını okuyan Gül Hükümeti, 28.11.2002'de güvenoyu alarak göreve başlamıştır. Abdullah Gül, Erdoğan'ın yasaklı olmasından dolayı başbakanlık görevindedir bu nedenle hükümetin tüm icrasından meclise giremeye de yine Erdoğan sorumludur çünkü AK Parti genel başkanı sıfatıyla aktif siyasetin içindedir.

Tayyar'a göre, Gül tarafından kurulan 58. hükümete ilk itiraz Cumhurbaşkanı Sezer'den gelmiştir. Sezer, bakanlar kurulu listesindeki bazı adaylara itiraz etmiştir. Bu itiraz sonucu bazı isimler listeden çıkarılmıştır. Bu olay sancısız atlatılsa da ileriki zamanlarda Çankaya ile Başbakanlık ilişkilerinin kolay geçmeyeceğinin bir işaretidir⁴⁷².

29 Kasım 2002'de Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök ve kuvvet komutanları TBMM Başkanı Bülent Arınç'ı ziyaretlerinde görüşmenin çok kısa sürmesi ise Arınç'ın 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'i uğurlamak için türbanlı eşini de getirmesine

⁴⁷⁰ a.g.e. , s. 114. ; Tamil Bora, (2002), 2002 Seçimi ve Siyasi Güzergah Problemleri, *Birikim Dergisi*, Sayı: 163-164, s. 30.

⁴⁷¹ 2002 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları, (2002), <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2002MilletvekiliSecimi/gumrukkapilari/gumrukkapilarisonuc.pdf>, (04.03.2010)

⁴⁷² Tayyar, a.g.e. , s. 205-206.

karşı bir tepki olarak değerlendirilmiştir⁴⁷³. Milliyet Gazetesi bu görüşme sonrası “postmodern-ziyaret” olarak manşet atmış ve “Komutanlar, Meclis Başkanı Arınç’a duydukları tepkiyi Türk siyasi tarihinin en kısa nezaket ziyaretiyle gösterdiler” şeklinde yorumlamıştır⁴⁷⁴. Bu tepki aynı zamanda askerlerin türban ve laiklik gibi bazı konularda hassasiyetlerinin devam ettiğinin ve hükümetin bu sorunları çözmek için asker sorununu çözmesi gerektiğinin bir göstergesidir.

29 Kasım 2002’de toplanan MGK’da ise Kara Kuvvetleri Komutanı Aytaç Yalman, protokolde türbanlı görüntünün yarattığı rahatsızlığı dile getirerek bu konuda ki Anayasa Mahkemesi’nin kararını hatırlatmıştır. Tayyar’a göre, “İlk günlerde medyaya yansıtılan bu tablo, Ak Parti iktidarı önünde, ancak asker gölgesinde ‘irtica’ ve ‘AB’ konulu iki temel tartışma konusunun olduğunu göstermiştir”⁴⁷⁵.

3.3.2. Erdoğan Hükümeti

AK Parti’nin Genel Başkanı’nın Erdoğan olması, Gül’ün başbakan olması gerek içerde gerek dışarıda kötü bir görüntü arz etmektedir. Çünkü devletin temsili konusunda bir ikililik oluşturuyordu. Bu durumun çözülmesi için Gül hükümetinin ilk zamanlarından itibaren yürüttüğü çalışmalar, CHP Genel Başkanı Baykal’ın da destek vermesi sonucu Erdoğan’a başbakanlık yolu açılmıştır.

Deniz Baykal’ın Erdoğan’a başbakanlık yolunu açmayı önermesinden dört gün sonra YSK, 02.12.2002 tarihli toplantısında, Siirt ilindeki seçimlerin yenilenmesine karar vermiş ve Meclis Anayasa’nın 67, 76 ve 78. maddelerinde değişiklik öngören bir teklif hazırlayarak kabul etmiştir. Tüm bunlar Tayyar’ın ifadesi ile Erdoğan’ın başbakanlık yolunu açmak için “siyasete dokunan sihirli bir el” gibidir⁴⁷⁶. Anayasa değişikliklerinin kabul edilmesi için son basamak ise Sezer’dir. Sezer değişiklikleri kabul etmemiş ancak Meclis’in tekrar göndermesi sonucu imzalamak zorunda kalmıştır. Böylece Erdoğan, Siirt seçimlerinden milletvekili olarak çıkmış ve Gül’den hükümeti devralmıştır.

⁴⁷³ Serpil Çevikcan, Çok şey anlattılar! , *Milliyet*, 30.11.2002, s. 20.

⁴⁷⁴ Post-modern ziyaret, *Milliyet*, 30.11.2002, s. 1.

⁴⁷⁵ Tayyar, *a.g.e.* , s. 211.

⁴⁷⁶ *a.g.e.* , s. 208-209.

Erdoğan Başbakanlığı'ndaki 59. Hükümet 23.03.2003 yılında güvenoyu olarak göreve başlamıştır⁴⁷⁷. Erdoğan hükümeti, askerlerle ilk krizini 23 Nisan Resepsiyonunda yaşamıştır. Geleneksel olarak TBMM başkanı tarafından verilen resepsiyona hükümet üyeleri tarafından eşlerin getirilmeyeceği açıklamalarına karşın, komuta kademesinden katılan olmamıştır⁴⁷⁸. Komuta kademesinin yanında Cumhurbaşkanı ve ana muhalefet lideri de resepsiyona katılmamıştır. Basında da gerek askerlerin gerek sivillerin türban için yaptığı boykot aşırı bulunmuştur⁴⁷⁹. Arınç, yapılan boykotun nedeni CHP grup başkan vekili Haluk Koç'a sormuştur ve Koç katılmama nedeni olarak: "Arınç'ın eşine değil hükümete tavır gösterildiğini belirtmiştir⁴⁸⁰. Ünal'a göre,⁴⁸¹ bu tablo 28 Şubat sürecinin devam ettiğini göstermektedir. 28 Şubat süreci hiçbir şeyi çözmemiş olsa da askerlerin hassasiyetlerini göstermek bakımından önemlidir ve hükümet bundan ders çıkararak adım atmak zorundadır.

Hükümetin göreve başlamasıyla önünde cumhurbaşkanı ve TSK'nin dışında iki büyük problem daha vardır. Bunlardan birincisi devam eden ABD'nin Irak işgalidir, ikincisi ise AB sürecidir. ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra Irak'a savaş açmıştır. Türkiye'nin de Irak'a komşu devlet olmasından ötürü bu savaştan etkilenmemesi kaçınılmazdır. Gül hükümeti döneminde, ABD'nin lojistik üs olarak Türkiye'yi kullanmasına izin verilmesi için Meclis'e sunulan tezkere, 1 Mart 2003'te yapılan oylama sonucu salt çoğunluğu sağlayamadığı için kabul edilmemiştir⁴⁸². Bu nedenle gerginleşen ABD ilişkilerinin düzeltilmesi gerekmektedir çünkü ABD'nin Irak'ı işgal süreci Türkiye'nin, PKK terörü meselesi ve Kürt Devleti kurulması tartışmalarıyla yakından ilgilidir.

Hükümetin, AB sürecine devam etmesi için Kopenhag Kriterleri'ni karşılamaya yönelik devam eden reformları uygulamaya geçirmesi ve yenilerini de kabul etmesi gerekmektedir. Bu yönde 7. Uyum Paketi kabul edilmiştir.

⁴⁷⁷ 59. Erdoğan Hükümeti Güven Oylaması, (23.03.20039, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o59.htm>, (21.03.2010)

⁴⁷⁸ Resepsiyon boykotuna karşı Erdoğan sağduyu çağrısı yaptı, *Zaman*, 24.04.2003, s. 1.

⁴⁷⁹ Hasan Cemal, Laiklik, elden mi gidiyor? , *Milliyet*, 24.04.2003, s. 17. ; Şahin Alpay, Otoriter zihniyet nasıl aşılacak? , *Zaman*, 26.04.2003, s. 13.

⁴⁸⁰ Arınç: Boykotun sebebi eşimin başörtüsü değil, *Zaman*, 25.04.2003, s. 4.

⁴⁸¹ Mustafa Ünal, 28 Şubat'tan ders çıkarmak, *Zaman*, 25.04.2003, s. 13.

⁴⁸² Hamza Çakır, (2006), Tezkere Dönemi ve Sonrası Türk-ABD İlişkileri'nin Medyada Temsili, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 21, Cilt: 2, Kayseri: s. 157.

3.3.2.1. Erdoğan Hükümeti ve AB'ye Üyelik Süreci

V. Ecevit Hükümeti döneminde, sivil asker ilişkilerinde önemli düzenlemelerin yapıldığı AB'ye uyum süreci Erdoğan döneminde de sürdürülmüştür. 2003 İlerleme Raporunda "AB'ye katılım amacı hükümetin temel öncelikleri arasındadır" denilmiştir⁴⁸³. Dönemin en kapsamlı değişikliği ise "7. Uyum Paketi"nin kabul edilerek meclisten geçirilmesi ile gerçekleşmiştir. 7. Uyum Paketi özellikle MGK'nın yapısı ve işleyişi hakkında şu değişiklikleri içermektedir:

1- Tasarı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nin, Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanacağını öngörüyor. Söz konusu atamanın, Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılmasının öngörülmesi halinde, Genelkurmay Başkanı'nın olumlu görüşü alınacak.

Mevcut hükme göre, MGK Genel Sekreteri Orgeneral-Oramiral rütbesindeki silahlı kuvvetler mensupları arasından Genelkurmay Başkanı'nın inhası, Başbakan'ın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nun kararıyla atıyor.

2- 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yasası'nın 4. maddesinde yapılan değişiklikle Mili Güvenlik Kurulu'nun görevleri yeniden tarif ediliyor. Buna göre, MGK, milli güvenlik ve devletin milli güvenlik siyasetine ilişkin tanımlar çerçevesinde devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alacak ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit edecek. Bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirecek ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirecek.

TBMM Genel Kurulu'ndaki görüşmeler sırasında, AKP'li milletvekillerinin önergesiyle, "Başbakan, MGK'nın tasviye kararları ve görüşlerini değerlendirmek üzere Bakanlar Kurulu'na sunulması ve bu tavsiye kararlarının Bakanlar Kurulu'nda kabul edilmesi halinde, bunların uygulanmasında koordinasyonu izlemek üzere bir başbakan yardımcısını görevlendirebilecek" hükmü eklendi.

3- MGK, her ay yerine 2 ayda bir toplanacak. Kurul, gerektiğinde Başbakan'ın teklifi üzerine veya doğrudan Cumhurbaşkanı'nın çağrısı ile de toplanabilecek.

4- MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkileri tek maddede toplanıyor. Mevcut yasadaki yetkileri düzenleyen 14. madde yürürlükten kaldırılıyor. Mevcut düzenlemede 10 fıkra ayrıntılı olarak düzenlenen MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkileri, tasarıda, "a) Milli Güvenlik Kurulunun sekreterlik hizmetlerini yürütür, b) Milli Güvenlik Kurulunca ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir" şeklinde 2 fıkraya indiriliyor.

5- Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının denetlenmesi, milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak yapılacak, bu denetimin yapılmasına ilişkin esas ve usuller, Genelkurmay Başkanlığı'nın ve Sayıştay'ın görüşü alınmak suretiyle Milli Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen "Gizli" gizlilik dereceli bir yönetmelikle düzenlenecek.

6- 832 sayılı Sayıştay Kanunu'na eklenen madde ile TBMM'nin bütçeyi denetleme yetkisi güçlendirildi. Buna göre, Sayıştay denetimine tabi olup olmadığına bakılmaksızın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin talebi üzerine Sayıştayca, Cumhurbaşkanlığı hariç olmak üzere kamu kaynaklarının kullanımıyla ilgili her alanda hesap ve işlemlerin incelenebileceği, giderlerin harcamadan önce vizeye tabi tutulabileceği ve denetim sonuçlarının ilgili ihtisas

⁴⁸³ Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyonun 2003 Düzenli Raporu, (2003), http://projeler.meb.gov.tr/pkm1/dokumanlar/duzenli_ilerleme_raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, (05.03.2010)

komisyonlarında değerlendirilmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulacağı hükme bağlanıyor⁴⁸⁴.

Görüldüğü üzere “7. Uyum Paketi” MGK’nın yapısında ciddi değişiklikler yapmıştır. Gerçekleşen değişiklikler arasında, ilk defa MGK genel sekreterliğine bir sivilin atanması ve TSK’nin sınırlı da olsa Sayıştay tarafından denetlenmesi kabul edilmiştir.

Bu değişikliklerden sonra MGK genel sekreteri, olağanüstü görevlerinden, Cumhurbaşkanını ve Başbakan adına MGK tavsiyelerini izleme yetkisini kaybetmesi ve Sayıştay’ın, TSK’nin bütçesinin hazırlanmasını ve savunma alanında ki kamu alımlarını denetleyememesine karşın TSK’nin elinde bulunan devlet mallarını denetleyebilmesi olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir⁴⁸⁵.

“7. Uyum Paketi” ile gerçekleşen değişiklikler şüphesiz önemlidir. Ancak Alpay’a⁴⁸⁶ göre:

Türkiye’de komutanlar ve bütün subaylar, özgürlükçü demokraside askerlerin sadece ve sadece meslekleriyle yetkili ve silahlı kuvvetlerin kesin olarak sivil otoriteye bağlı olmaları ilkesini benimsemedikleri sürece, AB normlarına uyma çabası içinde anayasayı ve yasayı değiştirip MGK’yı bir ‘danişma’ organı olarak tanımlamanın, hatta yeni bir anayasa yaparak askerinin bugün sahip olduğu siyasi özerkliğe tümüyle son vermenin pratikte hiçbir anlamı olmaz.

Gerçekten de Türkiye’nin sivil asker ilişkilerini çözüme kavuşturmasının ve TSK üzerinde sivil denetimi sağlayabilmesinin en sağlıklı yolu askerlerin demokrasinin gereği olarak sivil denetimi kabul etmeleri sonucu, asli görevi olan ulusal savunmaya dönmeleridir. Çünkü daha önce de Türkiye çok daha demokratik kanunlar çıkararak, sivil asker ilişkilerini düzenleme yoluna gitmiştir, fakat bu süreç yapılan darbelerle kesintiye uğramış ve başa döndürülmüştür. Huntington’un “nesnel sivil denetim” olarak tanımladığı bu seçenek için askeri profesyonelleşmenin azamiye çıkması gerekmektedir⁴⁸⁷. AB’nin 2005 İlerleme Raporu’nda, tüm düzenlemelere rağmen, TSK’nin sivil denetim altına alınamaması konusu yine işlenerek “Silahlı Kuvvetler kaydadeğer siyasi nüfuz kullanmaya devam etmektedir” şeklinde ifadeye yer verilmiştir.

⁴⁸⁴ 7. Uyum Yasaları, (Temmuz 2003), http://www.belgenet.com/yasa/ab_uyum7-1.html, (07.03.2010)

⁴⁸⁵ Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyonun 2003 Düzenli Raporu, (2003), http://projeler.meb.gov.tr/pkm1/dokumanlar/duzenli_ilerleme_raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, (05.03.2010)

⁴⁸⁶ Şahin Alpay, Otoriter zihniyet nasıl aşılacak? , *Zaman*, 26.04.2003, s. 13.

⁴⁸⁷ Huntington, *a.g.e.* , s. 89.

AB sürecinde diğer gelişmelere kısaca bakılacak olursa, AB'nin 2004 İlerleme Raporu Türkiye'nin siyasi kriterleri yüksek oranda karşıladığını belirtmiştir. Bu raporu AB'nin genişlemeden sorumlu üyesi Verheugen; Atatürk Devrimleri'nden sonra ikinci büyük devrim olarak nitelerken⁴⁸⁸, Dış İşleri Bakanı Gül, bazı kararların Helsinki Kararları ile çeliştiğini⁴⁸⁹, Erdoğan ise bazı konularda ayrımcılık yapıldığını belirtmiştir⁴⁹⁰. Bu rapordan sonra hükümet, 17 Aralık 2004'te Brüksel'de gerçekleşecek toplantı için hazırlıklarını yoğunlaştırmış ve yapılan toplantıda da Türkiye ile katılım müzakerelerinin 03.10.2005'te yapılması kararlaştırılmış,⁴⁹¹03.10.2005 tarihinde yapılan müzakereler sonucunda da çerçeve belgesi onaylanmıştır⁴⁹².

3.4. 27 NİSAN 2007 E-MUHTIRASI

Ağustos 2006'da Genelkurmay Başkanı Özkök'ün görev süresi dolacaktır. Onun yerine teamülden farklı olarak, 1 Ağustos'taki Yüksek Askeri Şura'dan önce Yaşarbüyükkanıt'ın atanma kararnamesi Cumhurbaşkanı'na gönderilmiştir. 30 Temmuz günü de Köşk'ten, Büyükanıt'ın yeni genelkurmay başkanı olacağı açıklanmıştır⁴⁹³. Büyükanıt'ın Şemdinli'de bir kitapçıya bombalı saldırı düzenlenmesinden sorumlu olduğu öğrenilen iki astsubayı tanıdığını söylemesi ve bu davanın iddianamesinde adının geçmesi çok tartışılmıştır. Bu olay sonrası bazı medya organlarında Büyükanıt'ın genelkurmay başkanı olmasında önünün kesileceği haberleri çıkmıştır. Erken atanmasının da bu spekülasyonların önüne geçmek için yapıldığı düşünülmüştür⁴⁹⁴.

Genelkurmay Başkanı Büyükanıt'la girilen 2007 yılının en tartışmalı konusu cumhurbaşkanlığı seçimleridir. 2007 yılında Ahmet Necdet Sezer'in görev süresi bitecek ve yeni cumhurbaşkanı, AK Parti tarafından belirlenecektir. Askerin her zaman ilgi duyduğu cumhurbaşkanı seçimlerinde adayın AK Parti tarafından belirlenecek olması ve cumhurbaşkanı eşinin türbanlı olması ihtimali endişelere sebep olmaktadır.

⁴⁸⁸ İkinci büyük Türk devrimi, *Hürriyet*, 07.10.2004,

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/10/07/533081.asp>, (10.03.2010)

⁴⁸⁹ Gül: AB raporu kısmen Helsinki kararlarına uymuyor, *Hürriyet*, 07.10.2004,

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/10/07/533085.asp>, (10.03.2010)

⁴⁹⁰ Erdoğan: İlerleme raporunda ayrımcılık yapıldı, *Hürriyet*, 07.10.2004

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/10/07/533086.asp>, (10.03.2010)

⁴⁹¹ Müzakere tarihi: 3 Ekim 2005, *Hürriyet*, 17.12.2004,

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/12/17/570710.asp>, (11.03.2010)

⁴⁹² Türkiye çerçeve belgeyi kabul etti, *Hürriyet*, 03.10.2005,

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/10/03/710658.asp>, (11.03.2010)

⁴⁹³ Tayyar, *a.g.e.*, s. 258.

⁴⁹⁴ Orgeneral Yaşar Büyükanıt, Genelkurmay Başkanlığı'na atandı, *Hürriyet*, 31.07.2006,

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=4845680&tarih=2006-07-31>, (03.04.2010)

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Büyükanıt, cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili olarak “Cumhuriyetin temel değerlerine, devletin üniter yapısına, laik demokratik devlete sözde değil özde bağlı bir cumhurbaşkanının seçileceğini umut ediyorum” şeklinde açıklama yapmıştır⁴⁹⁵. Cumhurbaşkanı anayasada gösterildiği şekilde meclis tarafından seçildiği Türkiye Cumhuriyeti’nde, Genelkurmay Başkanı’nın bu sözleri dahi bir müdahale olarak değerlendirilebilir.

Cumhurbaşkanı seçimleri öncesinde düzenlenen mitinglerle de AK Parti’nin cumhurbaşkanını seçmesi protesto edilmiştir. “Cumhuriyet Mitingleri” olarak isimlenen mitinglere, 29 tane de sivil toplum örgütü destek vermiştir. CHP ve DSP ise mitinglerin belli bölümlerinde yer almıştır⁴⁹⁶. “Cumhuriyet Mitingleri” 14 Nisan, 29 Nisan, 5 Mayıs ve 13 Mayıs 2007’de Ankara, İstanbul, Manisa, Çanakkale ve İzmir’de düzenlenmiştir. Mitinglere katılımın geniş olması ise AK Parti’nin bir daha ki seçimlerde alacağı oy oranının düşük olacağı şeklinde değerlendirmelere neden olmuştur. Mitinglerde Cumhuriyet ve laiklik adına sloganlar atılmış, Başbakan Erdoğan ise katılımcıları “81 vilayetten bindirilmiş kıtalar” olarak nitelemiştir⁴⁹⁷.

Bu atmosfer ile gidilen cumhurbaşkanlığı seçimine bir de hukuksal tartışma eklenmiştir. Emekli Yargıtay Onursal Başsavcısı Sabih Kanadoğlu cumhurbaşkanı seçimlerinde Meclis’in toplanabilmesi için 367 toplantı yeter sayısını bulması gerektiği iddiasını ortaya atmıştır⁴⁹⁸. AK Parti’nin ise o dönemde 360 milletvekili vardır ve iddiaya göre, diğer partilerin meclis oturumuna katılmaması ile cumhurbaşkanlığı seçimi yapılamayacaktır. AK Parti bunu bir iddia olarak kabul etse de diğer partiler meclis oturumuna katılmama kararı alarak seçimin 1. turunda meclisin 367’den eksik milletvekili ile toplanmasını sağlamışlardır.

Seçimin 1. turunda toplam 361 milletvekili oy kullanmış ve AK Parti’nin cumhurbaşkanı adayı Abdullah Gül 357 kabul oyu almıştır. Bu arada meclis oturumunu denetlemek için gelen 7 CHP’li vekilinde toplantıya katılarak toplantı yeter sayısını 368’e taşıdıkları yönünde yeni bir tartışma başlamıştır⁴⁹⁹. Özbudun’a göre

⁴⁹⁵ Büyükanıt’tan cumhurbaşkanı tarifi, *NTVMSNBC*, 13.04.2007, 13.04.2007, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/405388.asp>, (09.04.2010)

⁴⁹⁶ Tayyar, *a.g.e.*, s. 296.

⁴⁹⁷ Erdoğan: Mitinge katılanlar bindirilmiş kıta, *NTVMSNBC*, 17.04.2007, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/405722.asp>, (10.04.2010)

⁴⁹⁸ Cemal, (2010), *a.g.e.*, s. 435.

⁴⁹⁹ İlk turda, *Yenişafak*, 28.04.2007, s.1.

cumhurbaşkanı seçimi için meclis toplantı sayısının 367 olması gerektiği iddiası hukuk dışıdır⁵⁰⁰. Ancak Anayasa Mahkemesi Kanadoğlu'nun ortaya attığı bu iddia doğrultusunda 1 Mayıs'ta karar vererek cumhurbaşkanlığı seçiminin 1. turunu iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesinin bu kararı, hukukçular tarafından da siyasi bir karar olarak yorumlanmıştır⁵⁰¹.

3.4.1. E-Muhtıra

Cumhurbaşkanlığının tartışmalı geçen 1. tur oylamasının gecesinde Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesine bir bildiri konulmuştur. Bu bildiri şöyledir:

Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahede edilmektedir. Uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar. Özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkarılması, ülkemizin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü eylemlerle şaşırtıcı bir benzerlik taşımaktadır.

Bu bağlamda;

Ankara'da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde Kur'an okuma yarışması tertiplenmiş, ancak duyarlı medya ve kamuoyu baskıları sonucu bu faaliyet iptal edilmiştir.

22 Nisan 2007 tarihinde Şanlıurfa'da; Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden gelen bazı grupların da katılımı ile, o saatte yataklarında olması gereken ve yaşları ile uygun olmayan çağ dışı kıyafetler giydirilmiş küçük kız çocuklarından oluşan bir koroya ilahiler okutulmuş, bu sırada Atatürk resimleri ve Türk bayraklarının indirilmesine teşebbüs edilerek geceyi tertipleyenlerin gerçek amaç ve niyetleri açıkça ortaya konulmuştur.

Ayrıca, Ankara'nın Altındağ ilçesinde "Kutlu Doğum Şöleni" için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verildiği, Denizli'de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylediği, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer Beldesinde dört cami bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulunda kadınlara yönelik vaaz ve dini söyleşi yapıldığı yolunda haberler de kaygıyla izlenmiştir.

Okullarda kutlanacak etkinlikler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili yönergelerinde belirtilmiştir. Ancak, bu tür kutlamaların yönerge dışı talimatlarla yerine getirildiği tespit edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığınca yetkili kurumlar bilgilendirilmesine rağmen, herhangi bir önleyici tedbir alınmadığı gözlenmiştir.

⁵⁰⁰ Özbudun, (2009), *a.g.e.*, ss. 14-17.

⁵⁰¹ Hukukçular ne diyor? , *Hürriyet*, 01.05.2007,

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=6441730&tarih=2007-05-01>, (11.04.2010)

Anılan faaliyetlerin önemli bir kısmının bu tür olaylara müdahale etmesi ve engel olması gereken mülki makamların müsaadesi ile ve bilgisi dahilinde yapılmış olması meseleyi daha da vahim hale getirmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Cumhuriyet karşıtı olan ve devletimizin temel niteliklerini aşındırmaktan başka amaç taşımayan bu irticai anlayış, son günlerdeki bazı gelişmeler ve söylemlerden de cesaret almakta ve faaliyetlerinin kapsamını genişletmektedir.

Bölgemizdeki gelişmeler, din ile oynamanın ve inancın siyasi bir söyleme ve amaca alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin ibret alınması gereken örnekleri ile doludur. Kutsal bir inancın üzerine yüklenmeye çalışılan siyasi bir söylem veya ideolojinin inancı ortadan kaldırarak, başka bir şeye dönüştüğü, ülkemizde ve ülke dışında görülebilmektedir. Malatya’da ortaya çıkan olayın bunun çarpıcı bir örneği olduğu ifade edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği şüphesizdir.

Bu tür davranış ve uygulamaların, Sn. Genelkurmay Başkanı’nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği **“Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtma”** ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasanın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir.

Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.

Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk’ün, **“Ne mutlu Türküm diyene!”** anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti’nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir.

Kamuoyuna saygı ile duyurulur⁵⁰².

Yaşar Büyükanıt’ın⁵⁰³ komuta kademesinde tartışılmadan “bizzat kendim yazdım” dediği muhtıra sonrasında Türkiye’de bazı ilkler yaşanmıştır. Bu ilklerin başında bir hükümet ilk defa kendisine verilen muhtıra karşısında bir karşı bildiri yayınlamaya askeri eleştirmiştir. Başka bir ilk, muhtıra karşısında ilk defa yürüyüşler düzenlenerek askerler kınanmıştır ve diğer bir ilk, ilk defa gazeteler ve siyasiler askerleri muhtıranın ertesi günü tenkit edebilmiştir.

⁵⁰² 27 Nisan 2007 Basın Açıklaması, 27.04.2007,

http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/2007/BA_08.html, (12.10.2008)

⁵⁰³ 32. Gün, 08.05.2009, *Kanal D*.

Muhtıranın verildiği 27 Nisan gecesi AK Parti kurmayları toplanmış ve bir karşı bildiri hazırlamıştır. Cemil iek tarafından okunan bu bildiride şöyle söylenmiştir:

“Bu açıklama hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Kuşkusuz demokratik düzende bunun düşünülmesi dahi yadırgatıcıdır. Öncelikle söylemek isteriz ki, Başbakan’a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı’nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay Başkanlığı, hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre, Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan’a karşı sorumludur.”⁵⁰⁴

Sivil toplum örgütleri ise bu bildirinin siyasete ve temel haklara açık bir müdahale olduğunu bildirmiştir. AB’nin genişlemeden sorumlu üyesi Olli Rehn “ordu siyaseti seçilmişlere bırakmalıdır” demiřtir⁵⁰⁵. Muhalefet partileri de bildiri karşısında sessiz kalmamıştır. Baykal: “Çözümün adresi siyasettir, dayatmalarla siyaset olmaz” diyerek muhtıraya tepki göstermiştir. Ağar, “Çözüm bulunur” ifadesini kullanırken; Erkan Mumcu, rejim muhafızlığı yararsız demiřtir⁵⁰⁶. Yazıcıoğlu, “Genelkurmay Başkanlığı adına yayımlanan bildiri, Türk demokrasisine ve hukuk devletine karşı açık bir muhtıra ve müdahaledir” demiřtir⁵⁰⁷.

2007 e-muhtırasına karşı gösterilen sivil tepkiler, sivil asker ilişkilerini sivilleşme açısından yeni bir boyuta taşımıştır. Muhtırayı veren Genelkurmay Başkanı hakkında herhangi bir işlem yapılmamasına rağmen; gösterilen tepkilerin bundan sonra askerlerin siyasete müdahale sürecini etkileyeceği açıktır. AK Parti, TSK’nin verdiği muhtıraya karşı, millet tarafından verilen seçilmişlik güvencesini kullanarak, sivil-asker ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmıştır.

3.5. ABDULLAH GÜL’ÜN CUMHURBAşKANLIğI DÖNEMİ

TSK’nin yayınladığı e-muhtıra ve Anayasa Mahkemesi’nin kararı doğrultusunda tartışmalı geçen cumhurbaşkanlığı seçimi sonrasında genel seçimlerin, 22 Temmuz 2007 günü yapılması kararlaştırılmıştır. Günal’a⁵⁰⁸ göre, alınan seçim kararı, cumhurbaşkanlığı ve e-muhtıra tartışmalarının kısmen dağılmasına olanak tanımıştır.

⁵⁰⁴ Mehmet Ocaktan, Vesayete Karşı demokrasi duruşu..., *Yenişafak*, 29.04.2007, s. 17.

⁵⁰⁵ Sözde değil özde demokrasi, *Yenişafak*, 29.04.2007, s. 7.

⁵⁰⁶ Gerilim cephesi bile ‘milli irade dedi, *Yenişafak*, 29.04.2007, s. 1.

⁵⁰⁷ Bildiriye tepki yağdı, *Yenişafak*, 29.04.2007, s. 7.

⁵⁰⁸ Günal, *a.g.e.*, s. 434.

22 Temmuz erken seçimleri öncesinde, Ak Parti ciddi bir anayasal değişiklik paketi hazırlamıştır. Anayasa Mahkemesi de Cumhurbaşkanı Sezer ve CHP'nin itiraz başvurularını reddederek paketin kabulünün önünü açmıştır⁵⁰⁹. Bu pakette özetle, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve görev süresinin beş yıl olması belirlenmiştir. Ayrıca bir kişinin, iki defa cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin de önü açılmıştır. Cumhurbaşkanı seçimlerinden sonra genel seçimlerin de süresi beş yıldan, dört yıla indirilmiştir. Bunların yanında Abdullah Gül'ün seçiminde tartışmalar yaratan toplantı yeter sayısı da karara bağlanarak TBMM üye sayısının üçte biri olarak belirlenmiştir⁵¹⁰.

21 Ekim 1997 referandumu % 70'e yakın "evet" ile sonuçlanarak değişiklik paketi kabul edilmiştir⁵¹¹. Bunun öncesinde ise 22 Temmuz erken seçimleri yapılmıştır. 22 Temmuz seçimlerinin sonuçları ise AK Parti'nin % 46,6 ile birinci, CHP'nin % 20,8 ile ikinci çıkması ile sonuçlanmıştır. Meclise, MHP % 14,2 oy alarak girmeyi başarmış, 26 tanede bağımsız milletvekili çıkmıştır⁵¹². 22 Temmuz seçimlerinde, AK Parti'nin gücünü arttırmasının yanında bağımsız milletvekilleri sayısı önemlidir. Çünkü 26 bağımsız milletvekilinden 21'i, Demokratik Toplum Partisi (DTP) altında grup kurmuşlardır. DTP, % 10 seçim barajını aşamayacağını öngörerek bağımsız adaylarla gidilen bir seçim strateji izlemiş ve grup kurmaya yetecek olan 20 milletvekilinden fazlasını TBMM'ye sokmayı başarmıştır.

Ulagay⁵¹³, 2007 seçimlerini şöyle değerlendirmiştir:

“Taraflardan biri, dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeleri değerlendirerek kendisine yeni bir yol çizen, merkeze oynayan bir kitle partisi olmayı hedefleyerek bütün Türkiye'de örgütlenen, geniş kitlenin taleplerine duyarlı, dört küsur yıllık icraatıyla puan toplayan, dış dünyada ve piyasalarda olumlu izlenim yaratan bir siyasi parti AKP idi.

Karşısında ise, ortak paydası laik düzeni korumak olan insanları geçici olarak bir araya getirerek AKP'nin yükselişini durdurmaya odaklanmış bir cephe vardı. Bu cephenin desteğini alarak AKP'ye rakip olması beklenen CHP ise muhalefet cephesinde yer alanların birçoğunun bile gönülsüzce oy verdiği, toplumsal bağları zayıflamış, dar bir çevrenin

⁵⁰⁹ Oya Armutçu, Referandum 21 Ekim'de, *Hürriyet*, 06.07.2007,

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6838189.asp>, (15.07.2010)

⁵¹⁰ Türkiye 21 Ekim'de referanduma gidiyor, *Habertürk*, 18.08.2007,

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/40874-turkiye-21-ekimde-referanduma-gidiyor>, (15.07.2010)

⁵¹¹ Referandumdan "evet" çıktı, *Sabah*, 21.10.2007,

<http://arsiv.sabah.com.tr/2007/10/21/haber,92A0CBA9A3784A15893A8B8C4C8646A5.html>, (16.07.201)

⁵¹² 22 Temmuz Seçim Sonuçları,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007MilletvekiliSecimi/gumrukdahil/gumrukdahil.pdf>, (16.07.2010)

⁵¹³ Osman Ulagay, (2008), *Ak Parti Gerçeği ve Laik Darbe Fiyaskosu*, 9. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul: ss. 20-21.

taleplerine cevap veren, kendini değişen koşullara göre yenilememiş bir parti konumundaydı”.

Sonuç olarak AK Parti, seçimlerden güçlü çıkmış ve yine tek başına hükümet kuracak sandalye sayısını kazanmıştır. Bu tabloda yeniden cumhurbaşkanlığı seçimlerine gidilmiş ve 28 Ağustos 2007 cumhurbaşkanlığı üçüncü tur oylamasında Abdullah Gül, cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Günel’a⁵¹⁴ göre,

“Gül’ün cumhurbaşkanı seçilmesi, ilk etapta askeri bürokratik elite bir sıkıntıya yol açmış ve görevine başlamasının hemen akabinde katıldığı GATA Tıp Fakültesi diploma töreninde ve Kara Harp Okulu’nun diploma törenlerinde kendisine ‘Sayın Cumhurbaşkanım’ yerine ‘Sayın Cumhurbaşkanı’ şeklinde hitap edilerek bu sıkıntı dışa vurulmuştur”.

AK Parti’nin ikinci dönem iktidarında en önemli sorun hakkında açılan kapatma davası olmuştur. Günel’a göre AK Parti’ye açılan kapatma davası “tam bir yargı darbesi” niteliğindedir⁵¹⁵. “Çünkü şayet dava kapatma yönünde sonuçlanacak olursa, bunun anlamı yasama ve yürütmenin işlevsiz hale getirilmesidir”⁵¹⁶. Kapatılma davası sonucunda Anayasa Mahkemesi, 6’ya karşı 5 gibi kritik bir oyla Ak Parti’ye kapatma davası reddetmiş ancak, hazine yardımlarının yarısının kesilmesi cezasını vermiştir⁵¹⁷.

Ak Parti’nin ikinci döneminde dikkat çeken başka bir olayda Başbakan Erdoğan ile genelkurmay Başkanı Büyükanıt’ın, Dolmabahçe Sarayı’nda yaptıkları görüşmedir. 4 Mayıs 2007’de gerçekleşen görüşme, e-muhtıradan sonra Erdoğan ile Büyükanıt’ın yüz yüze yaptıkları ilk kapsamlı görüşmedir. Bu görüşme sonrası Büyükanıt, katıldığı 32. Gün programında, görüşmeyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Bir sürü şehir efsanesi türetildi. Ben biraz şaşırđım. Çünkü bu gizli bir toplantı değil. Neden değil? Çünkü Dolmabahçe’deki Başbakan’ın çalışma ofisine resmi üniformam, forsum bir sürü basın ordusunun arasından geçtim girdim. Genel Kurmay Başkanı Başbakanla çeşitli kereler görüşür. Şimdiki Gen. Kur Bşk. da programı müsait olduğu sürece her hafta başbakanla görüşüyor. Ben neden bu kadar merak edildiğini anlamıyorum. Her başbakanla görüşüldüğünde dışarı çıkıp biz şunları görüştük demek bir kere uygun olur mu? Uygun olmaz. Hassas konuları baş başa konuşuyorsunuz. O size bir sürü önemli şey söylüyor, siz ona söylüyorsunuz. Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında bir sürü hassas şey konuşuluyor; ama bir bildiri yayınlanıyor, o kadarla yetiniliyor. Peki o kadar mı konuşuluyor? 4 saat 5 saat. Her şey. Yani gizli görüşme olsa öyle imkanlarımız da var. Gidersiniz bir yerde oturursunuz baş başa, ki öyle görüşmelerimiz de oldu”⁵¹⁸.

⁵¹⁴ Günel, *a.g.e.*, s. 447.

⁵¹⁵ *a.g.e.*, s. 456.

⁵¹⁶ *a.g.e.*, s. 456.

⁵¹⁷ “Ak Parti Kapatılmasın” kararı çıktı, 30.07.2008, *Milliyet*,

<http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=972729>, (22.07.2010)

⁵¹⁸ 32. Gün, 08.05.2009, *Kanal D*.

Ancak Erdoğan'ın Isparta mitinginde, "Baş başa yaptığım bu görüşmeler benimle mezara gider" şeklinde ki açıklaması, Dolmabahçe görüşmesini çok daha tartışılan bir konuma yükseltmiştir⁵¹⁹. Bu görüşmenin detayları hakkında pek çok haber üretilmesine karşın, görüşmenin tarafları olan, Erdoğan ve Büyükanıt'tan görüşmenin detaylarına dair bir açıklama yapılmamıştır.

⁵¹⁹ Başbakan'dan Kılıçdaroğlu'na yanıt, *TRT Haber*, 07.08.2010, <http://www.trt.net.tr/Habereski/HaberDetay.aspx?HaberKodu=5f0f01fd-73c0-4b35-b890-8c274c2d24aa>, (10.09.2010)

SONUÇ

Türk ordusunun, Türk siyasal hayatındaki rolü Cumhuriyet'ten dahi eskidir. 1908 Devrimi ile devletin yönetim alanında söz sahibi olan ordu yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin de kurulmasında temel olmuştur. Ancak Türk ordusu, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de siyasete müdahale etmekten geri kalmamıştır. Ordunun, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden günümüze kadar olan süreçte gerçekleştirdiği müdahaleler farklı biçimlerde gelişmiştir. 4 Ocak 1961 tarihli İç Hizmet Kanunu'nda belirtilen adı ile Türk Silahlı Kuvvetleri, bazen yaptığı klasik darbeler ile yönetimi bizzat devralarak sivil siyasetçileri devre dışı bırakırken bazen de “post modern müdahalelerle” sivil siyasetçileri belirleme yoluna gitmiştir. 1908 Devrimi ile başlayan askerlerin yönetim sistemine dahil olma gelenekleri Osmanlıdan, Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan en önemli gelenektir. TSK, kendisini Cumhuriyet rejiminin meşru bir “bekçisi” olarak görmektedir. Bu bekçilik rolü ile birlikte siyasal sistemin daimi aktörleri arasında yer almaktadır.

TSK'nin aktif siyasete müdahale anlayışının gelişiminde rol oynayan temel felsefe ise “Atatürkçü düşünce sistemi” olarak tanımlanan bir siyasi düşüncedir. TSK, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirlerini ve düşünce sistemini Türkiye'nin yönetilmesinde vazgeçilmez bir temel ideoloji olarak görmektedir. TSK, akıl ve bilime dayanan ve ancak bu doğrultuda değişimi içeren kemalist ideolojiyi Atatürkçü düşünce sistemi olarak ifade etmektedir. Bu yüzden TSK için Atatürkçü düşünce sistemi, içinde barındırdığı pozitivizm ile her zaman geçerli olacak bir ideolojidir. TSK'nin büyük ölçüde Kemalizm ile şekillenen Cumhuriyet ve onun temel değerlerini koruma ideolojisi, pozitivist bir anlayışla kendini yeniden üretmektedir. Yeniden üretilen ideolojiye “demokrasi” gibi yeni değerler eklenirse de TSK, bu değerleri içselleştirmekte zorlanmaktadır.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun halka bıraktığı siyasal mirasın din temelli olması, Batıda gelişen siyasal fikir ve kurumlardan halkın son derece uzak olmasıyla, Türk toplumu “inşa etme” süreci başlatılmıştır. Büyük ölçüde askerler tarafından başlatılan bu süreç, beraberinde güçlü bir devlet geleneği ortaya çıkarmıştır. Güçlü devlet geleneği, halkın bireysel hak ve özgürlüklerinin gelişmesinde engel teşkil ettiği gibi TSK'nin de siyasete aktif müdahale etme biçimini

kolaylaştırmıştır. Bu sayede darbeler, Türk siyasal hayatının adeta bir parçası haline gelmiştir.

Türkiye’de devletin güçlü olmasının sebebi ise en başta bürokratik kurumların güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. TSK ise sahip olduğu felsefe, kurucu rol, donanım ve insan gücü ile Türkiye’nin en güçlü bürokratik kurumu olmasının yanında en ayrıcalıklı olan bürokratik kurumdur. TSK, sadece darbe dönemlerinde değil darbelerden sonra gerek anayasa ile gerek yapılan hukuksal düzenlemelerle sürekli ayrıcalıklı konumunu sürdürmüştür. TSK yaptığı müdahalelerden sonra yönetimi sivil iktidarlara devretmiş olmasına karşın, hiçbir zaman sivillerin kontrolünde olan bürokratik bir aygıt olmamıştır. Darbelerden sonra iktidar, tekrar sivillere geçmesine rağmen, TSK siyasal alanda denetleyici bir mekanizma olarak varlığını devam ettirmiştir.

TSK’nin günümüz tarihi itibariyle gerçekleştirdiği son klasik darbe, 12 Eylül 1980 darbesidir. 1980’de gerçekleşen darbeden sonra Türkiye’yi 6 Kasım 1983 seçimlerine kadar askerler yönetmiştir. Ancak bütün klasik ve muhtıra biçiminde gerçekleşen müdahalelerden sonra görüldüğü üzere seçimlerin yapılması ve sivil bir hükümet kurulması, demokrasinin yeniden işlerlik kazandığı ve askerlerin tamamen kışlalarına çekildiğini göstermemektedir. Askeri müdahaleden sonra kurulan ilk hükümet bir geçiş hükümeti olarak tasvir edilmektedir. Bu nedenle 6 Kasım 1983 seçimlerini kazanan ANAP’ı bir geçiş hükümeti olarak görmek mümkündür.

1980 darbesini gerçekleştiren TSK, hazırladığı 1982 Anayasası ile hak ve özgürlükleri son derece kısıtladığı gibi MGK gibi kurumlarla kendisine devlet içinde güçlü ve ayrıcalıklı bir konum sağlamıştır. MGK’nın yetkileri son derece geniş tutulmuş, MGK adeta Bakanlar Kurulu gibi çalışır hale gelmiştir. MGK’nın geniş yetkileri Türkiye sivil-asker ilişkilerinde en sorunlu alanlardan biridir. Demokrasinin pekişmesinin önemli adımlarından biri olan askerlerin siyasetten çekilmesi, MGK’nın yetkilerini daraltmayla doğru orantılı olarak ilerlemiş ancak bu süreç henüz tamamlanamamıştır. Genelkurmay başkanının protokol sıralamasında başbakandan dahi önce gelmesi örneğinde görüldüğü gibi 1980 darbesinden sonra MGK’nın yanında askeri kurumlara güç kazandırılmıştır.

1980 darbesi sonrasında göreve gelen ilk sivil hükümet Turgut Özal liderliğindeki ANAP olmuştur. Özal ilk dönem hükümetinde sivilleşme yolunda önemli adımlar atarak darbenin izlerini hızla silmeye başlamıştır. Özal'a yasakların kaldırılması konusunda çok istekli olmadığı şeklinde eleştiriler yönetilmiştir. Gerçektende yapılan düzenlemeler, Özal'ın yasakları kaldırmakta isteksiz olduğunu göstermektedir. Özal ise bu düzenlemeleri istikrarın sağlanması ile açıklamıştır. Bu tartışmalarla birlikte, 1983 seçimlerine göre nispeten yasakların olmadığı 1987 seçimlerine gidilmiş ve ANAP tekrar iktidar olmuştur.

Bu dönemde Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile darbe dönemi komutanlarının oluşturduğu Cumhurbaşkanlığı Senatosu'nun görev süresinin bitmesi ile sivilleşme adına önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Özal'ın Cumhurbaşkanı olması ile birlikte asker kökenli Cumhurbaşkanı düşünceleri de sona ermiş ve Özal ile birlikte günümüze kadar gelen süreçte bütün Cumhurbaşkanları sivillerden seçilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın sivillerden seçilmesi üzerine TSK'nin aktif olduğu tek kurum MGK olarak kalmıştır. MGK üyelerinde ise asker ve sivil üyeler arasında eşitliğe ulaşılmıştır.

1991 genel seçimlerinde Mesut Yılmaz liderliğindeki ANAP seçim liderliğini Süleyman Demirel liderliğindeki DYP'ye teslim etmiştir. Özal'ın vefatı ile de Cumhurbaşkanlığına Demirel seçilmiştir. Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ile boşalan DYP Genel Başkanlığı koltuğuna Tansu Çiller geçmiştir. Çiller'in peş peşe kurduğu hükümetler döneminde, Refah Partisi'nin hızlı yükselişi de dikkat çekmektedir. Askerleri bu yükseliş tedirgin etmiş ve irtica söylemleri dillendirilmeye başlanmıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş ile Tansu Çiller'in Türkiye siyasi tarihinde görülmemiş bir uyumu olsa da 1995 seçimlerinde dinsel söylemleriyle RP birinci olmuştur. RP'nin birinci olması orduda rahatsızlık yaratırken RP'nin hükümet kuramaması için formüller aranmıştır. Seçimlerden önce gerek DYP, gerek ANAP'ın RP ile iktidar kurmayacağını belirtmesi RP'nin hükümet kurmak için yollarını kapatmış ve hükümetin Yılmaz liderliğindeki ANAP tarafından kurulmasına sebep olmuştur.

ANAP tarafından kurulan hükümet özellikle Necmettin Erbakan liderliğindeki RP'nin verdiği gensoru sonucunda istifa etmiştir ve yeni hükümet DYP ortaklığı ile Erbakan tarafından kurulmuştur. Erbakan hükümetini askerler sıkı markaja almış ve açık rahatsızlıklarını her platformda dile getirmişlerdir. Üstelik bu dönemde Çiller ile

uyum içinde olan Güreş'in yerine İsmail Hakkı Karadayı Genelkurmay Başkanı'dır. Erbakan'ın hükümetinin ilk günlerinde yaptığı geziler, aldığı kararlar asker tarafından tepki çekmiş ve düzenlenen Kudüs gecesi sonrası Sincan'da tanklar yürütülmüştür. Erbakan, askerler tarafından yapılan tüm uyarıları görmezden gelmiş ancak 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında askerler tarafından bir dizi karar Erbakan'a imzalatılmak istenmiştir. Erbakan bu kararları imzalamak istemese dahi imzalamak zorunda kalarak, askerler tarafından verilen muhtıra sonucu istifa etmiştir.

28 Şubat muhtırasında askerler, 1980 darbesinde olduğu gibi klasik darbe yapma yoluna gitmemişler bunun yerine yaptıkları müdahale ile hem hükümeti değiştirmiş hem de istedikleri kararları aldırılmışlardır. Müdahale sonrası çok tartışılan Batı Çalışma Grubu ile bütün ülkede istihbarat toplama çalışmalarına girişerek bu çalışmada askeri personellerin eş ve çocuklarını dahi kullanmışlardır. Muhtıra sonrası askerlerin aktif siyasetteki rolünün güçlenmesi ve özellikle BÇG Türkiye demokrasisini tekrar kesintiye uğratmıştır. Geçiş hükümeti olarak kurulan Yılmaz hükümeti 1999'a kadar görev yapmasına karşın yeniden sivilleşme adına başarılı olamamıştır ve erken seçim kararı alınmıştır.

Seçimlere kadar görev alan Bülent Ecevit liderliğindeki Demokratik Sol Parti döneminde PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması 1999 seçimlerinde önemli bir gelişme olarak kaydedilmiştir. 1999 seçimlerinde DSP birinci parti olarak çıkarken, Milliyetçi hareket Partisi ikinci olmuştur. Yeni hükümet, DSP-MHP-ANAP üçlü koalisyonu tarafından kurulmuştur. Bu dönemde başlayan AB uyum süreci Türkiye sivil-asker ilişkilerinde çok önemli gelişmelerin başlangıcını oluşturmaktadır. Çünkü Türkiye AB uyum süreci kapsamında MGK'nın yapısını değiştirerek, yetkilerini kısıtlama olanağı elde etmiştir. Bu dönemde yapılan değişiklikler ile MGK'nın sivil üye sayısı arttırılmış ve kararlarının bağlayıcılığı "değerlendirilir" şeklinde değiştirilmiştir.

2002'de yapılan erken seçimlerden sonra AK Parti tek başına hükümet kuracak sandalye sayısını elde etmiştir. AK Parti'nin lideri olan Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasaklı olması nedeniyle AK Parti'nin ilk hükümeti, Abdullah Gül tarafından kurulmuştur. Ak Parti döneminde de, Ecevit hükümeti döneminde başlayan AB reformlarına devam edilmiştir ve ilk defa TSK'nin Sayıştay tarafından denetlenmesi kabul edilmiştir.

Ak Parti kapatılan RP'nin içinden çıkan bir oluşum olması sebebiyle askerleri baştan tedirgin etmiştir. Ancak Ak Parti ile TSK, en çok Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde gerilmiştir. AK Parti cumhurbaşkanı adayı olarak Abdullah Gül ismini açıklamıştır. Bunun üzerine cumhurbaşkanı seçilmesi için “toplantı yeter sayısı olarak 367 milletvekili gereklidir” şeklindeki iddiaya Anayasa Mahkemesi de onay vermiştir. Bu şartlarda gidilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birinci turunun yapıldığı gece, Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde bir bildiri yayınlanmıştır. 27 Nisan 2007'de gecesini yayınlanan ve daha sonra Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın bizzat ben yazdım dediği bildiri hükümete karşı verilen bir muhtıra niteliğindedir.

27 Nisan 2007 e-muhtirasından sonra ilk defa Türkiye'de askerler istedikleri kararları hükümete aldırılmamış ve muhtıradan sonra hükümet tarafından herhangi bir değişiklik veya geri adım görülmemiştir. Ayrıca 28 Şubat 1997 muhtirasında olduğu gibi askerler de ısrarcı bir tavır sergilememiştir.

28 Şubat'ta verilen muhtıranın güçlü etkisinden, 27 Nisan e-muhtirasının nispeten daha cılız etkisine dönüşümde, AB'ye giriş süreci önemli bir rol oynamıştır. AB'ye giriş süreci büyük ölçüde toplumdan destek bulmuş ve bu sayede reformlar daha kolay gerçekleştirilmiştir. AB reformlarının en fazla değişime zorlandığı alan ise, sivil-asker ilişkileridir. Çünkü Türkiye'de ordunun, seçilmiş siyasetçiler üzerindeki etkinliği demokrasiyi zayıflatan bir etmen olarak görüldüğü gibi yeniden bir müdahale gerçekleştirmesi bütün AB sürecini tersine çevirebilir endişesi duyulmaktadır. 27 Nisan e-muhtirasının etkisinin düşük olmasında kanaatimce diğer bir neden de, Türkiye politik kültürünün artması ve siyasilerin millettan alınan güce inanışlarını derinleştirmesidir.

Görüldüğü üzere Türkiye'de 1980 darbesinden, 2007 e-muhtirasına kadar yaşanan süreçte TSK'nin müdahale biçimlerinde yaşanan yumuşamaya karşın sivil hükümetlerinde askerlere karşı direncinin artması söz konusudur. Türkiye'deki bu değişim sivillikten yanadır ve askerlerin siyasetten çekilerek kendi asli görevlerine dönmeleri Türkiye demokrasisinin gelişmesi adına olumlu bir adımdır.

KAYNAKÇA

32. Gün, 08.05.2009, Kanal D.

AGUERO, Felipe, (1995), **Soldiers, Civilians, and Democracy, Post-Franco Spain in Comparative Perspective**, Johns Hopkins University Press, Baltimore.

AHMAD, Feroz, (1993), **The Making of Modern Turkey**, Routledge, London.

AHMAD, Feroz, (1996), **İttihatçılıktan Kemalizme**, 3. Baskı, Fatmagül Berktaay (Çev.), Kaynak Yayınları, İstanbul.

AKARSU Bedia, (1988), **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 4. Baskı, İnkılap Kitapevi, İstanbul.

AKARTÜRK, Ekrem Ali , (2002), **Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından 1982 Anayasası'nda Siyasal Parti Yasakları**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

AKAY, Hale, (2006), Türk Silahlı Kuvvetleri: Kurumsal ve Askeri Boyut, **Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim**, Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel Ed., Tesev Yayınları, İstanbul: 117-133.

AKAY, Hale, (2009), **Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler**, Tesev Yayınları, İstanbul.

AKGÜL, Ahmet, (2007), **Dünyanın Değişimi ve Erbakan Devrimi**, Milli Çözüm Yayınları, Konya.

AKGÜN, Birol, (2008), Türkiye'de Devletçi Siyasal Kültür ve Demokratik Konsolidasyon Sorunu, **Demokrasi Platformu**, Yıl: 4. , Sayı: 14. , Ankara: ss.1-21.

AKGÜNER, Tayfun, (1983), **1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu**, Gür-Ay Matbaası, İstanbul.

Akşam Gazetesi

AKYEŞİLMEN, Nezir, (2006), Yasama: Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim**, Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel (Der.), Tesev Yayınları, İstanbul: ss. 13-21.

- ARCAYÜREK, Cüneyt,(1990), **Demokrasi Dur 12 Eylül1980**, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara
- ARSLAN, Rıza, (2008), *Laik Türkiye Cumhuriyeti, Ordu ve Burjuva Sınıfı*, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 3, Ankara: ss. 33-44.
- AYBAY, Rona, (1978), Milli Güvenlik ve Milli Güvenlik Kurulu, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 33, Sayı:1, Ankara, ss. 59-83.
- BALKAN, Celil, (2006), **Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikaları**, 1. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- BARLAS, Mehmet, (2000), **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- BAYDUR Mithat, (2004), **Kemalizm ve Değişen Paradigma**, 1. Baskı, İlk yayınları, İstanbul.
- BAYRAMOĞLU, Ali, (2001), **28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi**, 1. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- BAYRAMOĞLU, Ali, (2004), Asker ve Siyaset, **Bir Parti, Bir Zümre Türkiye'de Ordu**, Ahmet İnel vd. (Der.), Birikim Yayınları, İstanbul: ss. 59-119.
- BAYRAMOĞLU, ALİ, (2009), Genelkurmay: Aşırı Merkezizetçilik, **Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim**, Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel (Der.), Tesev Yayınları, İstanbul: s. 119.
- BAYTOK, Taner ve Güven Erkaya, (2001), **Bir Asker Bir Diplomat**, 3. Baskı, Doğan Yayıncılık, İstanbul.
- BERKES, Niyazi, (2006), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 10. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BEZİCİ, Bünyamin, (2006), **Carl Schmitt'in Politik Felsefesi**, 1. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- BİLGİÇ, Tuba Ünlü, (2009), The Military and Europeanization Reforms in Turkey, **Middle Eastern Studies**, Cilt: 45, Sayı: 5, London: ss. 803-824.
- BORA, Tanıl, (2002), 2002 Seçimi ve Siyasi Güzergah Problemleri, **Birikim Dergisi**, Sayı: 163-164, İstanbul, ss. 36-39.

CEMAL, Hasan, (1986), **12 Eylül Günü Demokrasi Korkusu**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

CEMAL, Hasan, (2010), **Türkiye'nin Asker Sorunu**, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.

CEVİZOĞLU, Hulki, (1998), **28 Şubat Bir Hükümet Nasıl Devrildi**, 1. Baskı, Beyaz Yayınları, İstanbul.

CLAUSEWITZ, Carl von, (1991), **Harp Üzerine**, H. Fahri Çeliker (Çev), 2. Baskı, Genelkurmay Basım Evi, Ankara.

COOK, Steven,(2008), **Yönetmeden Hükmeden Ordular**, Bahar Şahin (Çev), 1. Baskı, Hayykitap, İstanbul.

Cumhuriyet Gazetesi

ÇAKIR, Hamza, (2006), Tezkere Dönemi ve Sonrası Türk-ABD İlişkileri'nin Medyada Temsili, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 21, Cilt: 2, Kayseri, 152-173.

ÇALMUK, Fehmi, (2000), **Selamın Aleyküm Komutanım**, 1. Baskı, Kim Yayınları, İstanbul.

ÇELİK, Seydi, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Devlet**,1.Baskı, Salyangoz Yayınları, İstanbul.

DEMİRCİ, Fatih, (2008), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Bürokrasinin Gelişim Seyri ve Demokrasi, **Demokrasi Platformu**, Yıl: 4. , Sayı: 14. , Ankara: ss. 141-166

DEMİREL Tanel, (2004), Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine, **Bir Parti, Bir Zümre Türkiye'de Ordu**, Ahmet İnel vd. (Der.), Birikim Yayınları, İstanbul: s. 345-383.

DOĞAN, Yalçın, (1986), **Dar Sokakta Siyaset1980-1983**, 5. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul.

DUMAN, Betül, (2005), **1980 Sonrası Yeni Sağın Hegemonya Mücadelesi: Özal Liderliğinde Anavatan Partisi**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- ERDOĞAN, Mustafa, (1990), Silahlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 45. , Sayı: 1, Ankara: 309-334
- ERDOĞAN, Mustafa, (1990), Silahlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 45. , Sayı: 1, Ankara: s. 309-334.
- ERDOĞAN, Mustafa, (1999), **28 Şubat Süreci**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- ERGÜDER Üstün ve HOFFERBERT Richard I. , (1988), *The 1983 General Elections in Turkey: Continuity or Change in Voting Patterns*, **The State, Democracy and the Military Turkey in 1980's**, Metin Heper ve Ahmet Evin (Der.), Walter de Gruyter, Berlin: ss. 81-103.
- FİNCANCIOĞLU, Yurdakul, (2000), **Süleyman Demirel: Demokraside Duraklama Yılları**, 1. Baskı, Büke Yayınları, İstanbul.
- FİNER, Samuel E. , (1962), **The Man on Horseback**, 1. Baskı, Pall Mall Press, London and Dunmow.
- GÖKSU, Hasan Tuna, (2010), Savunma Harcamalarının Denetimi: Teorik Gerekçe ve Türk Sayıştayının Normatif Konumu, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 76, Ankara: ss. 47-61.
- GÜNAL, Erdoğan, (2009), **Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni**, 1. Baskı, Karakutu Yayınları, İstanbul.
- GÜZ, Nüket, (1998), **Ulusal Savunma ve ulusal Güvenlik Yapılanmasında İletişim Stratejileri**, AD yayıncılık, İstanbul.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, (2003), Demokratik Ülkelerde Milli Güvenlik Politikasının Belirlenmesi ve Türkiye, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: VII, Sayı:2, Erzincan: ss. 285-308.
- HALE, William, (1996), **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Ahmet Fethi, (Çev.), 1. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul.

HARRIS, George S. , (1988), The Role of the Military in Turkey in the 1980s, **State, Democracy and the Military Turkey in the 1980s**, Metin Heper and Ahmet Evin (Ed.), Walter de Gruyter Yayıncılık, Berlin: ss.177-198.

HEPER Metin ve ÇINAR Menderes, (1996), Parliamentary Government with a Strong President: The Post-1989 Turkish Experience, **Political Science Quarterly**, Cilt: 111, Sayı:3, y.y. : ss. 483-503

HEPER, Metin, (1988), *State and Society in Turkish Political Experience*, **The State, Democracy and the Military Turkey in 1980's**, Metin Heper ve Ahmet Evin (Der.), Walter de Gruyter, Berlin: ss. 1-11.

HUNTINGTON, Samuel P. , (2007), **Üçüncü Dalga**, Ergun Özbudun. (Çev), 1. Baskı, Kıta Yayınları, Ankara.

HUNTINGTON, Samuel P. , (2006), **Asker ve Devlet**, K. Uğur Kızılaslan (Çev), 2. Baskı, Salyangoz Yayınları, İstanbul.

Hürriyet Gazetesi

ILICAK, Nazlı, (2001), **Demokrasiyi Beklerken**, 1. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.

ILICAK, Nazlı, (Şubat 2001), **Sert Adımlarla Her Yer İnselin 28 şubat'ın Perde Arkası**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

İBA, Şaban, (1999), **Milli Güvenlik Devleti**, 1. Baskı, Çiviyazıları, İstanbul.

İNSEL, Ahmet, (2004), Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri, **Bir Parti, Bir Zümre Türkiye'de Ordu**, Ahmet İnel vd. (Der.), Birikim Yayınları, İstanbul: ss. 41-59.

KARA, Muzaffer Ayhan, (2004), **Koalisyonlar**, Otopsi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

KARAALIOĞLU, Mustafa, (1999), **Uygun Adım Siyaset**, Kitapevi, İstanbul.

KARADAĞ, Ahmet, (2006), Sürdürülebilir Demokrasi, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, Sivas: Ss.75-101.

KARATEPE, Şükrü, (1993), **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul.

- KARDAŞ, Ümit, (2004), Askeri Gücün Anayasal Bir Yargı Alanı Yaratması ve Yürütme Erkini Etkin Bir Şekilde Kullanması, **Bir Parti, Bir Zümre Türkiye’de Ordu**, Ahmet İnsel vd. (Der.), Birikim Yayınları, İstanbul: ss. 295-311.
- KARPAT, Kemal H. , (2002), **Osmanlı Modernleşmesi**, 1. Baskı, Akile zorlu Durukan ve Kaan Durukan (Çev), İmge Kitapevi, İstanbul.
- KARPAT, Kemal H. , (2010), **Asker ve Siyaset**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KAZANCIGİL, Ali, (2007), Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul: ss. 171-193.
- KEYMAN, Fuat, (1999), **Türkiye ve Radikal Demokrasi**, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- KÖKER, Levent, (1995), **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KRAMER, Heinz , (2001), **Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, Ali Çimen (Çev.), İstanbul.
- LARRABE, F. Stephen, (2008), **Turkey As a U.S. Security Partner**, Rand Corporation Press, Santa Monica.
- LILLICH, Richard B. , (1985), **The Paris Minimum Standarts of Human Rights Norms in a State of Emergency**, American Society of International Law, Cilt: 79, Sayı. 4, Washington, ss. 1072-1081.
- MARDİN, Şerif Mardin, (2007), Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul: s. 99-131.
- MARDİN, Şerif, (2005), **Türkiye’de Din ve Siyaset**, 11. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Milliyet Gazetesi**
- MÜMTAZ, Hüseyin, (2003), **Askerin Koordinatları**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

- NARLI, Nilüfer, (2000), Civil-Military Relations in Turkey, **Journal for Turkish Studies**, Cilt:1, Sayı:1, London: ss. 229-257.
- NARLI, Nilüfer, (2005), Aligning civil-military relations in Turkey: Transperancy Building in Defense Sector and the EU Reforms, *Transforming National Armed Forces in South East Europe*, Ernst M. Felberbauer vd. (Ed.), Vienna: ss. 157-186.
- OKUTUCU, Mustafa Haki, (1996), **İstikamet Şeriat Refah Partisi**, 1. Baskı, Yeryüzü Yayınları, İstanbul.
- ORAN, Baskın, (1990), **Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları**, 9. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber, (2007), Osmanlı Devleti'nde Laiklik Hareketleri Üzerine, **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul: ss. 157-171.
- ÖKE, Mim Kemal, (2001), **Küresel Toplum**, Asam Yayınları, Ankara.
- ÖRS, Birsen, (2006), Uluslaşma, Orduların Değişen Rolü ve Sivil Kontrol, **Atatürk Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, Erzurum: ss. 57-79.
- ÖZAL, Turgut, **Anavatan Partisi Programı(1983)**, Uğur Güzel, (2008), **Özalcılık**, 1. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun, (1988), The Status of the President of the Republic under the Turkish Constitution of 1982: Presidentialism or Parliamentarism?, **The State, Democracy and the Military Turkey in 1980's**, Metin Heper ve Ahmet Evin (Der.), Walter de Gruyter, Berlin: ss. 37-46.
- ÖZBUDUN, Ergun, (2009), **Türkiye'nin Anayasa Krizi**, 1. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara
- ÖZCAN, Gencer ve Şule Kut, (1998), En Uzun Onyıl, (Der), Gencer Özcan, **Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi**, Boyut Kitapları.
- ÖZTÜRK, O. Metin, (1993), **Ordu ve Politika**, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara.

PARLA, Taha, (1995), **Türkiye'nin Siyasal Rejimi**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Radikal Gazetesi

Resmi Gazete

Sabah Gazetesi

SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre, (1999), **Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık**, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre, (2004), Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri, **Bir Parti, Bir Zümre Türkiye'de Ordu**, Ahmet İnel vd. (Der.), Birikim Yayınları, İstanbul: ss.135-163.

SARIBAY, Ali Yaşar, (1986), Kemalist İdeolojide Modernleşmenin Anlamı: Sosyo-Ekonomik Bir Çözümleme Denemesi, **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), 1. Baskı, Beta Basın Yayım, İstanbul: s. 182-218.

ŞARLAK, Zeynep, (2009), Milli Güvenlik Kurulu, **Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim**, Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel (Der.), Tesev Yayınları, İstanbul: ss. 99-114.

ŞEN, Serdar, (2000), **Geçmişten Geleceğe Ordu**, 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul.

TANÖR, Bülent vd., (2007), **Türkiye Tarihi 5**, Cem Yayınevi, 7. Baskı, İstanbul.

TANÖR, Bülent, (1997), **Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD Yayını, İstanbul.

TEPEDELENLİOĞLU, Nazif, (1967), **Ordu ve Politika**, Bedir Yayınevi, İstanbul.

TİMUR, Taner, (1997), **Türk Devrimi Sonrası**, 4. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul.

TOPRAK, Binnaz, (1988), *The State, Politics, and Religion in Turkey*, **The State, Democracy and the Military Turkey in 1980's**, Metin Heper ve Ahmet Evin (Der.), Walter de Gruyter, Berlin: ss. 119-135.

- TURAN, İlter, (1988), *Political Parties and the Party System in Post-1983 Turkey*, **The State, Democracy and the Military Turkey in 1980's**, Metin Heper ve Ahmet Evin (Der.), Walter de Gruyter, Berlin: ss. 63-81.
- TURAN, İlter, (1997), The Military in Turkish Politicis, **Mediterranean Politics**, Cilt: 2, Sayı:2, London: ss. 123-135.
- TURAN, İlter, (2007), Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu, **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul: ss. 437-471.
- TURAN, İlter, (2007), Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu, **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul: ss. 437-471.
- TURGUT, Hulusi, (1986), **12 Eylül Partileri**, 1. Baskı, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul.
- UZGEL, İlhan, (2004), **Ulusal Çıkar ve Dış Politika**, 1. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara.
- ÜNSALDI, Levent, (2008), **Türkiye'de Asker ve Siyaset**, 1. Baskı, Orçun Türkay (Çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul

www.aksiyon.com.tr

www.anayasa.gov.tr

www.avrupa.info.tr

www.belgenet.com

www.cankaya.gov.tr

www.hurriyet.com.tr

www.istanbulbarosu.org.tr

www.meb.gov.tr

www.mevzuat.adalet.gov.tr

www.mgk.gov.tr

www.ntvmsnbc.com

www.radikal.com.tr

www.setav.org

www.taraf.com.tr

www.tbmm.gov.tr

www.trt.net.tr

www.tsk.tr

www.ysk.gov.tr

Yenişafak Gazetesi

YILDIZ, Abdullah, (Ekim 2000), **28 Şubat belgeler**, 2. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul.

Zaman Gazetesi

ZURCHER, Erik Jan, (1999), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Yasemin Saner Gönen (Çev.), 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

ZURCHER, Erik Jan, (2009), **Savaş, Devrim ve Uluslaşma**, 2. Baskı, Ergun Aydınoglu (Çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

DİZİN

A

ABD	11, 14, 15, 34, 69, 80, 91, 103, 118, 136
Abdullah Çatlı	92
Abdullah Gül	116, 122, 126, 127, 132, 133
Abdullah Öcalan.....	107, 132
Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti)	51
Ahmet Çörekçi	90, 104
Ahmet Necdet Sezer.....	viii, 109, 111, 116, 121
Ali Barenşel.....	58
Ali Bozer	79
Ali Naili Erdem.....	65
Almanya	14
Alparslan Türkeş	75, 89
Anayasa Mahkemesi	59, 84, 88, 95, 97, 117, 123, 125, 126, 133
Atatürkçü Düşünce Sistemi	49
Avrupa Birliği (AB)	35, 52
Avusturya	14

B

Batı Çalışma Grubu (BÇG).....	99
Batılılaşma	40, 42, 44, 45
Bayrak Partisi	63
Bedrettin Dalan	81
Bekir Sobacı.....	115
Bekir Yıldız.....	92
Belçika	14
Bizim Parti	63
Bulgaristan	14
Bülent Arınç	116
Bülent Ecevit.....	75, 80, 132

C

Celal Doğan.....	65
Cumhurbaşkanlığı Konseyi	60, 67, 71, 73, 79
cumhuriyetçilik	32

Ç

Çankaya	109, 110, 111, 116
Çek Cumhuriyeti.....	14
Çevik Bir.....	93, 98, 104, 105, 106

D

Danıştay	59
Demokrat Türkiye Partisi.....	102
Deniz Baykal,	65
Devlet Bahçeli	107
Devlet Planlama Teşkilatı	111, 112
devletçilik	32
dış tehdit	8, 12, 100
Doğan Güreş	35, 81, 89, 131
Dünya Bankası.....	69
Dünya İslam Birliği	69

E

Ekrem Ceyhun	65
EMASYA	105, 106
Erdal İnönü	65, 75, 80, 84
Erkan Mumcu	125
Estonya	14

F

Fazilet Partisi (FP)	107
Ferhat Aslantaş	65
Fransa.....	14

G

Genç Osmanlılar	47
Gonca Us	92
Güçlü Eylem Planı	106, 107
Gündem 2000.....	112
Güven Erkaya	90, 93, 98, 99, 100, 103, 135

H

Halil Sözer	71, 80
-------------------	--------

Halkçı Parti (HP).....	65
halkçılık.....	32, 43, 44
Hamas.....	91, 92
Haydar Kutlu.....	75
Haydar Sükan.....	80
Helsinki.....	111, 121
Hırvatistan.....	14
Hilmi Özkök.....	116
Hiram Abas.....	74
Hizbullah.....	91, 92
Hollanda.....	14
Huzur Partisi.....	63
Hüsamettin Cindoruk.....	65, 102
Hüseyin Kocadağ.....	92

I

I. Dünya Savaşı.....	11, 44
II. Dünya Savaşı.....	11
IMF.....	x, 69, 70

İ

İç tehdit.....	12
İhsan Sabri Çağlayangil.....	65
İngiltere.....	14
inkılapçılık.....	32
İran.....	49, 91, 92
İrlanda.....	14
İskoçya.....	91
İslam Kalkınma Bankası.....	69
İslam Konferansı Sekreteryası.....	69
İsmail Hakkı Karadayı.....	89, 104, 132
İsmet İnönü.....	18, 19
İspanya.....	14
İtalya.....	14

J

Jön Türk.....	41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48
---------------	--------------------------------

K

Kemalizm. vii, 29, 30, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 129, 135, 139	
Kenan Evren .. 57, 58, 59, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 80, 131, 140	
Kopenhag Kriterleri.....	112, 118
Körfez.....	79, 80, 81
Kudüs Gecesi.....	91, 92, 93, 98
Kurtuluş Savaşı.....	30, 44, 45
Kürdistan İşçi Partisi (PKK).....	50

L

Laiklik.....	44, 46, 118, 140
Letonya.....	14
Libya.....	91
Litvanya.....	14

M

Macaristan.....	14
Madımak Oteli.....	83
Mahmut Şevket Paşa.....	42
Mehmet Ağar.....	92
Mehmet Buyruk.....	71
Mehmet Gölhan.....	65
Mehmet Keçeciler.....	78
Mehmet Sılay.....	115
Merve Kavakçı.....	108, 115
Mesut Yılmaz.....	51, 79, 81, 88, 97, 111, 131
Metin Tüzün.....	65
Milli Güvenlik Kurulu (MGK).....	7, 22
Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği . 7, 11, 24, 27, 28, 35, 50, 119	
Milli Güvenlik Siyaseti.....	vii, 10, 12, 13, 14, 15
Milli Nizam Partisi (MNP).....	85
Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP).....	75
Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP).....	63
Milliyetçilik.....	44, 46
Muammer Kaddafi.....	91
Muhafazakar Parti.....	63, 65

- Muhsin Batur.....80, 86
Murat Karayalçın84
- N**
- Nahit Mentеше65
NATO.....x, 33, 34
Nazlı Ilıcak..... 104, 106, 115
Necdet Calp.....65
Necdet Öztörün73, 74
Necdet Üruğ71, 73, 74
Necmettin Erbakan.....51, 75, 131
Nejat Tümer68, 71, 72
Nihat Sargun75
Nurettin Ersin.....67, 71
- O**
- Orta Asya46, 49
Orta Doğu.....49
Osmanlı .. 1, 3, 19, 28, 32, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
48, 85, 129, 136, 139, 140
- P**
- Pir Sultan Abdal83
Polonya.....14
Portekiz14
Pozitivizm46, 47
- R**
- Ramazan Yenidede.....115
Recep Tayyip Erdoğan.....116, 132
Refah Partisi (RP)51, 87
Romanya14
- S**
- Saadettin Bilgiç65
Sabih Kanadoğlu122
Safa Giray79
Sayıştay ...vii, 36, 37, 52, 59, 119, 120, 132, 137
Sedat Bucak.....92
Sedat Celasun.....68, 71
- Sırrı Atalay.....65
Sincan 91, 92, 93, 98, 132
Sivas.....29, 83, 138
Slovakya14
Slovenya14
SODEP.....x, 65, 72, 75
Soğuk Savaş.....13, 14, 49, 50, 52, 83, 135
Sosyalist Parti (SP)81
Sovyetler Birliği.....49, 50
Suudi Arabistan69
Süleyman Demirel65, 75, 80, 82, 131, 137
Süleyman Genç65
- Ş**
- Şemdinli.....121
Şevket Kazan91
- T**
- Tahsin Şahinkaya.....67, 71
Tansu Çillerviii, 82, 89, 131
Tanzimat40, 44, 45
Teoman Koman104
Turgut Özal....65, 68, 69, 70, 71, 76, 77, 78, 82,
131, 135
Turgut Sunalp63, 65, 66
Türkiye...ii, iii, v, vii, x, xi, 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 12,
13, 14, 18, 19, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30,
31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42,
43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
57, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 75, 76,
77, 78, 81, 82, 83, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 94,
95, 97, 98, 99, 100, 102, 104, 106, 107, 108,
109, 111, 112, 113, 114, 115, 118, 119, 120,
121, 122, 123, 124, 126, 129, 130, 131, 132,
133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141,
142, 143
Türkiye İşçi Partisi (TİP)75
Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP)75

V

Vural Savaş115

Y

Yargıtay.....59, 97, 115, 122

Yaşar Büyükanıt.....21, 52, 121, 124, 133

Yavuz Psikolojik Harekat Planı105

Yeni Asır Gazetesi58

Yeni Doğu Partisi63

Yeni Düzen Partisi..... 63

Yiğit Köker 65

Yunanistan 14

Yüce Görev Partisi..... 63

Yüksel Çakmur 65

Z

Zahit Atakan 71

Zonguldak 79